

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

SYNTAKTICKÁ ANALÝZA BAROKNÍHO TEXTU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: **PaedDr. Jarmila Alexová, CSc.** a **doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.**,
Ústav bohemistiky Filozofické fakulty JU ČB

Autor práce: **Markéta Klimešová**

Studijní obor: **Čj – Aj / ZŠ**

Ročník: **5.**

2012

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textů mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 25. dubna 2012

.....

Markéta Klimešová

Děkuji paní PaedDr. Jarmile Alexové, CSc., za ochotu přes svůj vážný zdravotní stav zadat a nejlepší vůli vést tuto diplomovou práci, a paní doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za převzetí vedení této práce a pomoc při jejím zpracování, za čas věnovaný mi na konzultacích a v neposlední řadě za velmi laskavý přístup.

ANOTACE

Tématem diplomové práce je syntaktická analýza souboru kázání *Vejtažní naučení* (1740) Antonína Koniáše. Cílem práce je výzkum gramatických a lexikálních prostředků užívaných v tomto textu při vyjadřování souřadných vztahů.

Práce je členěna na část teoretickou a praktickou. V teoretické části podáváme informace o životě a díle Antonína Koniáše, dále charakterizujeme základní syntaktické jevy týkající se souvětí a vymezujeme barokní souvětí souřadné. V praktické části se zabýváme jednotlivými souřadnými poměry, sledujeme zejména výskyt spojovacích prostředků v těchto vztazích. Následně v závěru shrnujeme výsledky práce, hodnotíme zjištěné spojovací prostředky a porovnáváme je s prostředky současné češtiny.

ABSTRACT

The subject of the diploma thesis is syntactical analysis of the collection of sermons *Vejtažní naučení* (1740) by Antonín Koniáš. The aim of the thesis is the research of grammatical and lexical means used in this text to express relations in compound sentences.

The thesis is divided into a theoretical and a practical part. In the theoretical part we give information about Koniáš's life and work, further we characterize the basic syntactical phenomena and define the baroque compound sentence. In the practical part we deal with individual paratactic relations, especially we have the frequency of coordinating means in view. Subsequently we summarize the results of our work, we assess the found out coordinating means and compare them with those in the contemporary Czech language.

OBSAH

ÚVOD	7
1 METODOLOGIE	9
2 TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1 ANTONÍN KONIÁŠ	11
2.2 ZÁKLADNÍ SYNTAKTICKÉ JEVY TÝKAJÍCÍ SE SOUVĚTÍ	13
2.3 SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ.....	15
2.3.1 Významové vztahy mezi souřadně spojenými větami.....	15
2.3.2 Spojovací prostředky v barokním souvětí souřadném.....	21
3 PRAKTICKÁ ČÁST	26
3.1 POMĚR SLUČOVACÍ.....	26
3.2 POMĚR ODPOROVACÍ	50
3.3 POMĚR STUPŇOVACÍ	63
3.4 POMĚR VYLUČOVACÍ	67
3.5 POMĚR DŮSLEDKOVÝ	70
3.6 POMĚR VYSVĚTLOVACÍ A DŮVODOVÝ.....	77
ZÁVĚR	86
SEZNAM UŽITÉ LITERATURY	90
SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK	92
PŘÍLOHY	94

ÚVOD

Tématem diplomové práce je rozbor syntaktických vztahů v textu z doby barokní. Téma jsme si zvolili ze zájmu o hlubší poznání gramatické stavby českého jazyka, což je možné i prostřednictvím textu z doby poměrně vzdálené. Cílem práce je zhodnotit gramatické a lexikální prostředky, jimiž autor vyjadřuje významové vztahy v souvětí souřadném, a přispět k rozšíření prací zabývajících se strukturou barokního souvětí.

Analýze podrobuje soubor kázání s názvem *Vejtažní naučení*, který napsal jezuitský kněz Antonín Koniáš. Dílo vyšlo třikrát, poprvé v roce 1740 v Hradci Králové u Václava Tybély, dále roku 1750 v Praze v Králově dvoře u Františka Karla Hladkého, poslední tisk je z roku 1756 z pražské tiskárny Ignácia Františka Pruši. Textově se tato tři vydání liší zejména v úvodních a závěrečných pasážích, jsou mezi nimi také malé textové difference.¹

Pracujeme s edicí Milana Kopeckého,² jež byla vydána v roce 1995 nakladatelstvím Blok v Brně. Text je pečlivě transkribovaný podle 3. vydání s přihlédnutím k předchozím dvěma vydáním.

Práci členíme na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se v jedné kapitole stručně věnujeme životu a tvorbě Antonína Koniáše, v této části ponejvíce čerpáme z knihy Milana Kopeckého *Nic stálého přítomného* (1999). Dále podáváme charakteristiku základních syntaktických jevů a definujeme všechny potřebné odborné termíny. Opíráme se přitom především o *Skladbu češtiny* (1998) Miroslava Grepla a Petra Karlíka, již doplňujeme výklady z *Mluvnice češtiny 3* (1987) Františka Daneše. Těžiště teoretické části tkví v kapitole vymezující barokní souvětí souřadné, v níž rozdělujeme a popisujeme jednotlivé souřadné vztahy. Východiskem nejen pro tuto část, ale pro celou práci, je nám *Vývoj českého barokního souvětí souřadného* (2009) Jarmily Alexové. K jednotlivým podtypům a odstínům souřadných poměrů uvádíme pro ilustraci příklady, jež čerpáme z téže knihy a připojujeme část se základními souřadnicími spojovacími prostředky v barokních textech. Teoretické výklady barokní

¹ KONIÁŠ, Antonín. *Vejtažní naučení a vejkadové na všechny nedělní i sváteční epištoly, též evangelia celého roku mnohými Písma svatého důvody svědectvím svatých Otcův a výbornými příklady potvrzená s vroucnou na každé evangelium modlitbou okrášlený; na tři díly rozdělený: K potěšení křesťanského lidu sepsaný a na světlo vydaný, od kněze Antonína Konyáše z Tovaryšstva Ježíšova. ... Cum licentia ordinarii. Vytisštěné v Hradci Králové, u Václava Tybély, 1740. Knihopis č. K04300.*

² KOPECKÝ, Milan (ed.). Koniáš, Antonín, *Vejtažní naučení*. Brno: Blok, 1995.

syntaxe srovnáváme jak se současným stavem jazyka, tak s monografií Jaroslava Bauera *Vývoj českého souvětí* (1960) o souvětí staročeském. Další odborné práce, jež nám byly nápomocny při zpracování tématu, uvádíme v seznamu užití literatury.

V praktické části se zabýváme analýzou souřadných vztahů a provádíme výzkum spojovacích prostředků v souřadném souvětí. Zaměřujeme se zejména na souřadně spojené věty hlavní, ale nevynecháváme ani zajímavá spojení paralelních vět vedlejších, z občasného nedostatku materiálu jsme nuceni podrobovat analýze také několikanásobná spojení větněčlenská. Nedílnou součástí naší analýzy jsou také spojení textová, pro něž je charakteristická přítomnost samostatných vět.

Kapitoly praktické části nesou názvy jednotlivých souřadných vztahů, nejdřív je středem našeho zájmu poměr slučovací, následně poměry odporovací, stupňovací, vylučovací, důsledkový, na konec řadíme poměr vysvětlovací a důvodový. Každý souřadný vztah krátce uvádíme a naši pozornost dále soustředíme na podrobný popis excerpovaných dokladů, jež dělíme i uvnitř vztahu. Snažíme se, pokud je to možné, uvádět dostatečné množství příkladů. Kromě běžných spojovacích prostředků se objevují také prostředky méně časté, některé velmi zajímavé, jež neopomínáme dokládat a taktéž je zahrnujeme do hodnocení. Náš výklad je doplněn tabulkami s frekvencí nejčastějších spojovacích prostředků daného poměru a krátkými shrnutími. Pro jednodušší orientaci ve složitých vztazích připojujeme k poměru slučovacímu a odporovacímu dílčí závěry.

V závěru shrnujeme celkové výsledky práce a porovnáváme gramatické a lexikální prostředky námi analyzovaného textu s prostředky současné češtiny.

Seznam všech spojovacích prostředků se souřadící funkcí, užívaných v námi analyzovaném textu, je uveden jako součást příloh.

1 METODOLOGIE

Tématem této diplomové práce je výzkum gramatických a lexikálních prostředků v souřadných vztazích v textu z doby baroka.

Nejdříve jsme museli prostudovat odbornou literaturu týkající se historického vývoje syntaxe a poznatky zpracovat analyticko-syntetickou metodou do teoretického výkladu, který by položil základy pro analýzu barokního textu.

Při práci jsme se opírali zejména o *Vývoj českého barokního souvětí souřadného* (2009) Jarmily Alexové. Jedná se o celistvý popis barokního souvětí. Autorka ve své monografii zpracovala velmi rozsáhlý materiál, z Koniášova *Vejtažního naučení* se však objevuje jen nepatrně dokladů, jelikož tato kniha nepatřila k dílům excerpovaným v plném rozsahu.

Pro výzkumnou část jsme z textu pořídili excerpta všech dokladů souvětí souřadného, dále jsme excerpovali všechna spojení s konektory. Vypisovali jsme také souřadně spojené vedlejší věty a pro poměry stupňovací a vylučovací rovněž všechna spojení větněčlenská.

V následujícím dokladu nelze přesně rozlišit, zda se jedná o věty hlavní nebo o věty vedlejší: ... *pozorujme (...), abychom místo hroznů plané víno nevydávali, **anobrž** se vsí pilností a snážíností k vzdělání vinice té se odevzdejme.* 100 vkl. (c.). Jedná se o souvětí odporovací s odstínem opaku. Opak ve větě připojené spojkou *anobrž* se však nevztahuje k větě hlavní, ale k obsahu věty vedlejší. V důsledku výskytu takovýchto spojení většinou ve výkladech striktně neoddělujeme od sebe spojení vět hlavních nebo paralelních vět vedlejších, doklady označujeme souhrnně jako spojení souvětí a vykládáme je společně.

Materiál pro naši analýzu poskytla edice Koniášova *Vejtažního naučení* Milana Kopeckého (Brno: Blok, 1995). Text je pečlivě transkribovaný podle 3. vydání Koniášova díla, přičemž editor přihlížel také k předchozím vydáním. Do edice bylo zvoleno 12 kázání, předmluva a závěrka.

Každé kázání je rozděleno do šesti částí. Excerpované doklady označujeme číslem strany a zkratkou příslušné části (Epištola – Ep. / Řeč – Ř., vejtah – vth., Evangelium – Ev., vejklad – vkl., příklad – p., modlitba – m.). Oddíly nazvané Epištola, Řeč a Evangelium jsou citáty ze *Svatováclavské bible*, „jejíž Nový zákon vyšel v roce

1677 a Starý zákon ve dvou svazcích v letech 1712 a 1715.“³ Pro úsek „příklad“ je čerpáno z mnoha exemplů různých autorů. Koniáš sám píše výtah z epištoly nebo řeči, výklad evangelia a modlitbu, ale i tyto úseky dost často doplňuje citáty. Z toho důvodu u dokladů z vejtahu, vejkladu a modlitby, jak je autor nazývá, naznačujeme, pokud se jedná o citát, např.: *Nalezl je Duch svatý v jednosvorné lásce a hojností své božské milosti je naplnil.* 60 vth. (c.). Kromě dokladů z šesti oddílů každého kázání zařazujeme do analýzy také excerpta z předmluvy – před. a závěrky – z., obě části jsou Koniášovy, rozšířené jen občasnými citáty.

Antonín Koniáš byl zánícený katolík. Domníváme se, že znal z paměti nejen celý text Nového zákona, ale i další části bible. Milan Kopecký v ediční poznámce upozorňuje, že „Koniáš ... biblickou verzi cituje většinou věrně, jen někdy poněkud odchylně podle paměti.“⁴ Autorovo vyjadřování je biblickým jazykem zcela jistě do značné míry ovlivněno a má vysokou úroveň.

V mnoha místech autor kombinuje svá slova s citacemi, např. v souvětí *Kdo nemírně lakotí, skrz hřích statek množí, tak mnoho svede, jako kdyby do děravého sítká vodu chytal, nebo jmění nespravedlivých jako řeka vyschnou* (c.). 90 vkl., v němž pouze věta připojená *nebo* je citátem. Také v některých dokladech s konektory navazuje text na citovanou pasáž, např. „*Bůh chce, abychom zde pracovali a bojovali: nahoře nás korunovati bude ...*“ (c.) **Pročež** sv. *Prokop sobě svěřeným bratřím, umíraje, toto poslední napomenutí zanechal ...* 113 vkl.

V důsledku všech těchto faktů jsme se během práce rozhodli neoddělovat doklady s citáty od dokladů pouze s vlastním textem autora.

Při získávání dokladů z textu jsme užili **metodu excerptní**. Doklady jsme následně třídili podle významových vztahů a užitých spojovacích prostředků s využitím **analogie, komparace a dedukce**. V části výzkumné jsme užili **metody analytické**, sledovali jsme frekvenci spojovacích prostředků, zpracovali jsme je **statisticky** do tabulek, které jsou umístěny vždy za příslušnou kapitolou s výkladem o souřadných poměrech. V dílčích shrnutích a v celkovém závěru užíváme **metodu syntetickou**.

³ KOPECKÝ, Milan (ed.). Koniáš, Antonín, *Vejtažní naučení*. Brno: Blok, 1995, s. 176.

⁴ Tamtéž, s. 176.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 ANTONÍN KONIÁŠ

Barokní kněz **Antonín Koniáš** se narodil 13. února 1691 v Praze. Již jako sedmnáctiletý vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova; dvouletý noviciát prožil v Brně. Po absolutoriu náročného jezuitského vzdělání učil v řádových kolejích. Od roku 1724 působil jako misionář a také se horlivě věnoval kazatelství. Zcela vyčerpan odešel v roce 1759 do Klementina, kde setrval až do své smrti. V Klementinu byl pověřen funkcí duchovního rádce a zpovědníka. Zemřel 27. října 1760.⁵

Ačkoliv se jedná o mimořádnou osobnost 18. století, Antonín Koniáš je v českých dějinách vnímán často velmi kontroverzně. Zpravidla je považován za „nesnášenlivého pronásledovatele nekatolíků a jejich knih,“ projevoval se však také jako „vlastenecký barokní misionář s uměleckým a sociálním cítěním.“⁶

Dodnes se traduje, že Antonín Koniáš zničil přes 60 tisíc českých knih.⁷ Katoličtí cenzoři však nejsou vinni všemi literárními ztrátami, některé můžeme přičíst na vrub válečným událostem, požárům nebo povodním, ale také např. špatné vazbě nebo malému počtu výtisků. Ve skutečnosti Koniáš spálil kolem 30 tisíc svazků, z nichž zhruba polovina byly knihy české. Spisy cenzuroval pro jejich náboženský obsah, pronásledoval zejména knihy bludné, tzn. ty, jež se jistým způsobem staví proti katolicismu. Nutno dodat, že prováděl kontroly a opravy také katolických výtisků, ve kterých našel nepřesné formulace. Některé tituly zabavoval nebo mu je věřící odevzdávali dobrovolně, někdy je dostal výměnou za katolickou literaturu. Nevyhovující díla nespálil všechna, tzv. opravitelné knihy v mnoha případech zlegalizoval začerněním příslušného místa nebo vytržením určitých listů.

Na kazatelně vynikající řečník Koniáš působil na své obecenstvo extatickým líčením pekelných hrůz. Svými sugestivními výklady nejednou přivodil sám sobě mdloby. Nicméně jeho způsob kázání neodporoval barokní homiletické teorii a výrazně se neodlišoval od praxe jiných kazatelů, protože emfáze a extáze byly součástí barokní spirituality.⁸

Koniášovi jsou připisovány tři knihy, vytištěné na konci 20. let 18. století, jeho jméno se v nich však neobjevuje, autorství je tedy sporné. Jde o soubor duchovních

⁵ KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného*. Brno: MU, 1999, s. 128.

⁶ Tamtéž, s. 128.

⁷ BÍLÝ, Jiří. *Jezuita Antonín Koniáš*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 155.

⁸ KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného*. Brno: MU, 1999, s. 128-129.

písní pojmenovaný *Cytara Nového zákona* (1727), jehož bezprostřední předlohou se stal Slavíček rájský Jana Josefa Božana. Slovo cytara je užito pravděpodobně ve snaze vytvořit katolickou protiváhu k protestantskému kancionálu *Cythara Sanctorum* Jiřího Třanovského. Další kniha s názvem *Zlaté neomylné římsko-katolické pravdy denice* (1728) je taktéž nepůvodní. Seznam knih zakázaných katolickou církví nazvaný *Klíč kacírské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamýkající* vyšel dvakrát (1729, 1749 v rozšířeném vydání); dodnes slouží jako bibliografická pomůcka.

V taktéž dvakrát vydané *Jediné choti Beránkové* (1733, 1755) se objevuje dávná církevní paralela církev – nevěsta Kristova. Knihy *Svaté upamatování na každý den v měsíci k pobožnému povážení* (snad 1753) a *Spasitelný týhoden aneb Krátké věčného spasení upamatování na každý den v týhodni rozvržené* (1754) zachycují Koniášova rozjímání.⁹

„Tvůrčí specifikum Antonína Koniáše tkví jistě v kazatelství, jehož autorsky nepochybným projevem zůstává jeho třikrát vydaný homiletický soubor,“¹⁰ poprvé pod názvem *Vejtažní naučení* (1740), následně *Postila* (1750, 1756). Každá jednotlivá pasáž sestává z textu epištoly, následuje úvaha o něm (vejtah), text evangelia a jeho výklad, příklad a modlitba.

Koniášův veskrze negativní obraz v naší současnosti postupně uměle vytvořily odborné a beletristické spisy. Ani ve *Vejtažním naučení* se však nejeví jako demagog, nýbrž promlouvá jako hluboce věřící člověk, jenž je přesvědčený o své pravdě. Jeho hlavním cílem je přesnost v mravouce a věrouce. S náboženskou nesnášenlivostí a odsudky kacírů se setkáváme málokdy.

Třebaže je soubor Koniášových kázání zaměřen moralistně, nechybí zde umělecké obrazy a obraty. Vedle naléhavých otázek a odpovědí mají své místo i nejrůznější estetické postupy a prostředky. Autor ovládá umění slova, umí si s ním pohrát, neváhá do své promluvy začlenit i lidová přísloví a pořekadla.¹¹

Antonín Koniáš nechvalně proslul pálením knih a pro někoho zřejmě i nadále zůstane negativně spjat s obdobím rekatolizace; přes všechny rozpory vztahující se k jeho osobnosti víme však jistě, že „při výkonu svého povolání nehledal pohodlí, ani osobní prospěch. Jednal vždy podle svého nejhlubšího přesvědčení...“¹²

⁹ Tamtéž, s. 130-133.

¹⁰ Tamtéž, s. 133.

¹¹ Tamtéž, s. 129-130.

¹² BÍLÝ, Jiří. *Jezuita Antonín Koniáš*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 11.

2.2 ZÁKLADNÍ SYNTAKTICKÉ JEVY TÝKAJÍCÍ SE SOUVĚTÍ

*Skladba češtiny*¹³ uvádí, že věty se mohou různě kombinovat a spojovat, pokud je mezi nimi obsahová souvislost. Autoři zmíněné učebnice nabízejí popis dvojic vět na základě mezipropozičních vztahů. Pojmem propozice vesměs rozumíme významovou stránku základové větné struktury. Podle druhu mezipropozičních vztahů charakterizují typy souvětných spojení vět také autoři *Mluvnice češtiny 3* (1987).

Jedním z mezipropozičních vztahů je konekce, tj. takové spojení, v němž ani jedna z obou propozic netvoří součást propozice druhé. Mezi konektovanými propozicemi může přitom existovat obsahový poměr (slučovací, odporovací, stupňovací apod.); v takovém případě se jedná o struktury reprezentující koordinační spojení vět.¹⁴

Mluvnice češtiny 3 řadí koordinační vztahy a vztah adordinační v rámci sémantické paralelnosti propozic k mezipropozičním vztahům externím.

Souvětí je gramatický útvar tvořený více větami, které jsou vzájemně spojeny syntaktickými vztahy; souvětí zpravidla vytváří také jeden zvukový a grafický celek.¹⁵

Podle formy spojení vět rozlišujeme spojení souvětné a spojení textové. **Spojení souvětné** je syntaktická jednotka skládající se ze dvou vět; věty v souvětném spojení ztrácejí svou intonační samostatnost, jsou odděleny nekoncovými úsekovými předěly a intonační uzavřenosti nabývá až souvětí jako celek. **Spojení textové** je tvořeno větami spjatými určitou obsahovou souvislostí, intonačně jsou však tyto věty samostatné.

Výrazové prostředky umožňují spojovat věty buď bezspojčně (asyndeticky/juxtapozičně), nebo pomocí spojovacích prostředků (syndeticky). Spojovací prostředky jsou spojky a relativna (vztažná zájmena a příslovce). Spojky nejsou větnými členy, kdežto relativna vystupují jako větné členy té věty, kterou uvozují.

Z hlediska způsobu spojení vět lze rozlišit spojení parataktické a hypotaktické. **Parataxe** je takový způsob spojení vět, při kterém se žádná z vět nezačleňuje do jiné věty a jednotlivé věty si zachovávají svou výpovědní povahu. Paratakticky se spojují zejména věty s obsahy na sobě významově nezávislými, mezi nimiž však existuje významový poměr. **Hypotaxe** je takový způsob spojení vět, při kterém se závislé věty začleňují do svých řídicích vět jako jejich větné členy. Začleněné věty ztrácejí svou

¹³ GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 354.

¹⁴ Tamtéž, s. 355.

¹⁵ *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987, s. 443.

výpovědní povahu a mohou být často nominalizovány, tj. nahrazeny konstrukcemi s infinitivem, dějovým substantivem, dějovým adjektivem apod. Hypotakticky se spojují především věty s obsahy na sobě závislými.

Někdy se ve spisovném jazyce užívá hypotaxe k spojování propozic, mezi nimiž není ten významový vztah, který hypotaktická forma sugeruje, např. *Spadl pod vlak, který ho přešel*. Takové věty tradičně označujeme jako **nepravé věty vedlejší**.¹⁶ Často jsou prostředkem patetických projevů, např. *Celý život se dřel, aby nakonec zemřel v bídě*.

Hypotaxe „nezačleňovací“ znamená, že podřazená věta je podřazenou jen formálně – je uvozena hypotaktickým prostředkem. Není však možné ji nominalizovat. Podobně jako u souvětí souřadného se v hypotaktických souvětích s nepravou větou vedlejší spojuje několik samostatných výpovědí.¹⁷

Vztah mezi propozicemi může být vyjádřen též **asyndeticky** (juxtapozičně). Asyndetické vyjádření vztahu je neexplicitní, bývá méně určité a často nejednoznačné, jednotlivé věty výpovědně osamostatňuje: *Přespolní žáci přišli do školy pozdě, zpozdil se vlak*. Přesto souvětí asyndetické není totožné se souvětím souřadným; příslušnost asyndeta k typu syndetického vyjádření závisí na výraznosti obsahového poměru příslušných vět.¹⁸

Významným prostředkem vyjádření souřadnosti jsou **souřadící spojovací prostředky**, jež nezačleňují větu do struktury jiné věty. Jejich základ tvoří parataktické spojky. Dále se ve spojovací funkci užívá různých příslovcí a částic. Parataktické spojky se mohou spojovat s příslovcí a částicemi a vytvářejí tak různé složené spojovací výrazy. Vícečlenné parataktické spojovací výrazy bývají běžně symetricky rozloženy do všech spojených vět.

Souřadící spojovací prostředky je možné použít v souřadném spojení vět nebo souvětí, k spojení částí několikanásobného větného členu ve větě jednoduché a také v textu, kde jako konektory spojují výpovědi a pomáhají vytvářet souvislý text.¹⁹

¹⁶ GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 356–359.

¹⁷ *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987, s. 448.

¹⁸ Tamtéž, s. 446.

¹⁹ Tamtéž, s. 447.

2.3 SOUVĚTÍ SOUŘADNÉ

Již v době předhistorické v důsledku navazování vět v souvislých řečových projevech vznikala souvětí, která dnes hodnotíme jako souřadná.

Ze souřadných typů vzniklo pravděpodobně nejdříve souvětí slučovací, odporovací, vylučovací a vysvětlovací (důvodové), následně i důsledkové, a konečně stupňovací (již v době historické). Avšak zůstaly také případy přechodné.²⁰

K nezřetelnosti významových hranic se vyjadřují autoři *Mluvnice češtiny 3* (1987: 461): „V některých případech je významový vztah vět jednoznačně dán jejich obsahovým poměrem, takže tu lze užít i nespécifikovaného spojovacího výrazu (...), v jiných případech je zase obsahový poměr vět nevýrazný a nejednoznačný a k jeho jednoznačné specifikaci může naopak přispět druh použitého spojovacího prostředku.“

Souřadná souvětí, ve kterých mezi spojenými větami nebyl některý z tradičně uznávaných souřadných poměrů výrazněji určen, se mnohdy řadila všechna k souvětí slučovacímu. Z historického hlediska tak splývaly nejrozličnější typy souvětí s různými významovými poměry a začleňovaly se k slučovacímu souvětí, a to jen proto, že ještě neměly vyvinuté prostředky k přesnějšímu vyjádření daného významového vztahu. Jednoduše za slučovací souvětí bylo označeno každé spojení vět spojkou *a*, *i* nebo asyndetické.

Souvětí slučovací se však vyvinulo v svérázný souvětýný typ se specifickými výrazovými prostředky, který můžeme vnitřně diferencovat.²¹

2.3.1 Významové vztahy mezi souřadně spojenými větami

Poměr slučovací

Slučovací poměr existuje mezi propozicemi A a B, jejichž významy jsou spojeny jako sobě rovné; propozice A i B jsou pravdivé, obě patří do stejného rámce a vykazují jistou sounáležitost.²²

Východiskem pro vnitřní diferenciaci slučovacího souvětí, respektive všech významových vztahů mezi souřadně spojenými větami, je nám především *Vývoj*

²⁰ BAUER, Jaroslav. *Vývoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 27.

²¹ Tamtéž, s. 28.

²² GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 359.

českého barokního souvětí souřadného (2009) Jarmily Alexové. Pro názornější výklad uvádíme u každého podtypu souřadného souvětí i několik příkladů ze zmíněné knihy. Přebíráme též způsob, jímž jsou jednotlivé doklady značeny, za každým dokladem jsou tedy uvedeny zkratka díla a příslušná strana.

Autorka vyčleňuje tyto základní podtypy slučovacího souvětí:

1. Spojené věty představují složky jedné události nebo jednoho obrazu a z hlediska uspořádání:
 - a) existují zároveň nebo stojí vedle sebe; např. – *kníže sedlský lid před sebe pustil a z nádobí zlatého jim jísti dáti rozkázal* FerEur a5b; – *nezapomínej na mne, aniž z paměti vypouštěj tento čas* LeuchtŽiv 11,5; – *celé tělo [krále] ukrutností se potřásá a vzteká, an již k ukrutnému mučení poručení vydává* ZourCedr 226. Tento podtyp se uplatňuje zejména v popisném postupu.
 - b) následují po sobě; např. – *berlou zem udeřil, hned se vyprejštil pramen* Dvanáct 62; – *šťastně z toho světa sešel, nato slavně pochován jest* KonChoti 21; – *uzdravená na svých nohách stála a domu se navrátivše přátelům...vypravovala* Dvanáct 4. Typické je využití tohoto podtypu při vyprávěcím postupu.
 - c) volně se střídají; např. – *někteří pálili se ohněm, jiní škvařili se a smažili v kotlích, někteří drápáni byli přeostrými pazoury* ManŽal 186; – *mládenec chytiv neobyčejná pokušení jednák ruce spínaje se modlil, jednák v prsy bil* Dvanáct 92; – *nyň s pobožnou knížkou, nyň s mariánským růžencem zacházela* MagPohř 196. Tento podtyp využívá zejména spojovací výrazy vícedílné, okrajové využití mají v tomto podtypu slučovacího souvětí vlastní spojky.
2. Věta druhá (příp. následující) připojuje k větě první novou myšlenku; např. – *velikou lásku prokázala a ještě až dosavád prokazuje svatá Ludmila* RačSněm 538; – *král odtud odejít nechtěl: až sám nemálo země vykopal* FerAz P5a. Věty v tomto podtypu souvětího spojení vyjadřují sice časovou posloupnost dějů, ale na rozdíl od podtypu 1B netvoří složky jediného obrazu nebo jediné události. Děje spojených vět jsou časově vzdálené, druhá věta představuje završení děje, který trval dlouho.
3. Věta druhá rozvíjí některý obsahový prvek nebo celkový obsah věty první, nebo k tomuto obsahu připojuje jistý závěr, např. – *Filip dal se té radě navěsti, Atenyenským pokoj vypověděl* DrexBrus 106; – *do toho kostela přenesli zvon a*

tím se zvonilo BalbSvat 22. V tomto podtypu se uplatňují specifické výrazové prostředky. Často se na předcházející obsahovou jednotku odkazuje osobním či ukazovacím zájmenem nebo zájmeným příslovcem. Patří sem i souvětí s prostředky hypotaktickými, jichž se užívá místo ukazovacího zájmena.²³

Autoři *Skladby češtiny* (1998: 362) vymezují jako podtypy slučovacího vztahu i spojení povahy instrumentální (prostředkové) a konkluzivní (důsledkové). V naší práci dále hodnotíme důsledkové spojení vět jako samostatný typ souřadného souvětí.

Barokní stylistika se vyznačuje častým užíváním několikanásobných větných členů, a to především přísudků. Pro někdy obtížné rozlišení souřadného spojení vět se stejným podmětem a jednoduché věty s několikanásobným přísudkem využíváme v naší práci kritérií, jež jsou uvedena ve *Vývoji českého barokního souvětí souřadného* (2009).

Společně rozvitá slovesa posuzujeme jako části několikanásobného přísudku, stejně hodnotíme i slovesa významově blízká a synonymní. Za souřadné souvětí považujeme spojení s predikáty samostatně rozvitými.²⁴

Při dvou nebo několika přísudcích s predikativy ve větě se většinou neopakuje spona. Predikativy se společnou sponou pokládáme za několikanásobný přísudek vždy, a to i tehdy, jsou-li samostatně rozvity.²⁵

Poměr odporovací

Odporovací poměr existuje mezi propozicemi, které jsou v nesouladu; propozice A i B jsou pravdivé, přičemž B je v rozporu s očekáváním plynoucím z A. Odporovací poměr je možné chápat jako sémantickou modifikaci konjunkce. Vždy jde o poměr binární.²⁶

V rámci odporovacího vztahu rozlišujeme několik podtypů. V odporovacím spojení dvou vět je vztah jejich obsahů vyjádřen v podstatě jako **protiklad**, **omezení** a **opak**.²⁷

²³ ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009, s. 22n.

²⁴ V podstatě tytéž zásady platí jak pro slovesné přísudky jednoduché, tak pro slovesné přísudky složené.

²⁵ ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009, s. 22.

²⁶ GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 362.

²⁷ ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009, s. 74n.

Obsahy dvou vět stojících v protikladu jsou značně samostatné a vzájemně nezávislé. Jádrem obsahového vztahu s odstínem protikladu je význam „naproti tomu“; např. – *Moudré mlčení nikdy neškodí, mluvení téměř vždy škody plodí* MagSil 174; – *chodec žebrel, skupec naproti nechtě nic dáti odvracoval se* ŠtPostS 68; – *Bůh můj nahý na kříži umírá, a já smím chodit v perlách, zlatě a drahým kamení* Dvanáct 253.

V odstínu omezovacím je obsah první věty v nějaké míře a nějakým způsobem omezen tím, co se tvrdí ve větě druhé. Typ vyjadřující omezení se jeví jako značně členitý a dále se diferencuje na několik odstínů specifických:

Odstín **kompensace** něčeho nevhodného, nežádoucího (se základním významem „ale zato“) se objevuje až později.

Odstín **omezení důsledků** (se základním významem „jenomže“); např. – *[učedníci] věrně sloužili, já nemám komu sloužit* WaldtDvě 12; – *to sice před nedávným časem dělávalo se, ale nyní v obvyklost a zapomenutí přišlo* FišHosp 25; – *otázka a odpověď mají být jako dvě oči, ne pak jako oči šilhavé* WaldtDvě 16.

Odstín **přípustkový** (se základním významem „ale přesto“); např. – *kupci obchody sice vedou, ale dále odtud postoupiti nemohou* FerAz S3a; – *nasíls dítkám v mysl svévolnosti, a chceš ovoce kázně sbírat?* KomInf 253; – *osel totéž dělali se pokusil, ale...kyjem za své pochlebování dostal* KomInf 257.

Odstín **výjimečný** (se základním významem „jenom“); např. – *já chci tobě něco zanechat, však jestli pod přísahou se zavážeš to, co budu žádati, učiniti* Dvanáct 174; – *přes den nic nejedl, leč u večer tělo posilňoval* TanChan 49.

Odstín opakový spočívá v tom, že věta první popírá určitý obsah, druhá věta uvádí obsah jiný, jenž aktuálně platí. Jádrem obsahového vztahu s odstínem opaku je význam „naopak“; např. – *co by druhé převážilo, nejisté jest. To pak jistá věc jest, že...* ManŽal 196; – *nic nedbal na hlad a žízeň, a všeliké nepohodlí těla rád podstupoval* TanChan 59; – *žádným právem se nespravovali, ale činili, co se komu líbilo* FerAm F2a.

Některé gramatiky (*Skladba češtiny* 1998: 366n., *Mluvnice češtiny* 3, 1987: 462n.) vydělují jako samostatný typ poměr konfrontační. V naší práci zůstává konfrontační vztah pouze jednou z variant vztahu odporovacího.

Poměr stupňovací

Stupňovací poměr existuje mezi větami, z nichž druhá převyšuje běžnou míru očekávání, danou větou první. Stupňovací vztah se může navrstvit na vztah slučovací, případně odporovací, a proto není vždy považován za samostatný typ spojení.²⁸

„V období barokním se poměrně často setkáváme s doklady, které bychom mohli hodnotit jako přechodné. Některé případy můžeme interpretovat jako hraniční, když se stupňování závažnosti nebo intenzity dvou dějů jeví jako dosti výrazné, ale k jeho vyjádření se užívá spojovacích výrazů specifických pro souvětí slučovací nebo odporovací, nebo naopak se gradace důležitosti dějů nepociťuje jako zvlášť signifikantní, ale přesto se k jejímu vyjádření užívá výrazových prostředků specifických pro souvětí stupňovací.“²⁹

Souvětí stupňovací, které je na přechodu k souvětí slučovacímú: – *o poznání Boha nic nedbají a v skutku žádného pravého Boha na světě býti nevěří* FerAz S1b; – *to žádnému nikdá neučinil ani v nemoci k sobě přijíti nedopustil* FerAz R7b. Jako přechod k souvětí odporovacímú se jeví zejména spojení vět spojkami s komponentem *-brž* (tedy prostředky od původu stupňovacími); např. – *nikdy se pokrmem, až by slunce zapadlo, neobčerstvoval: anobrž ne zřídka za dva dni nic zhola nejídal* Dvanáct 108; – *touto příhodou nic jiní tovaryší přestrašení nebyli, nýbrž do té krajiny tím spíše mnozí žádali se dostati* FerAm F8b.³⁰

Vlastní stupňovací souvětí; za nejstarší je považováno vyjádření stupňovacího vztahu prostředky lexikálními: – *vrchnost mnohé věci nám věřiti poručí; nadto takoví lidé, že to dokázati hotovi jsou, potvrzují* KonChoti 88.

Poměr vylučovací

Vylučovací poměr existuje mezi větami, z nichž může platit kterákoli.³¹

Shodně s *Vývojem českého barokního souvětí souřadného* (2009) rozlišujeme uvnitř vylučovacího souvětí tři podtypy, které se zformovaly již ve staré češtině:

1. Vylučovací souvětí vyjadřuje neslučitelnost dějů nebo různé eventuality.
2. Vylučovací souvětí vyjadřuje libovolnost eventualit.

²⁸ GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 367.

²⁹ ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009, s. 129.

³⁰ Tamtéž, s. 130-131.

³¹ GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 368.

3. Vylučovací souvětí, v němž druhá věta vyjadřuje, co by bylo důsledkem nesplnění žádoucího děje uváděného větou první.

V prvním podtypu vylučovacího spojení se eventuality stojící proti sobě opravdu vylučují, může tedy platit pouze jedna, neplatí všechny současně. Neslučitelnost eventualit může být však oslabena; ve spojení se uvádějí různé eventuality, ale není vyloučeno, že platí třeba všechny současně. Důležitou roli hraje kontext – v určité situaci platí nebo může platit pouze jedna z různých eventualit.³²

Souvětí netázací; např. – *panny, které si mi podal, neb mne velikými čárami přemohly, neb veliké nevinnosti býti musí* SurVítáe 30a; – *články křesťanského učení vykládal anebo lidu kázal anebo mši sloužil anebo nemocného k dobrému skončení života připravoval anebo naposledy mrtvé tělo k hrobu doprovázel* TanChan 66.

Souvětí tázací, a to otázky zjišťovací; např. – *pozastaví se a řekne: posilní-li mne to stvoření v službě tvé, Pane, čili zemdlí a zkazí?* VierChoť 82; a otázky doplňovací; např. – *I kdo jsem já, aneb jaký jest život můj?* HlouLuc 127.

Vylučovací spojení druhého podtypu je velmi často součástí složitějšího souvětí. Většinou se jedná o spojení jednotek členských či paralelních vět vedlejších; např. – *to proto se děje, že by taková pokání u nás buďto žádného místa neměla, neb v malé vážnosti nám byla* RodrCvič 32.

Volně se ke dvěma předcházejícím podtypům řadí třetí podtyp, který zahrnuje obsahové složky důsledkově vylučovací; např. – *modlete se, sice přijde na vás bubák* BilAdv 221. Jedná se o hraniční typ spojení.³³

Poměr důsledkový

Ve *Skladbě češtiny* (1998) není důsledkový poměr vyčleněn jako samostatný typ spojení. Autoři pracují se spojeními instrumentální a důsledkové povahy jako s významovými podtypy poměru slučovacího. Tyto dva podtypy slučovacího vztahu v podstatě odpovídají dvěma typům souřadného souvětí důsledkového, a to spojení, v němž je druhou větou vyjádřen následek děje věty první, a spojení, v němž druhá věta

³² J. Bauer ve svém *Vývoji českého souvětí* (1960: 90) vysvětluje, že mezi oběma spojeními je úplně plynulý přechod, neliší se po stránce výrazové, proto jsou považována za jediný podtyp vylučovacího souvětí.

³³ ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009, s. 152n.

vyúsťuje v logický závěr. Už v barokním období se projevuje určité pronikání důsledkového vztahu do souvětí slučovacích.

Oba typy důsledkového spojení nevykazují výrazný rozdíl v užívání spojovacích prostředků. Rozhodující je obsah druhé věty. Druhá věta je s první větou významově rovnocenná, a tím se souřadné souvětí důsledkové liší od souvětí s vedlejší větou účinkovou.³⁴

Pro ilustraci několik důsledkových souvětí z barokních textů: – *proměna mezi nimi se stala. Když tehdy s křesťany snážínu práci vedli, křtiti počali* FerAm L2a; – *slova nejsou česká, a proto někteří je píší v českém jazyku, jak se nacházejí v cizím* ŠtŽáček 4.

Poměr vysvětlovací a důvodový

Vysvětlovací poměr existuje mezi větami, z nichž druhá svým obsahem podává důležitou informaci pro porozumění obsahu věty první.³⁵

Vyjadřujeme jím buď pravou příčinu, která vyvolala děj první věty, anebo pouhé vysvětlení obsahu první věty³⁶; např. – *král v Praze nedlouho se zdržel: vojna zajisté, kterou vésti počal, do Uher ho silně táhla* PešMor K7a; – *nemůžeme-li některé věci dojíti, nedbejme na to. Vždyť na ní nezáleží věčné naše štěstí* ŠtPostS 157.

2.3.2 Spojovací prostředky v barokním souvětí souřadném³⁷

Souvětí slučovací

Spojky ani prostředky lexikální nevytvářejí svým počtem nikterak významný repertoár spojovacích prostředků v barokním souvětí slučovacím, avšak svými kombinacemi mohou naprosto plasticky vyjádřit slučovací vztah v souvětí i mezi samostatnými větami textu.

V podtypu 1 A, ve kterém obsahová těžiště vět existují zároveň nebo stojí vedle sebe, představují repertoár lexikálních výrazů prostředky aditivní (*také, též, podobně*) a výrazy vyjadřující temporální simultánnost (*přítom, spolu*); tyto prostředky se mohou

³⁴ Tamtéž, s. 166.

³⁵ GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 370.

³⁶ ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsca, 2009, s. 195.

³⁷ Tamtéž, s. 214 – 227.

také různě kombinovat (*spolu také, k tomu taky, přitom taky, též také*). Běžná jsou i spojení realizovaná kombinací spojky s lexikálním prostředkem (*a k tomu, a též, a přitom, a hned spolu, a v tom hned*).

Nejběžnější spojkou slučovacího vztahu je *a*. Spojka *i* je méně častá, četnost jejího výskytu v barokním období postupně klesá, její spojovací funkce je mnohdy doprovázena funkcí vytykáací. Spojkami *ani, aniž* se realizují různé podoby spojení vět kladných a záporných. Objevují se také souvětí spojená výrazy *jako i, jakož i*. Vícedílné spojovací výrazy různoslovné *jak/jako/jakož – tak si* v mnoha případech zachovávají původní význam srovnávací.

V podtypu 1 B, ve kterém obsahová těžiště vět následují po sobě, se vyskytuje nevelký počet příslovcí (*pak, potom, nato, naposledy, opět*), které mezi sebou vytvářejí různé kombinace (*potom pak, nato pak, hned potom*). Vícedílné spojovací výrazy jsou různoslovné (*nyní – potom, nejprve – potom, nejprve – potom – naposledy*).

Opět se zde uplatňují spojky *a, i, jako i*. Kombinují se s příslovci (*a tu, a hned, a tu hned, a nato, a potom, a potom taky, i tu hned, i též hned, i také, jako i potomně, jakož také i*).

V podtypu 1 C, v němž se obsahová těžiště vět volně střídají, se ve velké míře vyskytují spojení s vícedílnými spojovacími výrazy opakovanými, naopak spojení spojková jsou v tomto typu ojedinělá. V souvětí asyndetickém se často opakují prostředky zastupující podměty ve větách (*jiní – jiní, někteří – někteří*). Dále se zde uplatňují lexikální prostředky, nejčastěji příslovce místní a časová, která vytvářejí spojovací prostředky opakované (*nyní – nyní, již – již, tu – tu, brzy – brzy*) i různoslovné (*někdy – jindy, nyní – brzo, tuto – zde, někde – jinde*).

Asyndetické spojení podtypu 2, v němž věta druhá a následující připojuje k větě první něco nového, se vyskytuje zřídka. Lexikální prostředky (*pak, potom, zatím, včera – dnes*) jsou podobné výrazům uplatňujícím se v typu 1, zde však vyjadřují časovou nebo prostorovou vzdálenost spojených jevů.

Ze spojek se zde uplatňuje zejména spojka *a*, samostatně nebo ve formacích s uvedenými příslovci. Objevují se také spojovací výrazy *jako, jakož*, eventuálně jejich kombinace s aditivními prostředky a příslovci (*jakož ještě, jakož pak, jako i také*). Vyústění dlouhotrvající situace v událost novou nebo překvapivou signalizuje spojka *až*, případně její kombinace s prostředky lexikálními (*až naposledy, až i, až i naposledy, až i posledně*).

Podtyp 3, ve kterém druhá věta rozvíjí obsah věty první, užívá specifických spojovacích prostředků. Ve druhé větě se objevují anaforická zájmena (ukazovací *ten* a osobní *on*) a zájmenná příslovce (*tam, tu, odtud*). Často se zde uplatňují prostředky hypotaktické, a to vztažná zájmena (*jenž, jenžto, který, kterýž, kterýžto, což*) a vztažná zájmenná příslovce (*kde, kdež, kdežto*).

Souvětí odporovací

Běžnými prostředky vyjádření odstínu protikladnosti byla příslovce *naproti, zase* a *zatím*. Ze spojek se v tomto odstínu uplatňují *ale, a, pak* (v pozici příklonné). Dále se objevují kombinace odporovacích spojek s příslovci specializovanými na vyjádření protikladu (*a naproti, a zase, a naproti tomu, a zatím, ale naproti, ale naproti tomu, ale zase, ale zatím*).

Z prostředků hypotaktických se zde vyskytují ustrnulé relativum *ježto*, zájmenné příslovce *kdežto* a jeho formace s dalšími odporovacími výrazy (*kdežto však, kdežto naproti, kdežto naproti tomu*).

Ve spojení s odstínem omezení kladných důsledků jsou hojné vícedílné spojovací výrazy různoslovné (*sice – ale, sice – však, sice – ale však, sice – nicméně, ovšem – ale*). Četné je v tomto odstínu užití spojek *a, ale, avšak* a *však*.

Ve spojení s odstínem přípustkovým se vyskytuje příslovce *předce*, častěji jako prostředek, jenž modifikuje odporovací spojku. Uplatňují se vícedílné spojovací výrazy různoslovné (*sice – ale, sice – však, sice – však nicméně, ovšem – ale, ovšem – avšak*).

V souvětí spojkovém se uplatňují spojky *a, ale, však*. *Avšak* je v tomto podtypu nejčastější, hojně se vyskytuje též spojka *nicméně*. Spojky se vyskytují samostatně nebo v různých formacích s příslovci nebo dalšími odporovacími spojkami.

V souvětí s odstínem výjimečným se vyskytují zejména příslovce omezovací *kromě, kromže, toliko* a jejich kombinace s dalšími prostředky (*krom že toliko, krom že předce, toliko že, toliko jen*). Vzácně se v tomto podtypu vyskytnou doklady se spojkami *leč, než*.

Pro odporovací spojení s odstínem opaku jsou příznačné prostředky s komponentem *-brž* (*nýbrž, alebrž, anobrž*). Uplatňují se zde základní odporovací spojky (*ale, a, než*). Lexikální prostředky se v tomto podtypu objevují sporadicky.

Souvětí stupňovací

Stupňovací vztah je po celé barokní období vyjádřen především vícedílnými spojovacími prostředky různoslovnými. Vyskytují se zejména výrazy s preparativním *netoliko* (*netoliko – ale, netoliko – ale nadto vejš*), méně častý je spojovací výraz *nejenom-ale*; spíše ve spojeních členských se objevují výrazy *nercili – ale, neřkuli – ale*.

Lexikální prostředky v souvětí stupňovacím zastupuje nejčastěji *nadto* (*nad to*), dále se objevují spojovací prostředky *k tomu, více, co více jest*. V tzv. stupňování sestupném se uplatňuje příslovce *méně* (varianty *méněji, méněj, míněj*).

V souvětí spojkovém se vyskytují původně afirmativní *ano* a *ba*.

Souvětí vylučovací

V prvním typu barokního souvětí vylučovacího, jenž vyjadřuje neslučitelnost dějů nebo různé eventuality, se souvětí netázací spojuje spojkami *anebo, aneb, nebo*. Z vícedílných spojkových výrazů se nejčastěji vyskytují *nebo – nebo, aneb – aneb, anebo – anebo*. Vylučovací spojení otázek zjišťovacích má v první větě částici *-li* (*z dali* je méně časté), ve druhé větě spojku *čili*. Spojky *anebo, aneb, neb* připojují otázky doplňovací.

Vylučovací souvětí vyjadřující libovolnost eventualit je charakteristické užíváním vícedílných spojovacích výrazů opakovaných (*bud' že – bud' že, bud'to – bud'to, bud'to že – bud'to že*) i různoslovných (*bud' – neb, bud' že – neb, bud' – aneb, bud' – nebo, bud'to že – anebo, necht' – aneb*).

Hraniční typ souvětí vylučovacího užívá spojovací výrazy *sice* a *jináč*.

Souvětí důsledkové

Jako základní prostředek vyjádření vztahu důsledkového se uplatňují zájmenná příslovce (*tedy, tudy, tak, tady, proto, protož*) a jejich kombinace se spojkami (*a tudy, a tak, a proto*) nebo s prostředky aditivními (*protož také*).

V důsledkovém spojení se mnohdy uplatňuje postfix *-t'*. Ze spojek plní funkci důsledkových prostředků *i* a *takže*. Objevují se i tvary zájmenné (*a tím, a skrz to, a čímž, z čehož*). Velmi frekventované je relativum *pročež*. Ve funkci spojovacích výrazů důsledkových se uplatňují v baroku také nové prostředky – *odtud, odkud*.

Barokní souvětí důsledkově užívá spojovacích prostředků složených typu *z té příčiny* (formace předložkového pádu substantiva *příčina* nebo jeho synonym se zájmenem ukazovacím nebo vztažným).

Souvětí důvodové a vysvětlovací

Pro barokní souvětí důvodové a vysvětlovací je charakteristický nepřiliš rozsáhlý repertoár spojovacích prostředků. Často se v souvětích vyskytují ve druhé větě lexémy s postfixem *-t'*.

V důvodovém vztahu se objevují modální částice (*zajisté, zajistě, jistě*). V souvětích spojkových nalézají uplatnění různé varianty spojky *nebo* (*neb, nebt', neboť*), jako spojky hodnotíme také některé původní částice (*však, vždýt*). Dále se zde uplatňují spojovací výrazy *ovšem, totiž, totižto, to jest, ježto, jakož pak*.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 POMĚR SLUČOVACÍ

Slučovací poměr je ve *Vejtažním naučení* absolutně nejvíce zastoupen. Doklady jednotlivých podtypů se však svým počtem značně liší. Nejvíce dokladů jsme excerpovali v podtypu 1A, naopak nejnižším počtem dokladů se vyznačuje podtyp 1C. Nemnoho, i když rozhodně neomezeně, lze doložit podtyp 2.

Na začátku je třeba poznamenat, že třídění dokladů a přiřazování k jednotlivým podtypům je někdy velice obtížné. Pokud jde totiž o složitá souvětí, bohužel ne všechny doklady jsou typologicky jednotné. Například v následujícím složitém souvětí interpretujeme mezi prvními šesti asyndeticky spojenými větami volné střídání obsahových těžišť, spojovací prostředek **a** **posledně** charakteristický pro vyjádření významu sukcesivnosti připojuje v dalších větách děje, které stojí vedle sebe, dokonce jsou svými významy téměř synonymní: *[Syn boží] nikdy ovčičky své neopouští, padající pozdvihuje, mdlé na ramena klade, zarmoucené těší, nemocné uzdravuje, mrtvé skrz hříchy smrtedlné k životu božskému křísí a obživuje a **posledně** duši svou za ovce své dává; aby oni neumřeli, on umírá: aby oni na věky živí byli, on za ně krev svou, duši svou, život svůj vynakládá. 55 vkl.*

Podtyp 1A: Obsahová těžiště spojených vět stojí vedle sebe

V podtypu 1A obsahová těžiště vět existují zároveň nebo vyjadřují význam simultánnosti. Ačkoliv se zde neuplatňuje příliš velké množství spojovacích prostředků, dokladů je mnoho, a to zejména se spojkami *a*, *i* a spojení *asyndetických*, proto dělíme doklady s těmito spojovacími prostředky uvnitř podtypu ještě podle dalších kritérií, především podle počtu vět hlavních a podle toho, zda mají jednotlivé věty stejné, nebo různé podmínky.

Některá souřadná složitá souvětí jsou rozvíta velkým množstvím vedlejších vět, my však při udávání počtu vět uvádíme vždy pouze počet vět hlavních, např. spojení *Nad tím nejvíc slzela, toho nejvíce želela, že nemohla všechny hříšníky k Pánu Ježíši přivesti a obrátiti, které prve k marnému sebe milování přivábila; to její srdce nejvíc proráželo, že žádné srdce lidské tak Pána Ježíše nemiluje, jak on všechny hříšníky a hříšnice miluje: jak on sám v sobě všeho milování hoden jest. 125 vkl.* označujeme jako

souvětí se třemi hlavními větami, tedy třívěté, přestože si uvědomujeme, že takové označení může působit dojmem nepřesnosti, protože celkově se v souvětí nachází vět osm.

Základním spojovacím prostředkem podtypu 1A, potažmo slučovacího vztahu, je spojka **a**. Dokladů je v Koniášově textu téměř nepřeberné množství. Nejprve uvádíme **souvětí dvouvětá** se stejnými podmínkami, např.: *Nesmejšlejme víc než sluší smejšleti ... a nedejme se mámiti od těch, kteří ... říkávají, že ten hřích berou na sebe, že nám neublíží, že ve všem dobrém s námi jednati chtějí.* 30 vth.; *Kdo se těší z vzkříšení Páně, ten sobě velice váží život duchovní skrz Krista zejskaný, a o nabytí neb rozmnožení jeho všemožně se stará.* 44 vkl.; *Dobrý pastýř bloudící ovčičky pečlivě hledá, a oddechnutí, až je nalezne, sobě nedá.* 54 vkl.; *V takové litosti z tohoto světa ten nemocný se odebral a k veliké zkroušenosti všecky okolo stojící pohnuté zanechal.* 57 p.; *Káral jedenkrát přísněji jistý kněz ty, kteří v čas služby boží maso prodávali, a trestem božím jim vyhrožoval, kdyby se polepšiti nechtěli.* 81 p.; ... *dí sv. Augustýn a zase jinde se bolestně táže ...* 91 vkl.; *U víře a v tichosti jeho svatého učinil ho a vyvolil ho ze všelikého těla.* 104 Ř.; ... *celým srdcem miláčka svého se chopila a svazkem lásky věčné duši svou jemu zasnoubila.* 116 vth.; *Přidrž se, ó kající duše, jako pečet srdce Ježíšového, a nedej se žádným ziskem, žádnou oulisností světa od lásky Kristové odloučiti!* 117 vth.; *Kterak Maří Magdaléna první známost a náchylnost k Pánu Ježíši dostala, vypisuje sv. Řehoř a praví, že ona šťastně Krista Pána k zástupu mluvícího zaslechla.* 119 vkl.; *V podvodu oklamávajících ho byl jemu přítomen: a počestného učinil ho.* 135 Ř.; *Radislav strachem poražen k nohám sv. Václava padl a jej za odpuštění žádal.* 136 vth.; *Dal pak i všemohoucí Bůh sv. knížeti moc proti těm, kteříž ho potlačovali, a lživé ukázal býti ty, kteříž ho zkáleli ...* 136 vth.; *Ten, jenž škodu trpěl, sv. Vedasta vzýval a duchovního za ohlášku své ztráty prosil.* 148 p.

Dvouvětá různopodmětá souvětí se vyskytují v mnohem menší míře, v porovnání se stejnopodmětými dalo by se říci zřídka: *Já jsem vinný kmen pravý: a Otec můj vinař jest.* 97 Ev.; ... *dozrají k sladkosti hroznové dobrých skutků ... a vytlačí se z nich víno lásky boží k našemu i bližních svých občerstvení.* 101 vkl.; *Ten Bůh ... budiž soudcem nad tebou, a pomsta jeho ať tě nenechá ...* 130 p.; *Léta 1339 ten den před sv. Václavem sešli se v Praze tři řemeslníci, kteří kuše dělají, a řekl jeden k druhému ...* 137 vth. (c.); *Muž mnoho přísahaje naplněn bude nepravostí, a neodstoupí od domu jeho rána.* 142 vkl. (c.).

Stejnopodmětých souvětí **se třemi hlavními větami** a jedinou spojkou jsme nenalezli mnoho. Doklady však ilustrují různé pozice spojky **a**: *Všech mých nepravostí pro to samé srdečně želím, že jsem tebe vši lásky nejhodnějšího Boha rozhněval; a volím od té chvíle tisíckrát umřítí, než tebe svývolně jen jedenkrát rozhněvati; chci co živ budu každodenně v hořkosti duše mé hříchy mé oplakávati.* 47 m.; *Stkvoucí anjel za ruku ji vzal, k nebi pozdvíhl a množství nebeských měšťanů jí ukázal.* 128 p.

Jedinou spojkou lze nalézt též v souvětích různopodmětých. Ve všech našich dokladech stojí spojka mezi druhou a třetí větou souvětí, např.: *Já hříchům smrtedlným podrobený v stínu smrti sedím, vztáhni ruku svou a vytrhni mne z rukou smrti.* 47 m.; *Bojíte-li se věčných muk, v sešlým věku dosti času bude k pokání, věřte tomu, jenž vám dobře chce, a spolu se mnou odtud odejděte.* 130 p.

Polysyndeton se mnohem častěji vyskytuje **v třívětých souvětích** stejnopodmětých: *Kdo by měl statek tohoto světa a viděl by bratra svého nouzi trpěti, a zavřel by střeva svá před ním: kterak láska boží zůstává v něm?* 71 Ep.; *Podobného jej učinil v slávě svatých a zvelebil jej v bázni nepřátel, a v slovích jeho potvory zkrotil.* 104 Ř.; *Oslavil jej před obličejem králův a přikázal jemu před lidem svým a ukázal jemu slávu svou.* 104 Ř.; *Ostříhal ho od nepřátel a před soudci chránil ho a potýkání silné dal jemu, aby přemohl a věděl, že nade všechny věci mocnější jest moudrost.* 135 Ř.; *Chce-li kdo za mnou přijíti, zapřiž sebe sám a vezmi kříž svůj a následuj mne.* 138 Ev. Různopodměté polysyndeton je vzácné: *Já jsem pastýř dobrý, a známť své, a znajít mne mé.* 50 Ev.

Mezi vícevětými souvětími ve většině případů převládají stejnopodmětá. Spojku **a** jsme zjistili v souvětí **se čtyřmi hlavními větami** mezi první a druhou větou: *Já všech hříchů mých srdečně lituji, a hořce oplakávám, že jsem tebe tolikrát rozhněval ... chci od té chvíle se vši možnou snážíností všeliké zlostné zvyklosti přemáhati; chci tak živ býti, abych s každým myšlením, mluvením a jednáním na tvém soudu obstáti mohl.* 19 m.; v souvětí **s pěti hlavními větami** mezi druhou a třetí větou: *Z ohledu té veliké horlivosti jejich odpusť nám, odpusť našim krajinám; a všechny, kteří nedělní a sváteční dni k zkáze a zatracení duše své vynakládají, tvým božským světlem osvět, tvým vnuknutím vyuč, tvou milostí srdce jejich k pravému pokání pohni ...* 83 m.

Zajímavé je čtyřvěté souvětí polysyndetické, ke kterému je navíc konektorem připojena ještě další samostatná věta ve stejném významu, tedy ve významu simultánnosti: *... vylíji hněv svůj na tebe a doplním prchlivost svou v tobě, a souditi budu tebe podlé cest tvých (...) a vložím na tebe všechny nestydaté hříchy tvé. A neodpusť*

oko mé ... 17 vkl. (c.). Možná v důsledku změny podmětu je v pořadí pátá věta, jejíž obsahové těžiště existuje zároveň s obsahovými těžišti vět v souvětí, připojena textově.

Pro vícevětá souvětí je typické **příčleňování sekundárních významů**. V následujícím čtyřvětém souvětí cítíme v poslední větě odstín důsledku: *Poslechněte radu mou, a skrz celý rok ani lži, ani přísahy neužívejte, co zač stojí, sprostě vyznejte, časem užitek rady mé seznáte.* 145 p. Také v souvětích s pěti hlavními větami se jejich posledními větami přidružují ke slučovacímu vztahu druhotné významy; zde například odstín vysvětlovací: *Spravedlivého provedl Pán skrze cesty přímé a ukázal jemu království boží a dal jemu umění svatých: poctil ho v prácech a doplnil práce jeho.* 135 Ř.; nebo důsledkový: *Cokoliv jsme skrz celé živobytí naproti tvé božské velebnosti zhřešili, toho všeho srdečně želíme, toho všeho na věky se odříkáme, buď nám milostiv, a podlé milosrdenství svého obživíš nás, a na věky se nezapomeneme nad Zákonem tvým, nad spravedlnostmi tvými ...* 94 m.

Spojka **a** se v nejednom dokladu uplatňuje též jako konektor: *S tebou jest, jehož slovo od tebe neodchází. A čeho zlého se obávati má ten, s nímž přebývá, jehož chrání a opatruje Bůh?* 11 před. (c.); ... *tělesná a světská láska za poctivost a za příslibenou věrnost dává hanbu a oklamání, za bohatství chudobu, za život věčnou smrt. A všeho světa rozkoš jest ohyzdná nečistota ...* 31 vth.; ... *dí nejmoudřejší Šalamoun. A žalmista Páně prozpěvuje ...* 40 vth.; *Jakož mne zná Otec, i já znám Otce: a duši svou pokládám za ovce své. A jiné ovce mám, které nejsou z tohoto ovčince ...* 51 Ev.; *Já proti hříšným žádostem a náchyllostem ustavičně bojovati, je přemáhati a křížovati chci: tak se k kříži tvému znáti, tak jej až do skonání nesti, v něm setrvati chci. A když tebe rozhněvaného, k pomstě hotového na soudu tvém spatřím, ozvu se před tebou ...* 152 m.

Spojky **i** se ve významu simultánnosti v námi analyzovaném textu užívá poměrně zřídka. Ke spojení souvětí uvádíme např.: *V tomť jsme poznali lásku boží, že on duši svou za nás položil: i my máme za bratry duše klásti.* 71 Ep.; *Uvěřil přetvářené řeči Germánus, i poručil, aby Evdocii k tomu kajícímu mládenci přivedli.* 130 p. Ze spojení textových např.: *Oslavil též dobrotivý Bůh sv. Prokopa před obličejem králův, když sprostou vodu požehnáním jeho Voldřichovi knížeti českému k občerstvení v víno zázračně proměnití ráčil. I dalť jest jemu Pán Bůh zákon života i svaté kázně ...* 105 vth.; *Kterak Maří Magdaléna první známost a náchyllost k Pánu Ježíši dostala, vypisuje sv. Řehoř a praví, že ona šťastně Krista Pána k zástupu mluvícího zaslechla. I porozuměla z jeho slov ...* 119 vkl.

Záporné spojky **ani**, **aniž** se ve *Vejtažním naučení* objevují zpravidla v biblických citátech. Ve všech excerpovaných dokladech se uplatňují jako spojovací prostředek v souvětí. Ve spojeních, v nichž jsou slovesa v obou větách záporná, nachází uplatnění spojka **ani**: ... *Duch svatý nikdy nás přítomností svou neobčerství, ani životem milosti své neobživí* ... 60 vth. (c.); *Nebude-li se korec po 30 šilincích platiti, já obilí neprodám, ani žádnému zrna nepůjčím*. 92 p.

Další příklady ilustrují souvětí, v nichž je vždy sloveso v první větě záporné, po záporné spojce následuje věta se slovesem kladným. Nejprve uvádíme excerpta se spojkou **ani**: *A neodpustí oko mé, ani se smiluji*. 17 vkl. (c.); *Žádný se nelekej, ani se strachuj nátlaků světa* ... 71 vth. Dále se spojkou **aniž**: *Nechtějte horliti po smrti v poblouzení života svého, aniž dobývejte zahynutí v skutích rukou svých*. 45 vkl. (c.); ... *Bůh smrti neučinil, aniž veselí se v zahynutí živých*. 45 vkl. (c.); *Kterýž hříchu neučinil, aniž jest lest nalezená v ústech jeho* ... 48 Ep.; *Nermutiž se srdce vaše, aniž se strachuj*. 62 Ev.; *Vody mnohé nemohly uhasiti lásky, aniž řeky zatopí ji, dal-li by člověk všecken statek domu svého za milování, jako ničímž pohrzeti jím bude*. 116 Ř.

Pokud se týká spojení asyndetických, ve *Vejtažním naučení* převládají v podtypu 1A asyndeta stejnopodmětá. Asyndetická spojení se **dvěma hlavními větami** jsme excerpovali se stejnými podměty, např.: ... *od marného a daremného obcování lidského, nejvíc pak od hříšných rozkoší tělesných vzdálení buďme, modlitbám svatým a srdečné pobožnosti se odevzdejme* ... 60 vth.; *Kdo takový vnuknutím Ducha božího se řídí, ten nikdy žádosti těla nevykoná, nikdy se s nimi nezavede* ... 85 vth.; *Proč pak jsem se tebe nepřidržel, proč jsem sobě tebe a tvé slovo víc nevážil?* 103 m.; *I porozuměla z jeho slov, že on přišel hříšné vykoupiti, že přišel, aby spasil, což zahynulo: slyšela, že žádného, i nejohavnějšího hříšníka nezavrhuje, neopouští*. 120 vkl.; *V hořkosti duše své celý předešlý život svůj sobě připomínala, tisíckrát mladosti své vejstupky oplakávala*. 125 vkl.; *Já jsem se tebe studnice všeho dobrého spustil: já jsem ohavné stvoření nad tebe Boha a Pána mého miloval!* 133 m.; *Já jsem tebe po tolikeré lásce, po tolikerém dobrodiní a milostně propůjčeném odpuštění tak nešlechtně a bohaprázdně urážel: já jsem se tobě, tvé božské vůli, tvému božskému vnuknutí tak dlouho, tak ukrutně protivil*. 133 m.

Se stejnými podměty dokládáme též **asyndeta třívětá**: *Nad hříchy celého života mého se lekám, před tváří velebnosti tvé za ohavný život můj se stydím; vím, že neobstojím, jestli podle spravedlnosti se mnou nakládati budeš!* 18 m.; *On mne k sobě*

vábi: *on mne k navrácení povolává: on po mém navrácení a spasení touží.* 121 vkl.; *Oslav Boha svého, modli se za mrtvého, přikaz mu, aby vstal živý!* 130 p.; *Já jsem tělo a žádosti mé křížoval, všecko odporné rád snášel, já jsem se za tvůj kříž nestyděl ...* 153 m.

Výjimkou nejsou ani třívětá asyndeta různopodmětá: *Já jsem ta ztracená ovce, já jsem dalece zbloudila: on mne nalezenou na svá ramena vložití chce.* 120 vkl.; *Pokoj s tebou, služebnice boží Evdocia, budiž posilněná v Pánu; milost boží tobě ustavičně nápomocná bude.* 129 p.; *Palác váš ještě stojí, milovníci vaší na vás čekají, já vám od nich poselství, pozdravení a takovou sumu zlata nesu, která vám k předešlé slávě pomůže.* 130 p.

Mezi asyndetickými spojeními různopodmětými se nacházejí taková souvětí, v nichž jsou hlavní věty krátké nebo dokonce tvořené pouze holými přísudky, ale bohatě rozvítené vedlejšími větami, např.: *Dobře nám povědomo jest: kterak ve dne v noci, o mladosti až do šedin ze všech stran velikým pokušením od d'ábla, od světa, od zlých lidí, od vlastního těla obklíčení a podrobeni jsme, výborně známe naši mdlobu a křehkost a ke všelikému zlému náchylnost, víme, jak snadno na sebe, na Boha, na své spasení zapomínáme, jak snadno klesáme a přemoženi býváme.* 9 před.

Asyndeton se uplatňuje také v souvětích **se čtyřmi hlavními větami**. Nejprve uvádíme doklady asyndet stejnopodmětých, např.: *Způsob s kterým nás Duch svatý vyučuje jest přelíbý a laskavý, nenutí žádného, když pravdu vůli lidské předkládá, při její svobodě ji zanechává; zúřivé přísnosti neužívá ...* 64 vkl.; *Já se vorbou živím, toho svatého neznám, nic jsem od něho dobrého nepřijal, nic jemu dlužen a povinen nejsem.* 82 p.; *Neostejchala se žádného zahanbení: nedbala na nepříjemný hodování čas, v jednom okamžení, jak božské vnuknutí ucítla, opovrhla celý svět, všecken lidský ohled přemohla.* 124 vkl.; *I chopme se tedy toho, co nás tak bezpečně do nebe vede: odpírejme duši své vlastní všecko, co ona od nás proti Bohu a spasení žádá: nesme raději škodu na své cti a zdraví, než abychom spasení pozbyti ... měli: přijímejme ochotně všecko, co se nám od kohokoli odporného stane ...* 140 vkl.

V námi zkoumaném textu se vyskytují i čtyřvětá asyndeta různopodmětá, např.: *Tebe pokorně prosíme: nakloň srdce naše k svědectvím tvým, a ne k lakomství, odvrát od srdce našeho všelikou nemírnou starost o bohatství a o vyživení časné, dejž nám, ať celým srdcem důvěřujeme se laskavému zaslíbení tvému.* 94 m.; *... za to srdnaté vyznání a pokání máš býti na věky spasená, jdiž v pokoji, neplač, budiž srdce tvé, budiž duše tvá, budiž svědomí tvé uspokojené ...* 126 vkl.

Pětivěté asyndetické spojení jsme našli stejnopodměté: *K tobě s kající Máří Magdalénou běžím, tebe se chystám, tebe srdečně objímám, před tebou, ó Ježíši můj, nad mými hříchy hořce slzím a pláči: před tebou mou ohavnou bezbožnost vyznávám.* 133 m.; i různopodměté: *Podrobuji tobě celou duši mou, otvírám a odevzdávám tobě celé srdce mé, na věky víc nechci dobrovolným hříchem tvé božské srdce zarmoutiti, přebývej v duši, přebývej v srdci mém ...* 28 m. Další spojení řadí k různopodmětým pouze první hlavní věta: *To co on ke všem káže, to mluví i ke mně, on srdce mé hříchů plné vidí, on nade mnou lítost má: on mne z kaliště hříchů vytrhnouti chce: on mně na ruku dává, abych se k němu obrátila.* 121 vkl.

V jednotlivých větách asyndetických spojení vícevětých jsme zjistili už pouze stejné podmínky. Doklady řadíme podle počtu vět, nejdříve **šestivěté**, pak **sedmivěté**, a nakonec **devítivěté spojení**: *On nás světlem rozumu a víry vyučuje ...; předstírá nám ...; předkládá nám škody ...; ukazuje nám ouzku, ale přímou k spasení cestu přikázání božích; napomíná nás ...; vzbuzuje nás, abychom sobě víc duši svou a spasení své ... než jakékoli stvoření vážili.* 67 vkl.; *Zhrozila se tolikerých a tak ohavných nestydatostí svých, velikou nenávistí sama proti sobě jest se rozhorlila, nesmírnou dobrotivého Boha k sobě lásku srdečně velebila: věčnou věrnost tak milosrdnému Bohu slibovala, všecku předešlého života nepořádnost opovrhla, ode vší nestydaté lásky celým srdcem se odvrátila: obětovala a odevzdala se zcela Pánu Ježíši.* 124 vkl.; *Ty jsi, ó dobrý Ježíši, proto přišel na svět, abys hříšníky spasil: ty jsi ten Beránek boží, jenž rád a míle snímáš hříchy celého světa: ty hříšníky kající miluješ, ty všecky k sobě voláš, lůno milosti jim otvíráš: ty nad jejich navrácením srdečně plesáš: ty jim na krk padáš, ty je laskavě objímáš: ty jim všecky hříchy odpouštíš.* 132 m.

V námi zkoumaném textu se vyskytuje bezpočet slučovacích spojení s významem srovnávacím. Srovnání je vyjádřeno několikerým způsobem. Nejčastěji se užívá vícedílných spojovacích výrazů **jak/jako/jakož – tak**. Excerpovali jsme celkem 22 dokladů. Z nich vybíráme tyto: **Jak** veliký poklad jest Bůh, **tak** veliký poklad jest slovo boží. 7 před.; **Pamatujme, jako** v jednom těle mnohé oudy máme, ale nemají všickni oudové jedinstevného díla ... **Tak** jsouce my všickni oudové jednoho těla v Kristu, jazyku svůj ouřad zanechejme ... 30 vth.; **Jako** tratíme Boha skrze hřích, **tak** ho zas šťastně najítí můžeme skrz upřímné, vroucné a stálé pokání. 36 vkl.; ... **jako** ovčičkám zdravým chutná sůl: **tak** vyvoleným Kristovým ovčičkám velice chutná sůl moudrosti boží ... 52 vkl.; **Jako** ten oheň jsa roztrhaný uhasl: **tak** vaše dědictví zahyne,

pokudž skrze nesvornost a nevole sami mezi sebou rozdělení budete. 61 vth. (c.); **Jakož** *ratolest nemůž nésti ovotce sama od sebe, nezůstane-li při kmenu: tak ani vy, jediné leč zůstanete ve mně.* 97 Ev.; **Jako** *ratolest všecku čerstvost a sílu k vydávání ovotce táhne z vinného kmene: tak vy abyste se k zachování slov mých vzbudili, ve mně zůstaňte, na můj příklad hleďte, jak jsem vám ukázal, jak jsem já živ byl, tak pokračujte; a jako jsem já vždy činil, co se Otci mému líbilo: tak chci, abyste ode mne zdědili, ze mne táhli tu ourodnou šťávu a sílu k vydávání ovotce ...* 99 vkl.; ... **jako** *bezbožná Drahomíra ukrutného tyрана a vražedlníka Boleslava jizlivým vychováním svým vedla k zkáze a k zahynutí: tak Bůh skrze ctnou a bohabojnou Lidmilu, bábu sv. Václava, vedl skrz cesty přímé ...* 135 vth.; **Jako** *řeky do moře běží, tak rychle utíkají veselosti světské.* 150 p.; ... **jako** *nic platno není pravdu kázati, jestli se srdce s jazykem nesrovnává: tak nic neprospívá slyšeti pravdu, pokudž člověk na skále nestaví.* 154 z.

Některé doklady mají navíc spojku přiřazovací: **A jako** *s chutí pokrm požívati znamená jest dobrého a zdravého žaludka, tak s velkou chtivostí slovo Páně poslouchati znamená jest věčného spasení ...* 52 vkl. (c.); **A jako** *ratolest vyschlou, jalovou vinař do ohně hází: tak k ohni věčnému se chystá křesťan, který z vinné ratolesti ... ovotce nevydává.* 101 vkl.

V dalších dokladech se ke druhé složce výrazu pojí aditivní **taky**: **Jako** *tehdy, podle Caesaria, všeliký čas, v kterým Boha v paměti nemáme, za ztracený pokládati máme (c.), tak taky* *jedenkaždý den, v kterém slovo boží neslyšíme neb sobě ho k paměti neuvádíme, za ztracený držíme.* 7 před.; ... **jako** *kdo tvrdě spí, ať ho někdo pomlouvá, o jeho zamordování se radí ... tak taky* *kdo bezbožným skutkům temnosti odevzdaný a nebezpečným snem hříchů zachvácený jest ...* 13 vth.

Výraz **tak taky** se uplatňuje rovněž samostatně, ne jako součást vícedílného spojovacího výrazu: *Chatrná jest jiskra: ale velký plamen vzbuzuje. Tak taky* *chatrné slovo se zdá: „Srdečně lituji že jsem Pána Boha vši lásky hodného rozhněval.“* 45 vkl.; *Zdrímající voják snadno poražen bývá; plavec ospalý snadno s lodí o skálu zavadí: tak taky* *neopatrný člověk snadno od ďábla přemožen bude.* 53 vkl.

Ostatní vícedílné prostředky vyjadřující srovnání jsou spíše výjimečné. Uvádíme doklady s výrazy **tak – jak**: **Tak** *veliká škoda jest ztratiti Boha, jak* *veliká dobrota jest sám Bůh.* 33 vkl.; nebo **tak – tak**: **Tak** *učinil Máří Madgaléně Pán Ježíš: tak* *učiní všem, kteří příkladem jejím s pravým pokáním neprodlévají, polepšení života svého neodkládají ...* 126 vkl.; anebo **jakož – i**: **Jakož** *mne zná Otec, i* *já znám Otce: a duši svou pokládám za ovce své.* 50 Ev.

V dalším dokladu je srovnání vyjádřeno pomocí výrazu **tak i**. Jedinkrát jsme jej zachytili ve spojení souvětí: ... *já sám skrz neustálou práci třidceti a tři léta jej [království] sobě dobejvati mám: **tak i** vy ustavičně v ctnostech se cvičte, neustále až do skonání pracujte ...* 108 vkl.

Srovnání lze doložit v souvětích, ve kterých nejsou věty spojeny žádnými spojovacími prostředky, např.: *Kdo Boha nalezne, nalezne všecko, kdo Boha ztratí, ztratí všecko.* 33 vkl.; *Velikou milost prokazuje učitel tupému pacholeti, jestli ho něčemu vynaučí: takovou milost prokazuje učitel božský Duch svatý nám, když jazykem svého vyučování pravdu samou nám předkládá.* 63 vkl.; *Ratolesti na vinici časem svým se kleští a ořezávají: my časně všecko to, co nám na cestě spasení překáží, co nás pohoršuje, zavrhněme.* 100 vkl.; *Ratolesti vinné do země se zakopávají: my do hrobu často hledme, na smrt často pamatujeme ...* 100 vkl.; *Ratolest vinná se k tyčce váže: my se dřeva sv. kříže držíme, rádi na umučení boží vzpomínejme ...* 100 vkl.; *Vinice se ohražuje, aby ji zvěř a hovada nezryla, neuškodila: ostříhejme duši svou od hovadských a neslušných mravů.* 100 vkl.; *Vinici škodí studený vítr: my lenost a v službě boží vlašnost zahánějme.* 100 vkl.; *Zelenosti a krásu ratolesti vinné sžítají někdy červové: šetřme, aby nám vlastní chloubu, žádost marné chvály květ a ovotce ratolesti duchovní nespásala.* 101 vkl.

Vzácně se v Koniášově textu objevuje také formace **jakož i**. Excerptovali jsme jediný doklad: *Klášteřný panny se lekly moci božské, **jakož i** udatné stálosti své vrchní se divily ...* 130 p.

Lexikální prostředky se při vyjadřování simultánního významu uplatňují v mnohem menší míře než spojky. V námi analyzovaném textu jsou reprezentovány aditivním výrazem **těž**. Vždy stojí za slovesem, ať už funguje jako konektor nebo spojka uvnitř souvětí.: *Zvelebil ho v bázni nepřátel ... Oslavil **těž** dobrotivý Bůh sv. Prokopa před obličejem králů ...* 105 vth.; ... *slyšela, že žádného, i nejohavnějšího hříšníka nezavrhuje, neopouští. Poznala **těž**, že se Pán Ježíš hříšníkům ujímá, že je snázně a laskavě proti farizejským žalobám zastává; s nemalým potěšením z úst Kristových ono podobenství o marnotratném synu poslouchala; pohnulo se v ní srdce její, když zaslechla: s jakou láskou dobrotivý otec syna se navracujícího přijal; **i** slyšela **těž** ono podobenství o dobrém pastýři, ztracenou ovci na ramena svá s plesáním vzkládajícím.*

120 vkl.; zde navíc doprovází spojku *i*; *Pocitl pak ho Bůh v prácech a doplnil práce jeho ... Ostříhal těž Bůh sv. Václava od nepřátel ...* 136 vth.

K nevelkému počtu lexikálních prostředků můžeme uvést ještě příslovce **spolu**. V našem dokladu připojuje poslední větu souvětí a doprovází tak spojku **a**, která stojí mezi prvními dvěma větami: *Filostratus se pozdvíhl, a z milosrdenství božího vzkříšený jsa, Evdocii za odpuštění opovázlivosti své prosil, spolu ji žádal, aby mu u boha milost obdržela, aby i on hodné pokání činiti mohl.* 131 p.

Podtyp 1B: Obsahová těžiště spojených vět následují po sobě

V podtypu 1B děje vět následují bezprostředně po sobě, tzn. jde tu o význam sukcesivnosti. Také při popisování spojkových spojení tohoto podtypu narážíme na různá úskalí, protože složitá souvětí mnohdy přecházejí dalšími větami k jiným podtypům. Ale v důsledku relativně malého počtu dokladů jsme nuceni popisovat vše. U dokladů se spojkami upozorňujeme na stejnopodmětá a různopodmětá spojení, počet vět nebo na pozici spojky ve složitém souvětí.

Spojku **a** interpretujeme s významem sukcesivnosti v rozmanitých typech spojení souvětých. Souvětí s **dvěma hlavními větami** je největší počet, všechna jsou stejnopodmětá. Některá souvětí jsou relativně krátká: *... šest dní činil Bůh nebe i zemi, i moře, i všecky věci, kteréž v nich jsou, a odpočinul v den sedmý ...* 76 vkl. (c.); *Chudý voráč ... hovádka na pastvě zanechal a do kaple sv. mučedlníka pospíchal ...* 80 p.; *Hledati mne budete, a naleznete: když mne hledati budete v celém srdci svém.* 116 vth. (c.); *Léta 933 padesát mužů a třidceti pět žen ... společně přišli k hrobu sv. Václava a slzavě se modlili ...* 138 vth. (c.); jiná jsou kromě vedlejších vět rozvíta také přechodníkovými vazbami nebo procesuálními adjektivy: *Což když on přísliboval, šťastně od svého sklíčení vysvobozený povstal, a čtvrtou noc, dostana od téhož svatého vejstrahu, aby ten zázrak u jeho hrobu veřejně vyhlásil, i na svých ústech uzdravený jest.* 82 p.; *Pocestní lidé, velké tíže nosící, jestli záda bolavé mají, do toho vytlačeného místa zády svými se kladou, a skrz orodování sv. Prokopa bez bolesti odchází.* 109 vkl.; *Jak pak ruku svou, chtěje přísahati, na ostatky sv. Egvína vztáhl, spolu srp, který držel v ruce, nenadále do hlavy sobě vrazil, a převrhna se na zem, náhlou smrtí zahynul.* 146 p.

V souvětích **se třemi hlavními větami** se spojka **a** nachází na různých pozicích. V tomto podtypu převažují třívětá různopodmětá souvětí nad stejnopodmětými, domníváme se však, že je to důsledek celkově nevelkého počtu souvětí tohoto typu v námi analyzovaném textu.

U stejnopodmětých souvětí se spojka **a** uplatňuje buď mezi prvními dvěma větami: *Vstanu, a obejdu město: po ryncích a ulicích hledati budu, kterého miluje duše má ...* 115 Ř.; zde však mezi větami spojenými asyndeticky cítíme spíše význam temporální simultánnosti; *Žena s velkou důvěrností k sv. Romualdu běžela a dvě kuřátka na jeho hrob uvrhla, aby jí k obdržení odjatého hovádka dopomohl, slzavě prosila.* 148 p.; anebo připojuje teprve poslední větu souvětí: *Šafář pak z domu chudé ženy vyšel, vypuštěnou střelou udeřen jsa, krávu pustil, a domu přijda, bez prodlení hříšnou duši vypustil.* 148 p.

Podobně odlišné pozice spojky **a** lze doložit v souvětích s různými podmínkami ve větách. Buď spojka stojí mezi prvními dvěma větami, přičemž ve třetí větě je užito částice *pak*, jež zdůrazňuje význam časové posloupnosti: *... zarazil ten stkvoucí mládenec, jenž byl sv. archanjel Michal, tu obludu pekelnou, a kopím svým ji do horoucí propasti zahnal, hlas pak tento příjemný se rozlíhal ...* 128 p.; *I přiznal se kupec a hřích svůj slzavě oželel; svatý pak biskup, aby to, co nespravedlivě nabyt, chudým rozdal, jemu přikázal.* 147 p; nebo připojuje až poslední větu souvětí: *Jak se domů navrátil, zjevil se mu v noci vážný starec u velikém blesku s pěti mládenci: čtyři jej roztáhli a pátý jej nemilosrdně sešléhal.* 147 p. Nechybí zde ani spojení polysyndetická: *Odvrátíš-li od soboty nohu svou, abys neučinil vůle tvé ve dni svatém mém, těšiti se budeš v Pánu a vyzdvíhnu tě nad výsosti země a nakrmím tě dědictvím Jakuba otce tvého ...* 74 vkl.; *Proroka vzbudím jim z prostředku bratří jejich a vložím slova má v ústa jeho, a bude mluvíti k nim všecky věci, kteréž přikáží jemu* 96 vth. (c.).

Následující doklad je **souvětí o čtyřech hlavních větách** se stejným podmínkem. Mezi prvními dvěma větami interpretujeme význam simultánnosti, jedná se v podstatě o synonymní vyjádření, spojkami **a** jsou pak připojeny děje, které následovaly v časové posloupnosti, dále tedy chápeme význam sukcesivnosti: *Poslední mši svatou o rodiče boží sloužil: poslední kázání o ní učinil a v první nešpor před narozením Panny Marie líbě v Pánu usnul a na den blahoslavené Panny Marie pohřben jest.* 102 p.

Z vícevětých dokladů můžeme uvést stejnopodměté **souvětí s pěti hlavními větami**, v němž je každá další hlavní věta připojena spojkou, jedná se tedy o polysyndeton: *A aj, žena, kteráž byla v městě hříšnice, jakž zvěděla, že by seděl za*

stolem v domě farizea, přinesla nádobu alabastrovou mastí: a stojící z zadu u noh jeho, počala slzami smáčeti nohy jeho, a vlasy hlavy své vytírala a líbala nohy jeho a mastí mazala. 118 Ev.

Další složité souvětí čítá **osm hlavních vět**, spojka **a** stojí pouze mezi čtvrtou a pátou větou. Velký počet vět v jediném souvětí přináší kombinaci několika podtypů. V začátku souvětí vnímáme existenci obsahových těžišť zároveň. Význam sukcesivnosti se objevuje v momentě, kdy se mění podmět, také bychom zde mohli chápat druhotný odstín důsledkový, ten je přidružen rovněž v posledních větách souvětí: *Pokladů nebeských jsem se zbavil, požehnání boží od sebe jsem odvrátil, od Boha, jenž pramen stálého a pravého blahoslavenství jest, jsem se odloučil: Boha, který časné i věčné štěstí mé v rukouch má, proti sobě jsem popudil a trest jeho na sebe jsem uvedl; radost a rozkoše marné pominuly jako pára, jako stín, jako sen, nic jsem nezejskal, nic nenacházím užitku v rukouch mých.* 151 m.

Spojku **a** lze ve významu časové posloupnosti nepříliš často nalézt také ve spojení textovém, např.: *Za onoho času Maria Magdaléna a Maria Jakubova a Salome nakoupily vonných mastí, aby přijdouce pomazaly Ježíše. A velmi ráno první den po sobotě přišly k hrobu ...* 41 Ev.

V dalších dokladech je spojka **a** doprovázena citoslovcem. Doklady jsou souvětí s různými podmínkami: *Když pak oni v nedostatku potravy proti němu reptali, dnešní evangelium jim přečetl, k naději je vzbuzoval, a hle krom všeho nadání: sedmdesáte velbloudů hojnou potravou obtížených k nim na poušť přitáhlo ...* 92 p.; *Usnul patriarcha Jakob po dlouhé cestě, po velikém unavení na kamenu, a hle ukázal Bůh Jakobovi ve snách řebřík až do nebe se vznášející ...* 108 vkl.

Spojka **i** nachází s významem sukcesivnosti uplatnění především jako konektor. V této funkci je velmi častá, vždy stojí v úplném počátku věty. Všechny excerpované doklady jsou z citátů, v nichž je užito slohového postupu vyprávěcího: *Za onoho času pastýří mluvili vespolek: „Pojďme až do Betléma a vizme to slovo, jenž se stalo, které Pán okázal nám.“ I přišli chvátající ... Viděvše pak, poznali o slovu, které jim praveno bylo o tom dítěti. I divili se všickni, kteříž slyšeli: i těm věcem, které jim byly praveny od pastýřů ... I navrátili se pastýří, velebíce a chválíce Boha ze všech věcí, kteréž slyšeli a viděli, tak jakž bylo povědíno k nim.* 23 Ev.; *Čte se též v Zrcadle příkladů: že jeden veliký hříšník taky po vykonané svaté zpovědi často s dokonalou zkroušeností hříchy své oplakával. I spatřil jedenkrát nočního času v překrásném kněžském oděvu Pána Ježíše*

mši svatou sloužícího ... 46 p.; V Heliopoli fenickém městě veřejná hříšnice Evdokia krásou a příjemnou vhlídností svou, kde koho mohla, k nešlechtnému obcování přivábila. I přitrefilo se ... 127 p.; Když sv. Bašián, biskup laudenský, do města Majlandu přišel, spatřil, kterak jistý kupec falešnou váhou své zboží váží: a kterak ďábel v způsobu maličkého mouřenína na váze sedí. I vyprosil u Pána Boha dvěma tovaryšům svým, aby i oni to, co on vidí, spatřili. 147 p.; Jakýsi hrabě vzal násilně krávu chudému sedláku, který upřímně přál sv. Romualdovi opatovi. I napomenul sv. opat hraběte skrz posla, aby chudému člověku neublížoval ... 148 p.

Ve *Vejtažním naučení* jsme našli i kontexty, v nichž se při připojování následujícího děje střídají spojky *i* se spojkami *a*, a to jak ve funkci spojovacích prostředků v souvětí, tak ve funkci konektorů. První z následujících dokladů také ilustruje jeden z mála případů spojky *i* uplatňující se v podtypu 1B jako spojovací prostředek v souvětí: *Když se naplnilo dní padesáte, byli všickni spolu na jednom místě: i stal se rychle zvuk z nebe, jako přicházejícího větru prudkého, a naplnil veškeren dům, kdež byli sedíce. I ukázali se jim rozdělení jazykové, jako oheň. A posadil se na každém z nich: a naplnění jsou všickni Duchem svatým, a počali mluvití rozličnými jazyky, jakž Duch svatý dával jim vymlouvati. 59 Ř.; ... řekl jeden k druhému ... I řekl třetí: „Neznal jsem já toho troupa Václava, nevím, kdo jest byl, protož ho ctíti nebudu.“ A hned oněměl. 138 vth. (c.).*

Asyndetická spojení, která jsme ve většině případů zachytili se stejnými podmínkami, řadíme podle počtu vět v souvětí: *Rytíř pak bezbožný strachem na pokání zapomněl, domu pospíchal ... 68 p.; Já se tedy od té chvíle kříže tvého chopím, všecko odporné veselou myslí pro tebe, ó Ježíši můj snášeti budu! 152 m.; Pak se pozdvíhla, žalostně plakati, záda své ukrutně šléhati počala: okolo stojící slzavě prosila ... 113 p.; Evdokia kající roucho oblekla, křest od Theodora, téhož města biskupa, přijala, veliké poklady své na chudé a na potřeby kostelní vynaložila, od sv. Germána do kláštera duchovních panen uvedená jest ... 129 p.; Zahodila perle a drahé kamení, roztrhla nádherný oděv, s chvátáním do domu farizea přiběhla, skrz všecky u stolu sedící neb k stolu sloužící prošla ... k nohám Spasitele svého se uvrhla, je laskavě objala, k ústům, ano i k srdci svému přitiskla: slzami smáčela, vlasy svými vytírala, ústy svými tisíckrátě líbala: vonnými mastí uctila. 124 vkl.*

Kromě spojek **a**, **i** a **asyndeta** se v podtypu 1B uplatňují různá příslovce, jež samotná vyjadřují časovou posloupnost svým lexikálním významem, např.: ... *jako ten, kdo hledaje sladké jádro, červivý ořech rozkousne; pak má co dělat, aby neřád z úst svých vyklidil.* 31 vth.; *Chceš, abych s pokáním neodkládal, abych napotom vroucnější a stálejší v tvé svaté službě byl?* 70 m.; *Ten svatý mních dlé obyčeje svého o půl noci žalmy zpívati začal, pak hlasitě četl to, co náhodou v pobožné knize natrefil ...* 127 p.; *Pán Zákona ustanovitel náš (c.), on ty, kteří dlé jeho návěští na pokání se dali, pak v svaté kajícínosti setrvali, od sebe nezavrhně.* 153 m.

Někdy dochází ke kombinaci adverbii se slučovací spojkou: *Přislubuje Syn boží učedníkům, že i oni někdy s ním v nebeském království seděti a královati budou; a brzo na to, když svatých Jakuba a Jana matka tuž milost synům svým vyprostiti usiluje, těm dvoum apoštolům praví ...* 107 vkl.; *Ty dvě pacholátka, nápodobně jako Syn boží, ji napomínaly. Obživla tehdy, a napotom těla trýznění, též ustavičnému umučení Páně rozjímání odevzdaná jsou, s větší snážností a vroucností spasení věčné dobejvala.* 114 p.; nebo se příslovce kombinují mezi sebou: *Polský král Boleslav svatého biskupa krakovského Stanislava u oltáře, když mši svatou sloužil, zamordoval, potom pak na lově, když z koně spadl, od psů sežrán byl.* 97 vth. (c.).

Narazili jsme rovněž na souvětí, v nichž se objevují příslovce předurčující následnost druhého děje již v první větě, význam sukcesivnosti je pak ještě potvrzen lexikálními prostředky ve větě druhé: *Poněvadž ale bez víry nelze se Bohu líbiti (c.), napřed pravou vírou a celým srdcem k Bohu se obracujeme, a na to nám milost svou a ospravedlnění Bůh laskavě uděluje ...* 21 vth.; *Vydávejme předně zelené listí a pupence dobré žádosti, pak trpký hroznové těžkých začátků následovati budou ...* 101 vkl.

K dispozici máme dostatečné množství dokladů, v nichž adverbia signalizují následnost děje na začátku další samostatné věty: ... *nemocný zvolal: „Marně jsem tehdy strávil veškeren čas v službě mé!“ Potom s pláčem okolo stojícím řekl ...* 56 p.; *Užitek takové lásky zkusil král Hibernie Branduvius, který málomocnému žebrákovi, když ho na cestě o almužnu žádal, skopce darovati poručil. Potom u vidění spatřil, kterak do horoucího pekla nesen byl ...* 72 vth.; *Lakomec odpověděl: „Nebude-li se korec po 30 šilincích platiti, já obilí neprodám ... Přijdou-li myši, dej jim vody, ať se taky napijí.“ Brzo na to komorníka k sobě povolal, nebo celé vojsko d'áblů v způsobu hrubých myší jej obstoupilo.* 93 p.; *V Americe v krajině peruánské v městečku Elitenském léta 1604 jakási žena na způsob mrtvé skrz čtyry hodiny ležela. Pak se pozdvíhla, žalostně plakati ... počala ...* 113 p.; ... *zarazil ten stkvoucí mládenec, jenž byl*

sv. archanjel Michal, tu obludu pekelnou ... **Potom** sv. Michal doprovázejí Evdocii do pokoje jejího, řekl: „Pokoj s tebou, služebnice boží Evdocia, budiž posilněná v Pánu; milost boží tobě ustavičně nápomocná bude.“ **Na to** Evdocia kající roucho oblekla ... 129 p.; ... kůň v nejlepší cestě nepohnutelný zůstal, dokavádž posel o smrti nemocného zprávu nepřinesl. **Potom teprv** dále pokračoval. 146 p.; Jak se domů navrátil, zjevil se mu v noci vážný starec u velikém blesku s pěti mládenci: čtyři jej roztáhli a pátý jej nemilosrdně sešléhal. **Pak** sv. muž za vlasy pastýře pozdvíhna, k němu vetce ... 147 p.; I vyprosil u Pána Boha dvěma tovaryšům svým, aby i oni to, co on vidí, spatřili. **Pak** kupce k sobě zavolal ... 147 p.

Další lexikální prostředky jsou zastoupeny v dokladech s vztažným příslovcem **načež**. Ve spojení souvětí, např.: Sv. Vavřinec Justynián před smrtí jednoho času po obědě rozmlouvaje o duchovních věcech, s velikou vroucností k přítomným se obrátil, říká: „Co počnu, bratří, co učiním, když budu k soudu přiveden? ...“, **načež** dal se do hlasitého pláče a v pobožném objímání kříže Kristového hořce slzel. 18 p.; Sotva Pán Ježíš apoštolům se zjevil, nevyhnutelnou potřebu svého slavného vzkříšení jim předstíral, říká: „Musil Kristus trpěti a třetího dne z mrtvých vstáti,“ **načež** ihned doložil: „A mělo býti kázáno ve jménu jeho pokání a odpuštění hříchů mezi všemi národy.“ 43 vkl.

Spojení textová s vztažným příslovcem jsou častější: Kníže odpověděl: že mu rád v časných věcech poslouží, to ale co on žádá, že ne na jeho, ale na božské moci záleží. **Načež** nemocný zvolal: „Marně jsem tehdy strávil veškeren čas v službě mé!“ 56 p.; Evdocia pak jakožto stálá milovnice Kristová na opovázlivost jeho se obořila a přísnými slovy k němu řekla: „Ten Bůh, jehož já ubohá hříšnice nehodná služebnice jsem, a budu, budiž soudcem nad tebou, a pomsta jeho ať tě nenechá, bys bez trestání, pro tvou nešlechtnou radu, domu se navrátil.“ **Načež** Filostratus ihned mrtvý na zem padl. 130 p.; ... [Filostratus] ji žádal, aby mu u Boha milost obdržela, aby i on hodné pokání činiti mohl. **Načež** ona odpověděla ... 131 p.; Ostríhal též Bůh sv. Václava od nepřátel a před svůdci chránil ho a potýkání silné dal jemu, aby přemohl, když v obzvláštním potýkání proti Radislavovi, kouřimskému knížeti, dva svaté anjele jemu ku pomoci poslal, kteřížto sv. Václavu zbraň do rukou poskytli a protivníka jeho zakřikli, říká: „Nebí!“ **Načež** Radislav strachem poražen k nohám sv. Václava padl a jej za odpuštění žádal. 136 vth.

Podtyp 1C: Obsahová těžiště spojených vět se volně střídají

Nejnižší počet dokladů jsme zaznamenali v podtypu 1C, v němž jde o volně střídání obsahových těžišť.

V textu se vyskytuje nemnoho spojení se spojkou **a**, a to souvětých: *Z čehož dvojnásobný užitek míti budou, pobožným zajistě zpíváním neb rozmlouváním těžkost práce své sobě uspoří, a krom zisku časného odplaty věčné a hojné v nebi od Boha dosáhnou, a někdy jediným slovem bližního svého od bezbožného oumyslu odrazí, v bázni boží potvrdí a k spasení přivedou.* 23 vkl.; *Ostříhal též Bůh sv. Václava od nepřátel a před svůdci chránil ho a potýkání silné dal jemu ...* 136 vth.; a textových: *První řekl jemu: ‚Ves jsem koupil, i musím vyjítí a shlédnouti ji: prosím tebe, měj mne vymluvna.‘ A druhý řekl ... A jiný řekl ...* 73 Ev.; *Pane Bože, smiluj se nad námi! A milý sv. Václave ... přimluv se za nás ...!* 138 vth. (c.).

K dispozici je také několik dokladů na spojení asyndetická: *Pakli komu jaké pohrůžky ponavrhuje: jeho hrůza směřuje k obveselení, jeho trest cílí k spasení, jeho kormoucení působí u toho, kdo jemu povolný jest, časné i věčné potěšení.* 64 vkl.; *Proč mnozí svátky nesvětí, slovo boží zameškávají, po jarmarcích se šmejkají, peníze v ten čas Bohu posvěcený trží?* 89 vkl.; *Proč mnozí křivě se Boha dokládají, proč sebe vespolek klejí?* 89 vkl.; *Darmo ho prosil šafář, aby se slitoval nad chudými, kteří hladem hynou; darmo předstíral, že obilí myši sežerou, že nyní za každý korec 20 šilinků dostati může.* 92 p.; *Ty ratolestem tvým zruš, život a ourodnost nejvýbornější dodáváš: bez tebe chřadne a vadne, bez tebe věčně hyne duše má.* 103 m.

Podtyp 2: Věta druhá (příp. následující) připojuje k větě první novou myšlenku

V podtypu 2 slučovacího souvětí nejsou všechny události složkami jednoho obrazu. Věta následující připojuje něco nového, většinou signalizuje završení děje, který trval dlouho. Tento podtyp patří ve *Vejtažním naučení* k typům s nízkým počtem dokladů. Ve většině případů se zde uplatňují spojky.

V dokladech se spojkou **a** se jedná spíše o připojení nové myšlenky: *Vyhlazení jsou, a do pekel sstoupili, a jiní místo nich povstali.* 112 vkl. (c.); *Až do vši hanebnosti,*

až do ztracení všeho studu náchylná jsem byla k marným světákům, kteří mne s mou věčnou zkázkou hledali: **a** zatvrzelá býti mám k Bohu mém, který mne k mém věčnému spasení s milostí svou předchází? 122 vkl.; Jdi v pokoji, ukoj božskou spravedlnost **a** začni nový život. 131 p.

Dokládáme také spojení s konektory: *Kdo nemiluje, zůstává v smrti: každý kdož nenávidí bratra svého, vražedník jest. A víte, že žádný vražedník nemá života věčného v sobě zůstávajícího.* 71 Ep.; *Ohledněte se na ptáctvo nebeské, žeť nesejí ani žnou, ani shromáždí do stodol: a Otec váš nebeský živí je; i zdaliž vy dražší nejste nežli oni? A kdo z vás mysl, může přidati k postavě své loket jeden? A o oděv proč se staráte?* 86 Ev.; zde výjimečně nacházíme ve spojení souvětím připojovat nový obsah také spojku **i**; *Jak jste se změnila! A máte vy za to, že ještě asi padesát lét v té drsnaté a ošklivé přísnosti strávíte?* 130 p.

V textových spojeních jsme v tomto podtypu zachytili též spojku **a** doprovázenou citoslovcem: *Ona pak znamenavši nešlechtný oumysl jejich, než by skrze ohavný hřích drahé milosti boží a sladké Pána Ježíše přítomnosti se zbavila, raději zas do řeky skočila. A hle náhlým skokem loď podvrátila ...* 37 p.; *Jeden pak řezník na den Soslání Ducha svatého směle maso do mastných krámů na prodej nesl: ano i jiné k prodávání vzbuzoval. A hle ještě v ty boží svátky hrom jeho i cizí krávy pobil, jeho pak dům přehrozně zdrtil a potloukl.* 81 p.; *[klášterní panny] ... skrz celou noc Bohu se modlily, aby skrze takový příběh blízké pohanstvo proti nim zbourené nebylo. A hle ráno zjevil se Evdocii Pán Ježíš ...* 130 p.

Nejzřetelnější je zakončení dlouhotrvajícího děje v souvětích se spojkou **až**: *Jak k ní ale přistoupil, skrytou mocí od prahu odstrčen jsa, co rozumem pomínutý po zemi se zmítal, až poznaje patrný trest boží, zvolal ...* 81 p.; *... těch myší žádný zahnati nemohl, z místa neodešly, až lakomce sežraly.* 93 p.; *... tak dlouho v České zemi s velkou škodou a záhubou obyvatelů nepršelo, až se zase na žádost Čechů sv. Vojtěch do své vlasti na Zelenou horu navrátil.* 96 vth.; *Maličko když jsem jich pomínula, našla jsem kterého miluje duše má: chopila jsem ho; aniž se ho spustím, až ho uvedu do domu matky své a do pokojíka rodičky své.* 115 Ř.; *... pokorně tebe žádáme, rač ouplnou tvé božské moci a milosti oučinností posilniti mdlobu naši, abychom my ... dlé příkladu jeho [sv. Prokopa] i všech vyvolených tvých neustálou prací a snážíností království nebeského sobě dobejvali, až bychom zaslíbeného od tebe odpočinutí věčného, slávy a*

radosti neskonale šťastně dojíti zasloužili. 115 m.; ... zošklivivši sobě hříšný život svůj, hledala Spasitele svého, až ho v domě Šimona našla ... 116 vth.

V následujícím složitém souvětí se třemi hlavními větami druhá věta připojená spojkou **a** jenom naznačuje, že děj trvá dlouho, teprve poslední věta se spojkou *až* tento dlouhotrvající děj zakončuje: *Ihned v tu hodinu ukrutná zimnice jej trápiti počala a za celý rok přestati nechtěla, až jest, jak někteří kronikáři píší, u hrobu bratra svého uzdravení našel. 137 vth. (c.).*

V dalším dokladu rovněž se spojkou **a** je význam dlouhého trvání děje ještě posílen lexikálním výrazem **až posavád**: *Tou cestou, kterou on předešel a kterou nám ukazuje, po něm kráčelo a až posavád kráčí mnoho tisíců ze všeho věku, pohlaví a stavu věrných služebníků a následovníků jeho ... 141 vkl.*

Takový doklad s lexikálním výrazem máme i pro spojení textové. Díky výrazu *až posavád*, který se nachází v samostatné větě v dalším textu, je patrné, že děj je již ukončený: *... on mne z kaliště hříchů vytrhnouti chce ... Ó jaká až posavád byla tvrdost srdce mého k jeho dobrému vnuknutí! 122 vkl.*

Podtyp 3: Věta druhá rozvíjí některý obsahový prvek nebo celkový obsah věty první

Podtyp 3 slučovacího poměru, jenž je charakteristický rozvíjením obsahového prvku nebo celkového obsahu předchozí věty, je reprezentován spojeními, v nichž se užívá specifických spojovacích prostředků. Významné je užívání spojovacích prostředků hypotaktických, jež v tomto podtypu spojují věty svým obsahem na sobě nezávislé.

Specifické jsou v podtypu 3 případy, v nichž se spojka **a** pojí se zájmenem ukazovacím nebo osobním nebo se zájmeným příslovcem, např.: *Pakli v neděli a ve svátek pilni budeme slova božího, v čas pokušení snázeji se naň upamatujeme, a tím spasitelným upamatováním duši svou tou nebeskou lahůdkou občerstvíme i posilíme ... 10 před.; Voráč navrátiv se z pobožnosti a nenalezna bejky na pastvě, navrátil se do kaple sv. Bašiána; a tam skrz celou noc sv. mučedníka velmi důvěrně žádal ... 80 p.; Vít zajisté Otec váš, že toho všeho [jísti, píti, odívati se] potřebujete. Hledejte tedy nejprv království božího a spravedlnosti jeho: a toto vše bude vám přidáno. 87 Ev.; Královna nápodobně do kláštera se zavřela a v něm v svatosti veliké život svůj dokonala. 150 p.*

Takové doklady, ve kterých se při rozvíjení obsahu spojka **a** vyskytuje samostatně, jsou ojedinělé. Pro spojení souvětí dokládáme: *Pakli neuposlechnete mne, abyste světili den sobotní, zapálím oheň v branách, a zžítí domy jeruzalémské, a neuhasne.* 75 vkl. (c.). Ve spojení dvou samostatných vět lze doložit: *Za onoho času prosil Pána Ježíše jeden z farizeů, aby jedl s ním. A všed do domu farizea, posadil se za stůl.* 118 Ev.

Ve spojeních asyndetických je rozvinutí obsahu opět signalizováno odkazovacími zájmeny nebo zájmennými příslovci: *Bůh jest, který každý tvor živí i šatí, u něho jest studnice života, od něho bohatství, zdraví, síla, pokrm, nápoj a všecko co tělu, co duši prospěšné jest, jako z živého a věčného pramene se prejtí.* 90 vkl.; *Mnozí vědí dobře, kde svého vyrazení, kde svých nestydatých rozkoší užití mohou: tam pospíchají, od takové schůzky odvrátiti se nedají, takové škodné jednání jim tesklivé není ...* 123 vkl.; *I nastrojil chytrý ďábel prv nejpřednějšího frejře jejího Filostrata, ten v oděvu mníšském, jako by pokání činiti chtěl, do kláštera toho přístup žádal.* 129 p.; ... *[král Ina] do Říma putoval, tam v oděvu sprostém mezi žebráky se posadil ...* 150 p.; *Pán zajisté soudce náš (c.), on maje vítězoslavné znamení kříže před sebou, milovníky kříže svého neodsoudí.* 153 m.

Příznačné pro podtyp 3 je užívání **spojovacích prostředků hypotaktických**, zejména vztažných relativ. V souvětích slučovacích tohoto podtypu připojují tzv. nepravé věty vedlejší.

Mezi hypotaktické spojovací prostředky uplatňující se ve *Vejtažním naučení* patří vztažné zájmeno **jenž**. Jeho užití v souvětí ilustrují tyto doklady: *S tebou jest, jehož slovo od tebe neodchází.* 11 před. (c.); *Bylť jest sv. Vojtěch vpravdě nový země české Mojžiš, na něhož ona slova božská slušně se vztahují ...* 96 vth.

Můžeme jej doložit též v navazovací funkci: *Ó jak mnozí z takového nebezpečného tance hluboký skok do pekla učinili! O němž dokládá sv. Augustýn ...* 79 vkl.

Zachytili jsme také několik případů zájmena *jenž* vyskytujícího se ve formaci s příklonným *-to*: *Já jsem pastýř dobrý, od jehožto sladké pastvy se odlučuješ!* 54 vkl.; *Milý Bohu i lidem, jehožto památka v požehnání jest.* 104 Ř.

Zájmeno **což** odkazuje na obsah celé předcházející věty. Bylo by možné jej nahradit výrazy *a to, a podle toho, a s tím* apod.

Pro spojení souvětí máme tyto doklady: ... máme ... tak vždy živi býti, abychom s každým myšlením, slovem a obcováním našim na onen den příští a soudu Páně obstáli mohli, **o čemž** sám milý Spasitel vejstrahu dává ... 14 vth.; Poznejte nyní, v jaké marnosti jsem vynaložil drahý čas, s tolikým nebezpečenstvím duše mé, poslouchaje tohoto pána, který ani jednu hodinu nemůže mě vysvoboditi z přítomných ouzkostí a z nastávajícího trápení; **čehož** srdečně želim. 57 p.; Hanbím se za to a srdečně želim, že jsem se slovem tvým řídit, v tobě vinným kmenu zůstat, tvé přesvaté obcování šetřiti, je následovati nechtěl; z **čehož** pošlo, že jsi se ze mne očekávaného ovotce dobrých skutků dočkati nemohl. 103 m.; Ukazoval jí, kterak v patrném nebezpečství věčného zatracení postavená byla, kdyby jí byly dvě pacholátka, které před sebou v způsobu malých anjeličků viděla, čas k pokání nebyly vyprosili, **což** proto zasloužila, že jest je jako osiřalé sirotky, od rodičův opuštěné, z lásky křesťanské kojila a vychovávala. 114 p.

S výraznou převahou se zájmeno vyskytuje ve funkci navazovací. Předně uvádíme doklady s prostým **což**: O jistém hraběti píše Neuburger, že kázal velký oheň zapáliti, pak svým synům rozkázal, aby každý kus hořícího dřeva vytáhl a jinam a jinam zanesl. **Což** když se stalo, oheň udušený byl. 61 vth. (c.); Slušně sobotní židovská slavnost v den nedělní jest od církve svaté přenešená, protože v ten den Pán a Spasitel náš z mrtvých vstáti ráčil. **Což** jak by Bohu milé a nám prospěšné bylo, sám Kristus Pán blahoslovené panně Veronice de Binasco zjevil ... 76 vkl.; ... my dlé božského a církevního přikázání v neděli a v svátek od hmotné práce přestati a ty dni světiti, to jest božské službě, cti a chvále se odevzdati povinni jsme. **Což** pokudž učiníme, drahých zaslíbení božích radostně užijeme ... 77 vkl.; Ta slova v paměti míti mají obzvláště ti, kteří často, beze vsí potřeby a počestnosti, tak k pravdě Boha se dokládají, přísahají, řeč svou duší svou potvrzují. **Což** Duch svatý skrz Sirach těmito slovy zapovídá ... 142 vkl.; ... počala královna svého pána ženskou oulisností namlouvati, aby se zas do dvoru s ní navrátil, že by jí na tom velmi mnoho záleželo. **Což** snadno od něho obdržela. 149 p.

Existuje nemalé množství dokladů se zájmenem **což** v jiném než 1. pádě, v důsledku toho jej často předchází předložka: Z dnešní řeči sv. Pavla se učíme, že ... se nám ukázala a prokázala dobrota a vlídnost Spasitele našeho Boha, který ne z skutků spravedlnosti, ale z pouhé lásky a štědroty podle svého milosrdenství spasený nás učinil. **Dlé čehož** všeobecná církev římská v sněmu tridentském tuto vejstrahu dává ... 20 vth.; To se vyplnilo na českém národu, když jsou totižto naši vlastencové svatému napomenutí pastýře svého se urputně protivili: trestal Bůh zatvrzelost jejich pětiletou suchotou; neb tak dlouho v České zemi s velkou škodou a záhubou obyvatelů nepršelo, až se zase na

žádost Čechů sv. Vojtěch do své vlasti na Zelenou horu navrátil. **Z čehož** nám vejstraha plyne ... 96 vth.; *I ukázav se jí sv. Václav a dav jí požehnání, zdravou zanechal.* **S čímž** když se manželovi pochlubila, řekl k ní ... 137 vth. (c.); *Všecky vejstrahy ... všecka skoro podobenství a naučení jeho k tomu směřují, abychom zlým náchylnostem svým zmužile odpírali ...* **K čemuž** abychom tím ochotnější byli, rozvážme: *Kdo nás k tomu má? Kdo nám tak drsnatou cestu do nebe ukazuje?* 139 vkl.

Vztažné zájmeno **který** rozvíjí obsah některého členu v předcházející větě. V námi zkoumaném textu se uplatňuje v několika podobách. I zde by bylo možné toto zájmeno nahradit formací slučovací spojky a odkazovacího zájmena.

Nejprve uvádíme doklady, v nichž se *který* užívá v základní podobě. Jedná se o spojení souvětνά: ... *největší však hrůzu všem bezbožným dorazí sám spravedlivý soudce Kristus, který ... vším právem počet od nás vybejvati bude ...* 16 vkl.; *Máломocenství zdědil [Gézi], které se jeho rodu na věky přidržel.* 91 vkl. (c.); *Každou práci podstoupiti, každou těžkost a nesnázi míle snéstí máme, poněvadž skrz ni dosáhneme odpočinutí, radost a slávu, kterou na věky neztratíme.* 112 vkl. (c.); ... *světlo a božské vnuknutí v ní působilo, s kterým ona nepohrdla, které v srdci svém zachovala, jemu ihned uposlechla ...* 122 vkl.

Zájmeno *který* s postfixem *-ž* lze doložit ve spojení souvětěném: ... *spatřila ošklivou a hroznou potvoru, kteráž takto zvolala ...* 128 p.; a také ve spojení textovém: *Proti takovým věcem není zákon. Kteříž pak jsou Kristovi, tělo své ukřížovali s hříchy a žádostmi.* 84 Ep.

Podobu zájmena s postfixy *-ž* a *-to* znázorňují následující doklady spojení souvětěných: *I dal' jest jemu Pán Bůh zákon života i svaté kázně, podle kteréhožto sv. Prokop některé po svatosti a dokonalosti křesťanské toužící řeholníky v klášteře sázavském, jakožto první opat, ke všemu dobrému více dobrým příkladem než slovy vedl a vyučoval.* 105 vth.; *Při slavném těla sv. Venantia přenešení jistá žena ruku svou k márám vztáhla a částku vlny z pobožnosti svatému obětovala, kterážto vlna ihned na způsob dejmu se zmizela.* 148 p.

V navazovací funkci je tato podoba ojedinělá: *Tot' jest, co žalmista Páně předstírá, řka: „Zákon Boha jeho v srdci jeho: a nepodvrátnou' se kročeje jeho.“* (c.) *Na kterážto slova sv. Augustýn tento vejklad dává ...* 9 před.

Ze vztažných zájmenných příslovčí nachází v podtypu 3 uplatnění příslovce **kde**, ale jen ve formacích s postfixy. Těmito příslovci je v dokladech substituován výraz *a tam*.

Excerpovali jsme pouze spojení souvětí. Podobu **kdež** jsme zachytili samostatně: *Plavcům velmi známý jest onen kámen sv. Prokopa při řece Sázavě u Poříče, kdež podobně osoba sv. Prokopa vtisknutá se spatřuje*. 110 vkl.; a také s prostředkem explicitně vyjadřujícím časovou následnost: ... *[král Ina] do Říma putoval, kdež potom v klášteře sv. Benedykta neznámý až do smrti v pokoře a v kajícnosti Bohu věrně sloužil*. 150 p.

Četnější je příslovce v podobě **kdežto**: ... *tíchoť na sobě obzvláštně prokázal [sv. Prokop] v jednom lese při Čelákovících, kdežto od lotrů chycený a ukrutně zbitý místo pomsty za své protivníky horlivě se modlil*. 106 vth.; *Cvíčil se v postu a v horlivém modlení, neb na vysokou skálu každodenně do své sobě oblíbené jeskyně velmi příkrou a nevhodnou cestou s velikou horlivostí chvátal, kdežto v samotě před Bohem svým vroucné prosby slzavě vyléval*. 110 vkl.; ... *zošklivivši sobě hříšný život svůj, hledala Spasitele svého, až ho v domě Šimona našla, kdežto zavrhnouce všeliké nepravosti, celým srdcem miláčka svého se chopila a svazkem lásky věčné duši svou jemu zasnoubila*. 116 vth.; *[Evdocia] od sv. Germána do kláštera duchovních panen uvedená jest, kdežto tak příkladně živa byla, že v krátkém času vrchní všech sester učiněná jest*. 129 p.; *Vedl ho veškeren lid k hrobu sv. Václava, kdežto když kněží za něj se modlili a hlavu sv. Václava na jeho hlavu vstavili, on hned promluvil, a činiv pokání, Bohu a svatému Václavu děkoval*. 138 vth. (c.).

Následující souvětí se spojkou **a** se po formální stránce sice řadí ke slučovacímu vztahu, interpretujeme je však se sekundárním odstínem důsledku: *Bojme se malým hříchem všedním Boha zoumyslně hněvat, a nikdy ho těžkým hříchem neztratíme*. 35 vkl.; *Pán spravuje mne, a ničehož mi se nedostáváti nebude ...* 51 vkl. (c.); *Dále svornost společnou milujme, buďme pokojní, a Bůh pokoje Duch svatý s námi přebývati bude*. 60 vth.; ... *když pak ona zase proti králi se rozšklebovala, hlavu její silnou ránou udeřil, a krále ode všeho nebezpečství vysvobodil*. 72 vth.; *Patero spřežení volů koupil jsem, a jdu, abych jich zkusil: prosím tebe, měj mne vymluvna*. 73 Ev.; *Bratří! Duchem chodte, a žádosti těla nevykonáte*. 84 Ep.; *Ve všech skutcích svých pomni na poslední věci své, a na věky nezhrěšiš*. 85 vth. (c.); ... *odřekni se ohavných tělesných rozkoší: zboží a poklady, které jsi s bezbožnou chlípností utržila, chudým rozdej; křest svatý přijmi, a*

všech hříchů najednou zproštěná budeš ... 128 p. Jedinkrát jsme našli sekundární odstín důsledku v souvětí se spojkou **i**: *Ves jsem koupil, i musím vyjít a shlédnouti ji: prosím tebe, měj mne vymluvna.* 73 Ev.

Zajímavý je případ složitého souvětí, v němž ve větě následující po samostatné spojce **a** interpretujeme druhotný odstín důsledku, dále jsou připojeny věty, jež rozvíjejí obsahový prvek ve větě předchozí pomocí prostředků, jak jsme již uvedli výše, specifických pro tento podtyp: *Miluje-li kdo mne, řeč mou zachovávatí bude, a Otec můj bude jej milovati, a k němu přijdeme a příbytek u něho učiníme.* 61 Ev.

Shrnutí kapitoly

Podtyp 1A je z velké části reprezentován dvouvěťmi souvětími stejnopodměťmi. Jednoznačně převažují doklady se spojkou *a*. Celkově má spojka **a** ve spojeních souvětých mnohonásobně vyšší frekvenci než ve spojeních textových. Mnohočetná jsou spojení asyndetická. Dvouvěť a některá třívětá asyndeta různopodměť vyjadřují význam srovnání. Užití spojky **i** je minimální, omezuje se jen na několik dokladů. Záporné spojky **ani**, **aniž** nacházejí své uplatnění buď ve spojení dvou vět se zápornými slovesy, nebo k záporně větě připojují větu kladnou. Celkově nejsou příliš časté.

Výrazný je v tomto podtypu výskyt dokladů s významem srovnávacím. Pro jeho vyjádření je nejběžněji užito vícedílných spojovacích výrazů, a to především *jak/jako/jakož – tak*, z dalších se objevují ještě *jako – tak taky*, *tak – jak*, *tak – tak*, *jakož – i*, tyto však už jen okrajově, stejně jako jednodílné *jakož i*, *tak i*, *tak taky* s aditivními prostředky.

Dokladů s prostředky lexikálními není příliš mnoho. Aditivní **těž** je v textu sporadické, zpravidla stojí za první členem druhé samostatné věty. Vzácně se objevilo příslovce **spolu**.

V podtypu 1B existuje jen málo dokladů typologicky jednotných, zvláště pokud se jedná o vícevěté celky. Spojky **a**, **i** se vyskytují přibližně ve stejné míře. Spojky **a** se užívá mnohem více jako spojovacího prostředku v souvětí, a to i v kombinaci s citoslovcem, zatímco spojka **i** převládá ve funkci konektoru. Spojení asyndetická se objevují spíše.

Významné jsou pro tento podtyp příslovce explicitně vyjadřující posloupnost dějů svým významem (*pak*, *potom*, *napotom pak*, *brzo na to*, *napřed – a na to* apod.). Sukcesivnost je doložena také s vztažným příslovcem *načež*.

Podtyp 1C jsme interpretovali jen v málo dokladech se spojkou *a*. Podobně řídký výskyt zaznamenávají v tomto podtypu také spojení asyndetická.

V podtypu 2, taktéž početně nemnoho zastoupeném, se užívá zejména spojek *a*, *až*. Až je typické pro věty, jež završují dlouhotrvající děj.

V podtypu 3 se prosazují specifické spojovací prostředky. Osobní a ukazovací zájmena, jež odkazují na obsah nebo obsahový prvek předchozí věty, se kombinují se spojkou *a* nebo se uplatňují sama ve spojeních asyndetických. Ve *Vejštažním naučení* se k těmto prostředkům nevyskytuje mnoho dokladů. V mnohem větší míře se v tomto podtypu prosazují spojovací prostředky hypotaktické, jež připojují nepravé věty vedlejší, přičemž dokladů s *což* je bezpočet. Zájmena *jenž* a *který* se vyskytují i ve svých podobách s postfixy – *jenžto*, *kterýž*, *kterýžto*. Ze zájmenných příslovcí se v textu několikrát objevilo *kdež*, *kdežto*.

Frekvence nejčastějších spojovacích prostředků SLUČOVACÍHO poměru:

spojovací prostředky	spojení souvětne	spojení textové	celkem
<i>a</i>	123	25	148
asyndeton	65	x	65
<i>i</i>	7	26	33

Jádro spojovacích prostředků slučovacího poměru spočívá ve spojkách *a*, *i* a ve *spojeních asyndetických*. Dokladů spojky *a* je k dispozici velmi mnoho, zvláště pak spojení souvětých. Více než dvojnásobně méně, i když rozhodně ne málo, je dokladů spojení asyndetických. Spojka *i* má v textu velký význam ve spojení textovém.

3.2 POMĚR ODPOROVACÍ

Odporovací poměr je souřadný vztah značně frekventovaný. Nejinak je tomu i ve *Vejtažném naučení*. Jak jsme již zmínili výše, spojení odporovací vykazuje odstíny protikladu, omezení a opaku. Ve všech těchto případech se v Koniášově textu vyskytuje ve vysoké míře. Doklad nemáme pouze pro odstín kompenzace, jenž se objevuje až později. Slabší zastoupení v textu má odstín výjimečný. Oba tyto odstíny tvoří podtypy významů omezovacích.

Odstín protikladu

Ve spojeních odporovacích s odstínem protikladu se nejvíce uplatňuje spojka **pak**. Vždy přitom stojí v pozici příklonné.

Doložit lze ve spojení dvou vět hlavních i paralelních vět vedlejších: *Noc předešla, den **pak** se přiblížil.* 13 Ep.; *Tělo umírá, když duše z něho vychází, duše **pak** umírá, když skrze hřích tratíme Boha ...* 35 vkl. (c.); *... oba nestydatí milovníci se utopili; ona **pak** šťastně k břehu vyploula.* 37 p.; *V následující noc v klubko se stočil; ústa **pak** jeho ošklivě křížem se rozstoupila.* 82 p.; *... tělo žádá proti duchu: duch **pak** proti tělu; nebo tyto věci vespolek se sobě protíví ...* 84 Ep.; *... ramena hříšníků setřená budou: spravedlivé **pak** potvrzuje Pán.* 90 vkl. (c.); *... čím větší hříšnice jsem: tím větší jemu potěšení způsobím, sobě **pak** spasení zejskám.* 120 vkl.; *Že ale oni [svatí] pravé svatosti cesty se drželi, my **pak** bídnicí takoví nedbalci jsme: příčina toho jest, že ..., vůli k následování všeho dobrého skutku velmi ochotnou měli: naše **pak** vůle ke všemu dobrému velmi lenivá a zpozdilá jest.* 141 vkl. (c.); *... co jest platno člověku, by všecken svět získal, duše **pak** své škodu trpěl?* 138 Ev.

Mnohdy nachází uplatnění také ve spojení textovém: *... všeliký delníci mají ... při práci své rádi ... sebe vespolek ke všemu dobrému vzbuzovati ... Z čehož dvojnásobný užitek míti budou ... Běda **pak** těm, kteří při práci ... k jakékoli bezbožnosti ... vespolek se podpalují!* 23 vkl.; *Dobrý pastýř duši svou dává za ovce své. Nájemník **pak**, a kterýž není pastýř, jehož nejsou ovce vlastní, vidí vlka, an jde, i opouští ovce a utíká: a vlk lapá a rozhání ovce.* 50 Ev.; *Když k pomstě a hněvivosti popuzen býváš, toť jest hlas samého ďábla. Když **pak** líbý hlas v srdci svém slyšíš, který tebe k ctnosti, k varování všeho zlého vábí, toť hle jest hlas Ducha božího, toť jest ten ohnivý jazyk Ducha svatého.* 63 vkl.; *... celý svět ve zlém postaven a plný zlosti jest* (c.). Člověk

pak bližního svého milující jest plný dobroty ... 71 vth.; *Není tedy žádný hřích ve čtvrtek přísti a v pátek práti, v sobotu vlasy česati ... Svátky **pak** aneb slavnosti svatých a světic božích jménem Krista Pána od církve svaté jsou ustanovené, abychom se vespolek vzbuzovali k následování jejich ctností ... 76 vkl.; Šest dní budeš pracovati a dělati všecka díla svá. Sedmého **pak** dne sobota Pána Boha tvého jest. Nebudeš dělati žádného díla v něm ... 76 vkl. (c.); Zjevnít' jsou pak skutkové těla, jenž jsou smilstvo, nečistota, nestydatost, chlípnost, modloslužebnost, čarování, nepřátelství, svárové, nenávisti, hněvové, vády, různice, roty, závisti, vraždy, opilství, hodování a těm podobné věci ... Ovotce **pak** ducha jest láska, radost, pokoj, trpělivost, dobrotivost, dobrota, dlouhočekání, tíchost, víra, mírnost, zdrželivost, čistota. 84 Ep.*

Vysokou frekvenci výskytu má ve spojení s odstínem protikladu spojka **ale**: *Nebe a země pominou: **ale** slova má nepominou. 15 Ev.; Zejskal jsi přízeň lidskou, ušels pomluvě nenávisti lidské, když jsi někomu k zalíbení zhřešil: **ale** ztratil jsi přízeň a přátelství Pána Ježíše, na kterým tobě nejvíc záleželo. 34 vkl.; Došels zisku časného skrze hřích, **ale** ztratil jsi nejdražší klénot lásku boží, ztratil jsi Boha, který samá spravedlnost jest. 34 vkl.; ... byli jste jako ovce bloudící, **ale** nyní obrázení jste k pastýři a biskupu duší svých. 48 Ep.; Že časného užitku, časné radosti z tebe užiti chtějí, to dobře víš, aby **ale** smrt pro tebe podstoupiti hotoví byli, toho řícti nemůžeš. 55 vkl.; Všel jsem do domu tvého, vody nohám mým nepodal jsi: **ale** tato slzami smáčela nohy mé a vlasy svými vytřela. 119 Ev.; Nepochybil jsi mne: **ale** tato, jakž vešla, nepřestala líbat nohy mých. 119 Ev.; Olejem hlavy mé nepomazal jsi: **ale** tato mastí mazala nohy mé. 119 Ev.; I půjdou tito do trápení věčného: **ale** spravedliví do života věčného. 127 p.*

Jako konektor se uplatňuje např. ve spojeních: *I divili se všickni, kteříž slyšeli: i těm věcem, které jim byly praveny od pastýřů. **Ale** Maria zachovávala všecka slova ta, skládající je v srdci svém. 23 Ev.; Kdo pak po kajičnosti postní jak k obcování lidskému přistoupí, zas lže, pomlouvá, kleje, bezbožně mluví, pohoršení tropí, k nespravedlnosti, k obžerství neb k jiným hříchům se navracuje, ten v kvasu starém, v kvasu zlosti a nepravosti hoduje ... Kdo **ale** tak, jak Bohu při velikonočním pokání přislíbil, v upřímnosti srdce všeliký hřích nenávidí, v pravdě a v skutku ode všeho toho, co se Bohu nelíbí, odvrácený jest, ten hoduje v přesnicích upřímnosti a pravdy ... 40 vth.; ... jaká jest sláva, jestliže hřešíce, pro své vejstupky odporné věci snášíte? **Ale** jestliže dobře činíce, křivdy a nátisky trpělivě snášíte, tať jest milost u Boha ... 50 vth. (c.); Kdo staví na skále, tenť jest, kterýž slyší i činí. Kdo **ale** slyší a nečiní: ten staví na písku. 154 z.*

V několika případech nacházíme tento odstín realizovaný spojkou **a**: ... *zanechejme toho, co nám chléba nenese, z čeho užítku žádného, ale samou škodu očekáváme, a do Betléma do domu chléba chvátejme, toho co tělu i duši prospěšné jest, se chopme.* 24 vkl.; *Co jest platno s jablíčkem se těšiti, a celou zahradu ztratiti?* 143 vkl.; *Co jest platno zemské poklady zejskati: a nebeské, i spasení věčné promrhati?* 143 vkl.

Z prostředků lexikálních se objevuje příslovce **zatím**. Dokládáme ve spojeních textových: *V ty dni máme slova božího pilni býti, o věcech k spasení patřících rádi rozmlouvati. Zatím věčného oplakávání hodná jest ohavná nepořádnost nynějšího světa ...* 79 vkl.; *Zesnuli snem svým: a nic nenalezli všickni mužů bohatství v rukou svých. (c.) Zatím bohobojní a v Boha doufající lidé milostnou prozřetedlností svou vždy obživuje dobrotivý Bůh ...* 92 vkl.

Ve funkci konektoru jsme zaznamenali rovněž výraz **ovšem**: *Na tomto světě nemáme milovati nasýcení: zde žízňeti a lačňeti, a jinde se krmiti budeme. (c.) Ovšem Tibérius a jemu podobní lenochové zde všelikými rozkoši oplývali ...* 111 vkl.

Asyndetické spojení s odstínem protikladu patří v rámci odporovacího vztahu k nejpočetnějším: *Nyní jest čas smilování, tenkrát bude čas soudu.* 17 vkl. (c.); *On, když mu zlořečili, nezlořečil; my, jak nám kdo ubližuje, klejeme.* 49 vth.; *On, když křivdy snášel, nehrozil; my, když se nám křivda činí, hned vyhrožujeme neb na pomstu voláme.* 49 vth.; ... *svět jest plný nenávisti, dobrotivý člověk jest plný lásky.* 71 vth.; ... *od toho, kdo křivdu učinil, žádá ovotce smíření a nahrazení: od toho, kdo křivdu trpěl, žádá ovotce odpuštění ...* 101 vkl.; *Oni se krmili pro peklo, Jan a Prokop bídy snášeli a pracovali pro nebe.* 111 vkl.; *Oni byli na vrchu slávy světské postaveni: Jan a Prokop byli perle na poušti škořepinou a hrůdou svaté ponížnosti přikrytí.* 111 vkl.; *Oni z rozkošného života do propasti pekelné se dostali: Jan a Prokop z jeskyně a z pouště do nebe k trůnu a slávě boží jsou pozdvíženi.* 112 vkl.; *Vysoký dub byl Tibérius, Domitián a jiní rozkoši nadívání mocnáří světa, v nichž ovotce svinského dobytka hodné nalezneme (c.) ... Jan Křtitel a jeho věrný následovník sv. Prokop, jako k zemi snížená vyzáblá ratolest vinná, Bohu, anjelům i lidem milé a rozkošné ovotce svatosti a ctnosti vydávali.* 112 vkl.; ... *maje zisk na měšci, škodu náramnou trpí na duši ...* 143 vkl. (c.).

Odstíny omezení

Odstín omezení důsledků

Odporovací spojení s odstínem omezení důsledků ve smyslu „jenomže“ jsme excerpovali nejčastěji se spojkou **ale**. Ve spojení dvou vět hlavních, např.: ... *jednu velikou a strašlivou potvoru uzřel, která ho již již pozřítí měla, **ale** jakýsi v krásné postavě duchovní do úst té potvory skopce vhodil ...* 72 vth.; ... *podá nám jablko, **ale** ráje nebeského nás zbaví ...* 91 vkl. (c.); *Přislíbil jsem vám za to, že jste opustivše všecko, mne následovali, království nebeské: **ale** ne dřív, než až já se tam dostanu ...* 108 vkl.; *Když pak těžce nemocen byl, pospíchal k němu na koni kněz Jan Fontius z Tovaryšstva Ježíšova, **ale** darmo: neb kuň v nejlepší cestě nepohnutelný zůstal, dokavádž posel o smrti nemocného zprávu nepřinesl.* 146 p.; *Ethelburga ctná, krále západní saské země Ina manželka, pána manžela svého často k tomu měla, aby aspoň k stáří marnosti světské opustil a službě božské zcela se odevzdal; že **ale** král den po dni tak spasitelný oumysl v skutek uvesti odkládal, svatým podvodem jej k tomu královna přivedla.* 149 p. Ve spojení paralelních vět vedlejších, např.: *Kníže odpověděl: že mu rád v časných věcech poslouží, to **ale** co on žádá, že ne na jeho, ale na božské moci záleží.* 56 p.

Spojku můžeme doložit též ve spojení textovém, např.: *Vešel tehdy do blízké chalupy a bejky, jako by je byl na trhu koupil, u hospodáře k opatrování zanechal, s tou smejšlenou vejmluvou: že se chce v té kapli pomodliti. Jak k ní **ale** přistoupil, skrytou mocí od prahu odstrčen jsa, co rozumem pominutý po zemi se zmítal ...* 81 p.; ... *jít vám způsobuji, jakož mi způsobil Otec můj, království. (c.) Mně **ale** Otec nebeský to království darmo dáti nechce ...* 108 vkl.; ... *spatřila ošklivou a hroznou potvoru, kteráž takto zvolala: ... **Ale** zarazil ten stkvoucí mládenec, jenž byl sv. archanjel Michal, tu obludu pekelnou ...* 128 p.; *I napomenul sv. opat hraběte skrz posla, aby chudému člověku neublížoval; on pak smělou odpovědí posla odbyl, vychloubaje se, že ještě dnes z té krávy obědvati bude. Jak **ale** první kus masa z ní do úst strčil, ani jej pozřítí, ani z úst vyvrhnouti nemohl; pročez bídne a strašlivě se zadával.* 148 p.

V jednom případě jsme našli spojkovou formaci **však ale**: ... *domu pospíchal, **však ale** ne sám ...* 68 p.

V následujících souvětích je význam „jenomže“ doložen se spojkou **pak**, opět v příklonné pozici: ... *odřekni se ohavných tělesných rozkoší: zboží a poklady, které jsi*

s bezbožnou chlípností utržila, chudým rozdej; křest svatý přijmi, a všech hříchů najednou zproštěná budeš; dřív **pak** skrze púst a svaté rozjímání k tomu se připraviti máš. 128 p.; Blíž kláštera sv. Euthymia chudý člověk deset ovčiček pastýři svěřil: když **pak** je v čas potřeby vyzdvihnouti chtěl, pastýř mu dvě upíral ... 146 p. I napomenul sv. opat hraběte skrz posla, aby chudému člověku neublížoval; on **pak** smělou odpovědí posla odbyl, vychloubaje se, že ještě dnes z té krávy obědvati bude. 148 p.

Zachytili jsme ji rovněž jako konektor: Když sv. Antonín Paduánský po vykonaném horlivém kázání z kazatedlnice sstoupil, jeden z poslouchačů od něho žádal, aby jeho zpověď vyslyšel. Znamenaje **pak** sv. Antonín, že by ten kající člověk pro hojnost slzí a srdečnou zkroušenost ani slova promluvit nemohl ... 42 p.; To neobyčejné o půl noci celého chrámu osvětlení, to zázračné vidění bylo poslední mistra nebeského, Ducha svatého napomenutí, aby se ten hříšník na pokání dal. Rytíř **pak** bezbožný strachem na pokání zapomněl ... 68 p.; Káral jedenkrát přísněji jistý kněz ty, kteří v čas služby boží maso prodávali, a trestem božím jim vyhrožoval, kdyby se polepšiti nechtěli. Mnozí se polepšili. Jeden **pak** řezník na den Sslání Ducha svatého směle maso do mastných krámů na prodej nesl ... 81 p.; [Filostratus] v oděvu mníšském, jako by pokání činiti chtěl, do kláštera toho přístup žádal. Nejsa **pak** jakožto mužská osoba připuštěný ... 129 p.; Když oba k tělu svatého pokračovali: počal chudý pastýře prositi, aby své duši neublížoval, že on samou vůlí k přísahání spokojený jest. Pastýř **pak** nechtěl než přísahati. 147 p.

Vzácně interpretujeme význam „jenomže“ s příslovcem **zatím**, a to v souvětí: Požils krátkého oblíbení v hřichu tvém, **zatím** odstoupil od tebe Bůh tvůj ... 34 vkl.; nebo ve spojení dvou samostatných vět: Chudý voráč ... hovádka na pastvě zanechal a do kaple sv. mučedníka pospíchal ... **Zatím** zloděj oba bejky ukradl. 80 p.

Odstín přípustkový

Pro vyjádření přípustkového odstínu je užito převážně spojky **ale**, např.: Ó jak mnozí až podnes Boha chválí, **ale** nenavracují se k polepšení bezbožných mravů svých! 26 vkl.; ... v jednom těle mnohé oudy máme, **ale** nemají všickni oudové jednostejného díla ... 30 vth.; ... byl prvé muž bolestí, potřený pro nešlechtnosti naše, již **ale** jako Pán a Král slávy v krásu a v nesmrtnou jasnost oblečen jest. 42 vkl. (c.); Byl ještě včera v hrobě mrtvý: **ale** v krátkém čase vám se zjeví ... 42 vkl.; ... vám se zdá nemožné, aby

tak ukrutně usmrcený člověk obživl; ale věřte, že není nemožné u Boha všeliké slovo ... 42 vkl.; Chatrná jest jiskra: ale velký plamen vzbuzuje. 45 vkl.; Na světě nátisk míti budete: ale doufejte, já jsem přemohl svět. 52 vkl. (c.); Již vidím a věřím, Ježíši můj, že dobrý pastýř jsi; ale spolu bolestně seznávám, že já dobrá a tobě poslušná ovčička nejsem. 58 m. Dokládáme i spojení paralelních vět vedlejších: Píše se, že lev největší sílu v hlavě má, ale že se bojí a leká, když kohouta zpívati slyší. 53 vkl.

Spojení dvou samostatných vět není příliš časté, např.: *Svatí takovou duši měli, jako my; tělo podobně takové, tak k zlému náchylné měli, jako my máme. Že ale oni pravé svatosti cesty se drželi ... příčina toho jest, že oni udatně a srdnatě všemožných prostředků k spasení se chápali, s milostí boží se přičinili ... 141 vkl. (c.).*

Hojný výskyt zaznamenává s odstínem omezení „ale přesto“ výraz **nicméně**, uplatňuje se jako spojka: *... zevnitř veselým se býti zdá, nicméně trní a bodláčí znova spáchaného hříchu srdce i duší jeho proniká ... 40 vth. (c.); ... nás světlem víry vyučuje, že sobě věci nebeské a věčné víc než zemské vážiti máme, nicméně pro časný zisk, pro pohodlí hříšného těla slovo boží a služby boží zameškáváme. 65 vkl.; ... on je zaháněl, nicméně ti psi ... u jeho postele se našli, a tělo ukrutně roztrhavše, duši kam patřila odnesli. 68 p.; sv. Vojtěch napomínal ... oni nicméně s vroucnou a upřímnou jeho práci apoštolskou pohrdali. 95 vth.; ... již prve ... všechny hříchy jí odpustil; nicméně ... veřejně k ní řekl: „Odpouštějít se tobě hříchové.“ 126 vkl.; ... kněz jim dostatečně těžkost hříchu toho i záповěd Kristovou předstíral: nicméně neústupně za to měli, že bez přísahání svůj obchod vesti nemohou. 145 p.; ... celá zem se třásti, skály se pukati a moci nebeské pohybovati budou, a všechno chřádnouti bude pro strach a hrůzu spravedlnosti tvé, nicméně všechny, kteří zde tělo s žádostí svými ukřížovali ... za své vyvolené uznáš ... 152 m.*

Také jako konektor: *On nás světlem rozumu a víry vyučuje, že široká, ale nebezpečná cesta jest marnosti a svévolnosti ... My nicméně po cestě mečem hříchu prostřené slepě s největší škodou duše své den po dni kráčíme ... 67 vkl.*

S odstínem přípustkovým interpretujeme též spojku **však**: *... pro předcházející znamení na nebi, na zemi i na moři náramným strachem poražen bude veškeren svět, největší však hrůzu všem bezbožným dorazí sám spravedlivý soudce Kristus ... 15 vkl.; ... od těžké práce přestávají, největších však ohavností hříšných v ten čas Bohu posvěcený se dopouští. 79 vkl.; ... znamenitou svatostí i všelikými ctnostmi se stkvěl [sv. Prokop], aby však spasení své lépeji ubezpečil, aby přístup k nebeské slávě jistější sobě učinil, Bohu řeholními sliby obzvláště se zavázal. 110 vkl.*

Objevuje se i ve spojení textovém: ... *chatrné slovo se zdá: „Srdečně lituji že jsem Pána Boha vší lásky hodného rozhněval.“ Tou však krátkou zkroušeností veliký plamen lásky božské v srdci lidském se podpaluje, a člověk podlé duše mrtvý k životu božskému skrze ni vzkříšený bývá.* 45 vkl.

Dalším prostředkem k vyjádření významu „ale přesto“ je spojka **a**. Doklady máme pro spojení souvětčné: *Ohledněte se na ptáctvo nebeské, žeť nesejí ani žnou, ani shromáždíjí do stodol: a Otec váš nebeský živí je ...* 86 Ev.; *Bohatý když umře, nic s sebou neodnese, otevře oči své, a nic nenalezne, byť by sobě nahnul jako země stříbra, a jako bláto roucha mnohá zaopatřil.* 91 vkl. (c.); *Zesnuli snem svým: a nic nenalezli všickni muží bohatství v rukou svých.* 91 vkl. (c.); *Vstanu, a obejdu město: po ryncích a ulicích hledati budu, kterého miluje duše má; hledala jsem ho, a nenalezla jsem.* 115 Ř.

Ojedinele můžeme doložit spojku **pak** ve spojení souvětčném: *Umře-li tobě otec, matka, manžel, dítě neb přítel: naříkáš, upokojiti se nedáš; víš pak dobře, že tobě Bůh a přízeň jeho nade všechny přátele prospěšnější jest.* 35 vkl.; nebo ve spojení textovém: *Považte kvítí polního, kterak roste: nepracuje, ani přede. Pravím pak vám, že ani Šalamoun ve vší slávě své tak odín nebyl, jako jedno z nich.* 86 Ev.

Z prostředků lexikálních realizujících odstín přípustkový uvádíme výraz **předce**, např.: *Věděla, že s veřejným pokáním a pláčem některé z svých přátel zahanbí: šla předce; věděla, že u milovníků svých posměchu dojde, že se farizeové horšiti nad ní budou: šla předce; mohla se nadáti, že předešlých rozkoší památka se k ní navrátí, že ji zas předešlí milovníci pokoušeti budou: šla předce.* 124 vkl.

Občas se spojka **a** vyskytuje ve spojení s citoslovcem, např.: *Byl jsem mrtvý, a hle živ jsem na věky věkův.* 42 vkl. (c.); *Podívejte se na veliký od hrobu odvalený kámen; vám se zdálo nemožné, abyste odvalený uzřeli, a hle krom nadání odvalený vidíte ...* 42 vkl. Kombinace dvou citoslovcí je vzácná: *My nesmyslni, měli jsme život jejich za bláznovství a konec jejich beze cti: aj hle jak jsou počteni mezi syny božími, a mezi svatými los jejich jest.* 95 Ř.

Ve významu omezení ve smyslu „ale přesto“ nacházejí uplatnění též spojovací prostředky vícedílné. Doklady máme pro výrazy **sice-ale**: *Jest sice d'ábel litá a ukrutná zvěř (c.), pokudž ale rozumem se říditi chceme, toho lva a draka pekelného jako*

opovržené bláto pošlapati můžeme. 53 vkl.; a **sice-však ale**: *Nejsem sice hodná jeho milosti, však ale ... tím větší jemu potěšení způsobím ...* 120 vkl.

Odstín výjimečný

Dalším z významů omezovacích je odstín výjimečný. Tento podtyp jsme zaznamenali v celém textu pouze v několika málo případech.

Spojení souvětne je realizováno spojkou **leč**, někdy zesílenou ještě příslovcem **jediné** s významem „jen, jenom“: *Tak setřel moc ďábelskou Syn boží, že nás přemoci nemůže, leč bychom sami chtěli se jemu podrobiti.* 53 vkl.; *Jako duše nikdy neobživuje oudy těla, leč by sjednoceni byli: tak Duch svatý nikdy nás přítomností svou neobčerství, ani životem milosti své neobživí, leč bychom svazkem pokoje sjednoceni byli.* 60 vth. (c.); *Bůh Duch svatý světlo jest, které co se jeho dotýče, každého osvěcuje, leč by kdo dvěře a okna srdce svého jemu zavřel.* 63 vkl. (c.); *Jakož ratolest nemůž nésti ovotce sama od sebe, nezůstane-li při kmenu: tak ani vy, **jediné leč** zůstanete ve mně.* 97 Ev.; *Nevěřím, leč tak těžkou nemocí jako ty obtížen budu.* 137 vth. (c.).

Zaznamenali jsme rovněž spojení, v němž se objevuje omezovací příslovce **toliko**: *Ať mě štěstí opustí, **toliko** ať mě můj Ježíš neopustí.* 38 m.

Odstín opaku

Ve *Vejtažním naučení* se odstín opaku realizuje především spojkami jednoslovnými. Nejpočetněji je zastoupena spojka **ale**, např.: *Jakožto ve dne poctivě chod'me ...; ne v sváru a závisti: **ale** oblečte se v Pána Ježíše Krista.* 13 Ep.; *... zem samá ze sebe ani děště, ani světla nemá, **ale** obé z nebe očekává ...* 22 vth. (c.); *A nesrovnávejte se s tímto světem: **ale** napravte se v novotě smyslu svého ...* 29 Ep.; *... ruka nechodí, noha nemluví, jazyk nehledí, **ale** každý oud svůj ouřad zastává.* 30 vth.; *Žádná matka slzami svými zemřelé dítě nevzkřísí, žádný pláčem ztracené peníze nenalezne; **ale** člověk i jedným srdečným vzdechnutím, jedinou kající slzí ztraceného Ježíše naleznouti a k sobě přivábiti může.* 36 vkl.; *... my v světském a marným zaměstnání, v tovaryštvu nebezpečným nikdy Pána Ježíše nenalezneme, **ale** v chrámu Páně, v pilném slova božího poslouchání v shromáždění svatém a nábožném, když tam hledati budeme Pána Boha svého, najdeme ho ...* 36 vkl. (c.); *... [Kristus] když mu zlořečili, nezlořečil; když trpěl, nehrozil: **ale** vydával se soudícímu ho nespravedlivě ...*

48 Ep.; *Mnozí vědí dobře, kde svého vyrazení, kde svých nestydatých rozkoší užítí mohou: tam pospíchají, od takové schůzky odvrátiti se nedají, takové škodné jednání jim tesklivé není; ale s duchovní osobou ... s takovou osobou nemají času rozmlouvati, tesklivé jest jim s duchovním jednání, dlouhá se jim chvíle zdá kázání neb spasitedlné čtení poslouchati ...* 123 vkl.; *Ta prodaného spravedlivého neopustila, ale od hříchů vysvobodila ho ...* 135 Ř.; *Ját' pravím vám, abyste nikterak nepřísahali, ale buď řeč vaše jest, jest: ne, ne; což pak nad to více jest, to od zlého jest.* 142 vkl. (c.).

Kromě spojení dvou vět hlavních se v textu nachází také zajímavá spojení paralelních vět vedlejších, např.: ... *Kriste Ježíši ... tvou věčnou láskou srdce mé v milování tvém potvrď a upevni, abych v ten den hrozný soudný od tebe Boha mého odloučen nebyl; ale abych na pravici tvé státi, se všemi vyvolenými na tvou jasnou tvář patřiti, s nimi tebe chváliti a velebiti mohl na věky!* 19 m.; ... *pravím skrze milost, kteráž dána mi jest, všem, kteříž jsou mezi vámi: aby ne více smejšleli, než sluší smejšleti, ale aby smejšleli k střídmosti: a jak jednomukaždému Bůh udělil míru víry.* 29 Ep.; *Čemuž tak rozuměj, že Bůh hříšnému králi z ohledu chudému prokázaného milosrdenství srdce k pokání obměkčil a duši jeho v hříších zahynouti nedopustil: ale čas k hodnému oplakávání hříchů milostivě popřál.* 73 vth.; *Jistě podobné vášně žádného potěšení tenkrát mně neposkytnou; ne tedy co tělo nepořádně žádá, ale co duši na věky věkův prospěšné bude, toho se chopím.* 85 vth.; *Tak učinil Máří Madgaléně Pán Ježíš: tak učiní všem, kteří příkladem jejím s pravým pokáním neprodlévají, polepšení života svého neodkládají, ale jak ohavnost hříchů svých poznají, jak hlas vnuknutí božského uslyší, ihned k nohám Pána Ježíše chvátají ...* 126 vkl.³⁸

Ve funkci konektoru má *ale* nepatrný výskyt, omezuje se jen na pár spojení: ... *u marností světských ... při nočních toulkách a ohavných těla a smyslův tvých rozkošech, nenalezneš miláčka svého, ó hříšníku! Jak ale maličko jich pomineš: jak se od světských rozpustilostí, od hříšných smyslův rozkoší odvrátíš: jak se celým srdcem k Bohu obrátíš, nalezneš, kterého miluje duše tvá.* 117 vth.; *Nezapovídá Syn boží v čas potřeby, obzvláště kdybychom od vrchnosti dožádání byli, přísahati ... Ale přísahu nepotřebnou zavrhuje ...* 142 vkl.

³⁸ Často je v textu spojky *ale* užito pro vyjádření opaku mezi větnými členy. Pro ilustraci alespoň několik z nich: *Ne z skutků spravedlnosti, které jsme my činili, ale podle svého milosrdenství spasený nás učinil skrze obmytí druhého narození ...* 20 Ep.; ... *slibuji, že ne tak světským pánům, ale tomu vroucněji sloužiti se vynasnažím, který mne a všechny mocí svou zachovati může.* 57 p.; *Synáčekové moji, nemilůjmež slovem, ani jazykem, ale skutkem a pravdou.* 71 Ep.; *Den sedmý u křesťanů ne sobota, ale neděle sluje ...* 76 vkl.; *Nejsa pak jakožto mužská osoba připuštěný, ale byv do blízkého sv. Germána kláštera odeslaný, muži svatému k nohám padl, lživě přednášel ...* 129 p.; ... *sám o sobě praví, že nepřišel činiti vůli svou, ale vůli toho, kterýž ho poslal, Otce ...* 140 vkl.

Následující spojovací výrazy se v rámci odporovacího vztahu vyskytují vždy jen ve spojeních s odstínem opaku. Jedná se o spojky s komponentem –brž, **anobrž** a **nýbrž**.

Se spojkou *anobrž* uvádíme např.: *Nežádá k pohodlí svému vlnu jejich jako jiní pastýřové, **anobrž** na kříži obnažený visí, aby ovce své oděvem slávy ozdobiti mohl.* 55 vkl.; *Nechceť zajistě Bůh, abychom sváteční dni hříšnými ohavnostmi poškrvňovali: **anobrž** velí, aby každý ostríhaje soboty, ostríhal rukou svých, aby nečinil nic zlého.* 78 vkl.; ... *pozorujme (...), abychom místo hroznů plané víno nevydávali, **anobrž** se vši pilností a snážností k vzdělání vinice té se odevzdejme.* 100 vkl. (c.).

Četnější jsou doklady se spojkou **nýbrž**: *Neděle a svátky ne proto nám se představují ..., abychom zbytečné i škodné hry, tance a toulky hleděli, **nýbrž** neděle a svátky proto od Pána Boha nám se přejí, abychom ten drahý čas k službě a k chvále boží a k spasení duše své vynaložili ...* 8 před.; ... *ne tak jako bychom za naši víru a za naše k Bohu obrácení první milost boží ospravedlňující za spravedlivou mzdu od Boha sobě zasloužili, **nýbrž** víra a naše k Bohu obrácení k ospravedlnění jest potřebné jako příprava, nástroj a vejmnínka, bez které Bůh žádnému dospělému ospravedlnění udělití nechce.* 21 vth.; *Nemáme jemu na vzdory hříchy množiti a užitek drahého umučení jeho na sobě mařiti: **nýbrž** máme jako nové skropení ... od předešlých hříchů zcela odvrácení býti, jich nenáviděti, jich se nikdy víc nedopouštěti.* 39 vth.; *Způsob s kterým nás Duch svatý vyučuje jest přelíbý a laskavý, nenutí žádného ...; zůřivé přísnosti neužívá, **nýbrž** vzbučováním svým laskavě k sobě vábí.* 64 vkl.; *Nekormoutí toho, koho učí, **nýbrž** mnohonásobně těší ...* 64 vkl.; *Mně ale Otec nebeský to království darmo dáti nechce, **nýbrž** já sám skrz neustálou práci třidceti a tři léta jej sobě dobejvati mám ...* 108 vkl.; ... *nepovolal ji obzvláště Syn boží, žádného schválního zázraku před jejím obrácením jí k vůli neučinil: k ní samé vzlášť nepromluvil; **nýbrž** jediné Kristové kázání, jediné bedlivé slova božího poslouchání, světlo a božské vnuknutí v ní působilo ...* 122 vkl.; *Zejtra bude slavnost sv. Václava, dědiče českého, nebudem pracovati, **nýbrž** k hrobu sv. Václava půjdeme a jej za přímluvu požádáme.* 137 vth. (c.).

V posledních dvou případech je odstín opaku vyjádřen mezi paralelními vedlejšími větami: *Z dnešní řeči sv. Pavla se učíme, že jsme nikdy toho nezasloužili ..., aby sám Bůh z nebe sstoupil ..., **nýbrž** že se nám ukázala a prokázala dobrota a vlídnost Spasitele našeho Boha ...* 20 vth.; ... *musíť nám velmi mnoho na tom záležeti, abychom ne podlé těla, ne podlé světa živi byli, **nýbrž** pilně šetřili: která jest vůle boží dobrá a dokonalá, a podlé ní abychom se ve všem řídili.* 30 vth.

Spojení asyndetické má v odstínu opaku relativně hojný výskyt: ... *Bůh přijímač osob není, s jednotejnou přísností boháče i voráče, pána i podruha, hospodáře i čeledína souditi bude.* 17 vkl.; *Vzteklá zůřivost a mstitedlnost, lež, přísahání, klení a zlořečení chléba nám nepřináší, nespravedlnost, obžerství, smilstvo a všeliká nestydatost byť nás nákého užítku časného neb rozkoše oučastné učinila: tisíckrát větší škodu a to věčnou, nám přináší.* 24 vkl.; *Na tomto světě nemáme milovati nasycení: zde žížněti a lačněti, a jinde se krmiti budeme.* 111 vkl. (c.); *To není pouhý člověk, toť jest Bůh Vykupitel můj.* 121 vkl.; *Máří Magdaléna nečekala, až by ještě jednou kázání Kristové slyšela, až by on sám k ní promluvil, jak jest seznala, jak se dověděla, že by v domě farizea stoliti ráčil Pán Ježíš, ihned k němu pospíšila.* 123 vkl.; *Já víceji očím mým, rukoum, uším a jazyku mému folkovati nebudu, já tělu a smyslům směle všecko odepřu, co slepě a nepořádně žádati budou.* 152 m.

Shrnutí kapitoly

V důsledku častého užívání spojky *pak* v navazovací funkci ve druhé samostatné větě převládá v odstínu protikladu tato spojka nad spojkou *ale*. Spojení asyndetická jsou zde běžná, v tomto odstínu dokonce nejčastější. Ostatní prostředky jsou zanedbatelné. Spojku *a* jsme zaznamenali v nemnoha dokladech spojení souvětňého. Příslovce *zatím* se objevuje v ojedinělých dokladech spojení souvětňého i textového. Jedinkrát jsme v rámci odporovacího vztahu zachytili s odstínem protikladu výraz *ovšem*.

Nejčastější spojovací prostředky odstínu protikladu:

spojovací prostředky	spojení souvětňé	spojení textové	celkem
<i>pak</i>	11	10	21
<i>ale</i>	11	4	15
asyndeton	13	x	13

V odstínu omezení důsledků je opět užito převážně spojek *ale* a *pak*, přičemž *ale* má nejvyšší frekvenci. Vzácně se objevuje víceslovný spojkový výraz *však ale* a příslovce *zatím*.

K vyjádření omezovacího významu přípustkového se nejhojněji užívá spojky *ale*, naproti tomu *pak* je v tomto odstínu zanedbatelné. V přípustkovém odstínu je významné užívání omezovacích spojek, především spojky *nicméně*, spojka *však* je méně častá. K poměrně častým prostředkům lze ještě přiřadit spojku *a*, která se objevuje jak samostatně, tak v kombinaci s citoslovcem, a příslovce *předce*. Odstín přípustkový je jediný odporovací význam, v němž jsme našli spojovací prostředky vícedílné (*sice – ale*, *sice – však ale*).

Ve většině dokladů odstínu výjimečného jsme zjistili užití spojky *leč*. V jednom dokladu je výjimka vyjádřena pomocí příslovce *toliko*.

Nejčastější spojovací prostředky odstínů omezovacích:

spojovací prostředky	spojení souvětňé	spojení textové	celkem
<i>ale</i>	22	7	29
<i>pak</i>	4	7	11
<i>nicméně</i>	8	1	9

V odstínu opaku má *sice* spojka *ale* nejvyšší frekvenci, ale jenom nepatrně převyšuje počet dokladů se spojkami s komponentem *-brž*, z těch je *nýbrž* mnohem čtenější než *anobrž*. Významový odstín opaku se projevuje také ve spojeních asyndetických.

Nejčastější spojovací prostředky odstínu opaku:

spojovací prostředky	spojení souvětňé	spojení textové	celkem
<i>ale</i>	15	2	17
spojky s komponentem <i>-brž</i>	14	-	14
asyndeton	6	x	6

Frekvence nejčastějších spojovacích prostředků ODPOROVACÍHO poměru:

spojovací prostředky	spojení souvětčné	spojení textové	celkem
<i>ale</i>	48	13	61
<i>pak</i>	15	17	32
asyndeton	19	x	19

Nejfrekventovanějším prostředkem odporovacího poměru je spojka *ale*, nejběžněji je užitá ve spojeních souvětčných. Velmi častá je spojka *pak*, nicméně ve srovnání s *ale* klesá počet jejích dokladů téměř na polovinu. S přihlédnutím k celkovému součtu dokladů vztahu odporovacího se frekvence *pak* ve spojeních souvětčných a textových takřka vyrovnává. Spojení asyndetické je početné v odstínech protikladu a opaku.

3.3 POMĚR STUPŇOVACÍ

V porovnání se spojením slučovacím nebo odporovacím je míra výskytu spojení stupňovacího ve *Vejtažním naučení* mnohem menší. Přesto však máme k dispozici zajímavé doklady. V důsledku nižšího zastoupení tohoto poměru zařazujeme do výkladu také spojení větňčlenská.

Ze spojek se nejčastěji vyskytuje afirmativní spojka **ano**, a to samostatně nebo ve formaci s vtykáčím *i*. Její užití bylo zjištěno ve spojení souvětňém, např.: ... *kdo tvrdě spí, ať mu kdosi ... na statku škodu dělá, **ano** byť by hořelo, nic neví ...* 13 vth.; ... *když smrteľnou nemocí poražen byl, sám kníže pán jej ochotně navštívil, lékaře zjednal, nemocného těšil a všemožnou pomoc jemu oběťoval, **ano** aby žádal od něho, co by se jemu líbilo, usiloval.* 56 p.; *Zatím věčného oplakávání hodná jest ohavná nepořádnost nynějšího světa, že mnozí v ten tak příjemný čas ani na spasení duše nemyslí; **ano** ... největších ohavností hříšných v ten čas Bohu posvěcený se dopouští.* 79 vkl.; *Zahodila perle a drahé kamení, roztrhla nádherný oděv, s chvátáním do domu farizea přiběhla, skrz všecky u stolu sedící neb k stolu sloužící prošla, **ano** takovou láskou k Pánu Ježíši zahořela, že kdyby byl stál uprostřed vojska, byla by celé vojsko prorazila ...* 124 vkl.; *Jeden pak řezník na den Seslání Ducha svatého směle maso do mastných krámů na prodej nesl: **ano i** jiné k prodávání vzbuzoval.* 81 p.; *Pročež když k sněmu krácel, sám císař z trůnu svého vstal, sv. Václava s oběma rameny laskavě objal, za krále jej veřejně vyhlásil, **ano i** s ramenem sv. Víta obdaroval.* 137 vth.

Četná je *i* ve spojeních větňčlenských: *Slouží takovému pánu, který bohatý, štědrý, všemohoucí, dobrotivý, **ano** samá dobrota a láska jest ...* 87 vkl.; *Všecky vejstrahy, které nám Syn boží v svatém evangelium na den sv. Vavřince, na den sv. Víta a Václava dává, **ano** všecka skoro podobenství a naučení jeho k tomu směřují ...* 139 vkl.; ... *nesme raději škodu na své cti a zdraví, na zboží, **ano** újmu všeho světa, než abychom spasení pozbyti ... měli ...* 140 vkl.; *Ó kolikrát jsme my skrze osvícení a vnuknutí božské, skrz příklady a příležitosti všeliké, **ano i** vlastní zkušenosti poznali nestálost a faleš světa ...?* 25 vkl.; *Zde vidíme, kterak sladkost potěšení božského, pozdvížení do výsosti nebeské, to jest spasení věčné, **ano i** hojné požehnání časné Bůh přislubuje těm, kteří den boží náležitě slaví.* 74 vkl.; ... *k nohám Spasitele svého se uvrhla, je laskavě objala, k ústům, **ano i** k srdci svému přitiskla ...* 124 vkl.

Realizuje též spojení samostatných vět, např.: *Některý synek ... v sobotu neb před svátkem na noc čertový nešpor a pekelný svatvečer kdesi u své rufiánky drží. Ano již tak daleko přišlo, že u některých bezbožných křesťanů neděle a svátky jsou obecná dílna všech ohavností hříšných ... 79 vkl.; Kdo takový vnuknutím Ducha božího se řídí, ten nikdy žádosti těla nevykoná, nikdy se s nimi nezavede ... Ano poněvadž udatně proti tělu bojuje a žádosti tělesné mrtví a křížuje, k straně Kristový na soudu božím mezi vyvolené přičten bude. 85 vth.; ... veřejně k ní řekl: „Odpouštějít se tobě hříchové.“ Ano aby ji hojněji potěšil, o spasení věčném ji ubezpečil ... 126 vkl.; ... přehojného požehnání božského se zbavuje, kdo pro starosti hospodářské od služby boží a od poslouchání slova božího v den sváteční se vzdaluje. Ano i trestu božího i mnohonásobné škody slušně se obávati má ... 75 vkl.; ... tíčnost na sobě obzvláště prokázal [sv. Prokop] v jednom lese při Čelákovících, kdežto od lotrů chycený a ukrutně zbitý místo pomsty za své protivníky horlivě se modlil. Ano i potupné lehkovážného lidu rouhání s nepřemoženou trpělivostí a s stálou tíčností míle snášel ... 106 vth.*

Výskyt dalších spojek ve stupňovacím poměru je minimální. Spojku **až** jsme našli opět posílenou vytykáčím *i* ve spojení souvětí: *Blíž kláštera sv. Euthymia chudý člověk deset ovčiček pastýři svěřil: když pak je v čas potřeby vyzdvihnouti chtěl, pastýř mu dvě upíral, až i k tomu přišlo, aby před ostatkami sv. Euthymia přísahu složil, že jich jen osm sobě svěřených přijal. 146 p.*

Samostatná spojka *až* realizuje stupňovací vztah mezi čtvrtou a pátou větou souřadného složitého souvětí, ve kterém jsou ostatní věty v poměru stupňovacím připojeny spojkou **a**: *Ta prodaného spravedlivého neopustila, ale od hříchů vysvobodila ho: a sstoupila s ním do jámy a v okovách ho neopustila, až mu přinesla berlu království a moc proti těm, kteříž ho potlačovali: a lživé býti ukázala, kteříž ho zkáleli, a dal jemu jasnost věčnou Hospodin, Bůh náš. 135 Ř.*

Jednou jsme zachytili samostatnou spojku **i** ve spojení souvětí: *Počal pastýř křičeti, dal se i k hrobu svatého donesti ... 147 p.*

Spojovací prostředky stupňovacího poměru jsou v Koniášově textu reprezentovány rovněž spojovacími výrazy vícedílnými. První složku těchto výrazů tvoří omezovací příslovce *nejenom* (někdy tištěné jako *ne jenom*), druhá složka je pak tvořena odporovacími spojkami, které jsou většinou ještě doplněny vytykáčím *i*.

Ve spojeních souvětých převažuje výraz **nejenom – nýbrž i**, např.: *V ty dni ne jenom v chrámech božích veřejně slovo boží a vyučování křesťanské slyšeti, nýbrž i v pohodlný čas spasitedlné a od duchovní římsko-katolické vrchnosti potvrzené knihy čísti neb poslouchati sluší.* 8 před.; ... **nejenom** veřejně schválil její vroucnou kajícnost, **nýbrž i** její velikou lásku farizejské spravedlnosti představil ... 125 vkl.

Zajímavé je spojení, kdy se vytykáací *i* odtrhuje od odporovací spojky a posouvá se dále, aby připojilo další větu s ještě závažnějším obsahem: ... *takové příležitosti nejenom nehledají, nýbrž jí se jak mohou vyhejbají i s ní pohrdají.* 123 vkl.

Ve spojení paralelních vět vedlejších jsme našli výraz **nejenom – ale i**: *Takovému pánu raději nyní služte, který nejenom vás od vezdejších ouzkostí a budoucího trápení vysvoboditi, ale i životem věčným korunovati může.* 57 p.

Vícedílným výrazem **nejenom – ale**, respektive **nejenom – ale i** se realizují hlavně spojení větnečlenská, např.: *Kristus jest onen Jozef, který nejenom Ejiptčanům, ale všem lidem lačnícím hojnou potravu dodává.* 51 vkl.; ... *ne jenom řeholu sv. Benedykta, ale i samospasitedlnou víru křesťanskou s prací apoštolskou v České zemi velice rozšířil [sv. Prokop].* 106 vth.; *Škodu na duši trpíme ne jenom skrze hříchy těžké, ale i skrz každý svývolný všední hřích.* 141 vkl.

Prostředky lexikální jsou řídké a objevují se spíše namátkově. Ve spojení textovém jsme zjistili výraz **přes to**: *Mezitím zloděj divným řízením božím chtě ukradené bejky odvesti, celou noc s nimi bloudil, a kamkoli se obrátil, vždy se blíž toho kostela našel. Přes to jakýsi černí ptáci ustavičně okolo něho lítali ...* 81 p.

Příslovce **dokonce** je možné doložit ve spojení několikanásobného větneho členu: ... *jestliže je [chudé lidi] zarmucujeme, odháníme neb je dokonce utiskujeme?* 65 vkl.

Stupňovací poměr není vždy pokládán za samostatný souřadný vztah, objevují se hraniční případy. Následující asyndetická spojení by bylo lze interpretovat jako spojení slučovací (pravděpodobně také v důsledku prostého řazení vět vedle sebe v barokních textech), začleňujeme je však ke spojení stupňovacímu, protože obsah druhé a následující věty vnímáme jako závažnější: ... *on od té chvíle hojněji než kdy prvé nad svými hříchy kvílel, v ustavičném modlení, postu a těla trýznění, a v svaté kajícnosti až do skonání setrval.* 46 p.; *Ty máš slova života věčného, ty jsi cesta k životu věčnému!* 103 m.; *Celý Jeruzalém se mu klaní proti farizejskému vztekání: slepé, hluché, němé,*

kulhavé, málomocné uzdravuje: ďáblové se před ním třesou a utíkají: mrtví z hrobů vstávají, nemine skoro den bez nového zázraku, samá jeho předústojná osoba jest jakýsi živý a ustavičný zázrak. 121 vkl.

Spojení textové se spojkou **anobrž** je na přechodu ke spojení odporovacímu s odstínem opaku, ale protože spojka následuje až po kladné větě, zařazujeme je k poměru stupňovacímu: *Ach to' není pouhý člověk! To' jest Syn boží, zaslíbený mesiáš, Spasitel světa! Anobrž to' jest Bůh můj a Spasitel můj vlastní.* 121 vkl.

Frekvence nejčastějších spojovacích prostředků STUPŇOVACÍHO poměru:

spojovací prostředky	spojení souvětňé	spojení textové	spojení větněčlenské	celkem
<i>ano (i)</i>	6	5	6	17
<i>nejenom – ale (i)</i>	1	-	3	4
<i>nejenom – nýbrž i</i>	3	-	-	3

Ve stupňovacím poměru má nejvýznamnější zastoupení spojka **ano** společně s variantou **ano i**, v textu se vyskytuje přibližně ve stejném měřítku ve spojeních souvětňých, textových a větněčlenských. Spojovací výrazy vícedílné realizující stupňovací vztah mají zhruba stejnou frekvenci. *Nejenom – ale*, respektive varianta s aditivním *i*, utváří především spojení větněčlenská, *nejenom – nýbrž i* spojení souvětňá.

3.4 POMĚR VYLUČOVACÍ

Ze souřadných vztahů je ve *Vejtažním naučení* nejméně zastoupen právě vylučovací poměr. Jeho podtypy můžeme doložit jen omezeným množstvím dokladů spojení souvětých a textových. Obdobně jako u poměru stupňovacího, také zde připojujeme k výkladu větné členy.

Pro první podtyp, ve kterém se eventualy vzájemně vylučují, platí tedy pouze jedna, nebo v určité situaci může platit pouze jedna z eventualit, ale je možné, že platí všechny současně, nejsou k dispozici spojení souvětá ani textová; následující doklady jsou na úrovni větněčlenské.

Silnou neslučitelnost eventualit jsme zachytili se spojkou **neb**: ... *duchovních správců, o kterých víme, že nás k spasení vedou, co hřích jest **neb** není, a jak živi býti, čeho se varovati máme, poslouchejme ...* 30 vth.

Různé eventualy máme doloženy dvoudílnou spojkou **nebo** – **nebo**: *Neváží sobě poklady nebeské ten, kdo ráno a u večer, a co nejčastěji v dokonalé litosti se necvíčí, moha sobě skrze ni vzdy božský a nadpřirozený život **nebo** zjednati, **nebo** rozmnožiti.* 45 vkl.

Velmi často se ve *Vejtažním naučení* vyskytuje podtyp druhý vyjadřující libovolnost eventualit. Nejpočetnější zastoupení zde zaznamenává spojka **neb**. Ve spojeních souvětých může platit kterákoliv z vět hlavních: ... *všeliký dělnící mají ... při práci své rádi o Bohu, o božských a k spasení patřících věcech rozmlouvati a sebe vespolek ke všemu dobrému vzbuzovati **neb** pobožnými písněmi Boha chváliti.* 23 vkl.; nebo paralelních vět vedlejších: ... *jedenkaždý den, v kterém slovo boží neslyšíme **neb** sobě ho k paměti neuvádíme, za ztracený držme.* 7 před.; *Hospodář, kterému všecko shoří **neb** kterému povětrí všecko potluče?* 34 vkl.

V tomto podtypu se v Koniášově textu se spojkou *neb* nachází bezpočet spojení větněčlenských, např.: ... *od duchovní římsko-katolické vrchnosti potvrzené knihy čísti **neb** poslouchati sluší.* 8 před.; *Běda pak těm, kteří při práci **neb** na pastvě **neb** ve mlejně k ohavným nestydatostem, krádeži **neb** k jakékoli bezbožnosti slovem, zpěvem **neb** jakýmkoli způsobem vespolek se podpalují!* 23 vkl.; ... *podobný jest lakomcům, kteří pro řízení **neb** dohlížení hospodářské, služby a slovo boží v den nedělní a sváteční zameškávají.* 74 vkl.; *Tuto vejmluvu předstírající host vyobrazuje všechny, kteří v den*

*nedělní a sváteční, proti záповědi boží, veřejně prodávají, kupují, handl vedou **neb** hmotnou práci konají. 75 vkl.; Boha uctíme, pokudž v takové svaté dni obžerství **neb** jiné rozpustilosti provozujeme? 78 vkl.; V ty dni máme pomysliťi, jak a kterak život náš budoucí polepšiti a spořádati chceme, jak tu **neb** onu zlou zvyklost napraviti **neb** vykořeniti miníme. 78 vkl.; Některý synek **neb** čeledín věda, že se musí v pondělí časně k práci dostaviti: v sobotu **neb** před svátkem na noc čertový nešpor a pekelný svatvečer kdesi u své rufiánky drží. 79 vkl.; Aby sebe uspořili, aby cizí pící sebe **neb** hovádka své nacpali. 89 vkl.; A každý, kdož opustí dům **neb** bratry **neb** sestry **neb** otce **neb** matku **neb** manželku **neb** syny **neb** pole pro jméno mé, stokrát více vezme a životem věčným vládnouti bude. 107 Ev.; Tak učiní Pán Ježíš všem, kteří i před těmi, s kterými **neb** před kterými prve zhřešili, veřejně dokazují, že hříchy své nenávidí ... 127 vkl.; Mnohý hospodář ... nepozoruje, že Bůh všecko to, co on zejskati chce **neb** může, v rukouch svých má ... 142 vkl.; ... všickni, kteří líchvou, fortelem, podvodem **neb** zlodějstvím se žíví: kteří kradené věci kupují **neb** přijímají ... 143 vkl.; ... všickni vladaří, kteří z ohledu darů a halafanců **neb** z ohledu přátelstva spravedlivě povinnosti své nezastávají. 143 vkl.*

V námi analyzovaném textu se k vyjádření druhého podtypu vylučovacího vztahu užívají také spojovací výrazy vícedílné. Ve spojení vět hlavních se objevuje výraz **nebo** – **aneb**: *Žádný nemůže dvěma pánům sloužiti: **nebo** zajisté jednoho nenáviděti bude, a druhého milovati, **aneb** jednoho strpí, a druhým pohrdne. 86 Ev.* Ve spojení paralelních vět vedlejších reprezentuje vícedílné spojky výraz **nebo** – **neb**: *Pokudž, milý pane, za mou stálou a věrnou službu mně se odsloužiti miníte, to doved'te: **nebo** abych nastávající smrti ušel, **neb** aspoň na jednu hodinu v mých bolestech ulevení požil ... 56 p.* Pro výraz **bud'** – **neb** máme doklad s větnými členy: *... nic není, co by ospravedlnění předcházelo, **bud'** víra **neb** skutkové, aby milost ospravedlnění vlastně zasluhovalo ... 21vth. (c.)*

Dalším spojovacím prostředkem, jímž je vyjádřena libovolnost eventualit, je spojka **anebo**. Doložit můžeme spojení souvětčné: *Nepečújtež tedy, říkájice: ‚Co budeme jísti, **anebo** co budeme pítí, **anebo** čím se budeme odívati?‘ 87 Ev.; a větněčlenské: *Seděti na pravici mé **anebo** na levici není' mé dáti vám. 107 vkl. (c.)**

Ostatní jednoslovné spojky už jsou jen na úrovni větných členů. Zaznamenali jsme spojku **nebo**: *... abychom skrze čtení **nebo** poslouchání božských řečí semeno slova*

božího v srdcích našich rozsívali ... 8 před.; a aneb: Svátky pak aneb slavnosti svatých a světic božích jménem Krista Pána od církve svaté jsou ustanovené ... 76 vkl.

Ve třetím podtypu, v němž obsah druhé věty vyjadřuje, co by bylo důsledkem nesplnění obsahu věty první, jsme excerpovali doklady s lexikálním prostředkem **sice**, ve spojení souvětném, např.: *Poněvadž pak nic slušnějšího, a nám nic prospěšnějšího býti nemůže, než abychom podlé slov Kristových živi byli, rozmysleme se, že chceme ve všem život svůj a obcování své dlé řečí Kristových zříditi; sice budeme-li pohrdati naučením Kristovým, nebudeme-li živi podlé slova jeho: zavrhne nás jako neužitečné ratolesti z vinice nebeské vinař a Otec nebeský. 99 vkl.*

Ve spojení dvou samostatných vět se *sice* uplatňuje v těchto případech: *Když nejsouce zaměstknáni s zevnitřní prací, utěšeného pokoje požíváme: tenkráté máme sobě nasbírati potravu slova božího a ji do vnitřnosti srdce svého ukrýti, na způsob mravenců. Sice přijde čas zimní, to jest přikvapí na nás soužení, pokušení, a nebudeme-li vnitřku pokrmem slova božího opatření, zahynouti musíme. 10 před. (c.); Tak jsouce my všickni oudové jednoho těla v Kristu, jazyku svůj ouřad zanechejme, to jest: duchovních správců ... poslouchejme ... Sice než se nadáme, ošizeni budeme ... 31 vth.*

Frekvence nejčastějších spojovacích prostředků VYLUČOVACÍHO poměru:

spojovací prostředky	spojení souvětne	spojení textové	spojení větněčlenské	celkem
<i>neb</i>	3	-	31	34
<i>sice</i>	1	2	-	3

Jádro spojovacích prostředků vylučovacího vztahu tvoří v textu *Vejštažního naučení* spojka **neb**. Jsou jí však spojeny zejména několikanásobné větné členy. Výskyt ve spojení souvětných je zanedbatelný. Spojovací výraz **sice** realizující třetí podtyp vylučovacího poměru je další nejčastější prostředek, přestože se objevuje jen s několika doklady.

3.5 POMĚR DŮSLEDKOVÝ

Pro vyjádření důsledkového vztahu je ve *Vejtažním naučení* s výraznou převahou užito prostředků lexikálních. Spojky jsou zastoupeny sporadicky. V důsledku toho, že spojovací prostředky nevykazují příznačné užití ve spojeních vyjadřujících následek nebo logický závěr, nepovažujeme za nutné dělit doklady do těchto dvou podtypů. Důsledková spojení souvětňá i textová dělíme podle příslušných spojovacích výrazů.

Důsledek je v Koniášově textu nejčastěji vyjádřen výrazem **tedy**, respektive **tehdy**. V několika málo případech se vyskytuje ve spojení souvětňém: *Bůh jest nesmírná dobrotá, ztratiti tedy Boha jest nevyslovitedlná škoda.* 33 vkl.; *Jistě podobné vášně žádného potěšení tenkrát mně neposkytnou; ne tedy co tělo nepořádně žádá, ale co duši na věky věkův prospěšné bude, toho se chopím.* 85 vth.; *Já jsem hříšná, mne tedy taky povolává.* 120 vkl.; *... takovou láskou k Pánu Ježíši zahořela, že kdyby byl stál uprostřed vojska, byla by celé vojsko prorazila; přede všemi tedy k nohám Spasitele svého se uvrhla ...* 124 vkl.

Uplatnění nachází především ve funkci konektoru, a to výlučně v příklonné pozici, např.: *Kdo se těší z vzkříšení Páně, ten sobě velice váží život duchovní skrz Krista zejskaný, a o nabytí neb rozmnožení jeho všemožně se stará. Nemiluje tedy vzkříšeného Krista, kdo s pravým pokáním den po dni odkládá a v hrobě nepravostí svých sestarati chce.* 44 vkl.; *... vůle jeho Otce byla, aby křivdy a těžkosti na duši a na těle snášel, aby poslušný byl až k smrti kříže. Lahůdky tedy Pána našeho byly bolesti ...* 49 vth.; *Ach kde pak tobě lépe býti může, duše má, kde pak lepší pastvu, věrnější ochranu, kde větší lásku očekávati můžeš jako u Ježíše tvého? K tobě tedy, ó nejlepší pastýři a biskupe duše mé, se obracuji ...* 58 m.; *Bůh pak když veškeren svět stvořil, sedmý den od práce své odpočinul. My tedy nosíce v srdci svém podobenství živého Boha, povinni jsem v tom Bohu podobni býti ...* 75 vkl.; *Duch věčný a nesmrtedlný jest. Ten tedy Duchem chodí, Duchem vedený bývá, kdo ve všem jednání a obcování svém na věčnost pozoruje ...* 84 vth.; *Ty dvě pacholátka, nápodobně jako Syn boží, ji napomínaly. Obživla tedy, a napotom těla trýznění, též ustavičnému umučení Páně rozjímání odevzdaná jsouc, s větší snážností a vroucností spasení věčné dobejvala.* 114 p.; *Já jistě vím, že mne kajícího nezavrheš, že mne pro své nesmírné milosrdenství milostiv budeš. K tobě tedy, ó nejlaskavější Ježíši, celým srdcem se obracuji!* 133 m.; ...

všecky, kteří zde tělo s žádostí svými ukřížovali, kteří kříž svaté kajícnosti a všecko odporné zde míle snášeli, za své vyvolené uznáš, pod praporec kříže tvého na pravici tvou je připustíš. Já se **tedy** od té chvíle kříže tvého chopím, všecko odporné veselou myslí pro tebe, ó Ježíši můj snášeti budu! 152 m.

Ve spojeních textových nacházíme *tedy/tehdy* též v příklonné pozici za výrazem uvozujícím vedlejší větu, např.: *Nechválí Boha ten: kdo skrze bezbožný život Pána Boha hněvá ... Jestliže **tehdy** užitečně chváliti a velebiti Boha chceš, navrať se od vši bezbožnosti k přetrhnutí všeho hříchu ... 26 vkl.; Škodu na duši trpíme ne jenom skrze hříchy těžké, ale i skrz každý svývolný všední hřích. Abychom **tedy** celý svět zejskati mohli, nemáme Boha urážeti, duši své ubližovati ani nejmenším všedním hříchem ... 141 vkl.; Tou krátkou řečí tak otec duchovní málomyslné kupce potvrdil, že hotovi byli raději až do své smrti žebrotou se živiti než od jeho rady ustoupiti. Když **tehdy** stále beze všeho přísahání sprostě a věrně, co zač stálo, pověděli, lidé se k nim víc než k jiným kupcům hrnuli ... 145 p.*

Nalezli jsme i spojení, ve kterém je *tedy* posíleno spojkou **i**: *Bůh všem nebeský trůn chystá. **I** chopme se **tedy** toho, co nás tak bezpečně do nebe vede ... 140 vkl.*

K nejfrekventovanějším spojovacím prostředkům vyjadřujícím důsledkový vztah v námi analyzovaném textu patří relativum **pročež**.³⁹ Uplatňuje se ve spojení souvětném, např.: *... beránek velikonoční hříchy naše snal, **pročež** nesluší nám, abychom se zase s nimi obtěžovali ... 39 vth.; Jeho hody jsou velmi jalový, nebo ač zevnitř veselým se býti zdá, nicméně trní a bodláčí znova spáchaného hříchu srdce i duši jeho proniká, **pročež**, jak prorok svědčí, místo radosti zarmoucení na zarmoucení naň přijde, a vyhledávati bude pokoje, a nebude (c.). 40 vth.; ... vám se zdá nemožné, aby tak ukrutně usmrcený člověk obživil; ale věřte, že není nemožné u Boha všeliké slovo, **pročež** jděte, a uzříte jej, jakž pověděl vám. 42 vkl.; Slouží takovému pánu, který bohatý, štědrý, všemohoucí, dobrotivý, ano samá dobrota a láska jest; **pročež** od něho zde bezpečně potřebné opatření, budoucně pak odplatu, radost a slávu věčnou jistě očekává. 87 vkl.; O těch dvouch páních svědčí dnes Syn boží, že žádný nemůže spolu Bohu a d'áblu sloužiti: **pročež** chceme-li sladkost potěšení z služby Kristové pocházející užítí, zcela se d'ábelské služebnosti hříchu odřeknouti a vnuknutí božímu odevzdati musíme ... 88 vkl.; Jak ale*

³⁹ V pozici mezi větnými členy jsme našli relativum *pročež* s aditivním **i**: *Příčina té vejstrahy Kristové jest, že lakomství odevzdaný člověk všeliké nešlechetnosti, **pročež i** služebnosti d'ábelské snadno se podrobuje. 88 vkl.*

první kus masa z ní do úst strčil, ani jej pozřítí, ani z úst vyvrhnouti nemohl; **pročež** bídne a strašlivě se zadával. 148 p.

Častěji spojuje dvě samostatné věty: *Věčné Boha Otce Slovo, Syn boží, na svět přijíti a vtěliti se ráčil ... aby ústy svými a skrze ústa apoštolů svých pravou do nebe cestu všemu světu ohlašoval. **Pročež** ono veleslavné světa křesťanského světlo sv. Otec Augustýn směle dokládá, že ne menší vážnosti hodné jest slovo boží než samé drahé tělo boží (c.). 7 před.; ... kdo tvrdě spí, ať mu kdosi ... na statku škodu dělá ... až procítne ... tenkrát pozná, jaké škody, jaké neštěstí skrze hříchy své na sebe uvalil. **Pročež** máme, ne jako nočního času spící, ale jako ve dne bdějící, oči své k uvarování všeho škodného otevřené mající, tak živi býti ... 14 vth.; Jistý voják svému knížeti skrze dlouhý čas věrně sloužil, takže pánu svému pro svou věrnost nad míru se líbil. **Pročež** když smrtedlnou nemocí poražen byl, sám kníže pán jej ochotně navštívil ... 56 p.; Bůh chce, abychom zde pracovali a bojovali: nahoře nás korunovati bude ... (c.) **Pročež** sv. Prokop sobě svěřeným bratřím, umíraje, toto poslední napomenutí zanechal: „Bratří mojí, Boha snázně milujte, jemu služte ... “ (c.) 113 vkl.; Ten, který nás k odpírání sebe samých, k stálému nešení kříže svého vzbuzuje, jest vtělený Spasitel, který sám tou cestou krácel ... **Pročež** tu cestu kříže, jakožto nejbezpečnější pro lidské pokolení hříchem nakažené a ke všemu zlému od přirozenosti nakloněné, vyvolil a příkladem svým vyučoval. 140 vkl., ... krom svého nadání v krátkém času zbohatli. **Pročež** duchovnímu otci za dobrou radu díky vzdávali. 145 p.*

Relativně frekventovaný výskyt má v Koniášově textu důsledkové příslovce **proto**. Ve spojeních souvětých se namísto jednoduchého tvaru *proto* objevují tvary modifikované – **a proto, protož, a protož**, např.: *Ženu jsem pojal, a protož nemohu přijíti. 73 Ev.; ... šest dní činil Bůh nebe i zemi, i moře, i všecky věci, kteréž v nich jsou, a odpočinul v den sedmý: protož požehnal Pán dne sobotního a posvětil ho. 76 vkl. (c.); ... podle mé řeči, podle mých slov živi jste, ve mně jako ratolesti ovotce nesete, a proto vás již očistil Otec můj, abyste víc ovotce nesli. 98 vkl.; Neznal jsem já toho troupa Václava, nevím, kdo jest byl, protož ho ctíti nebudu. 138 vth. (c.).*

Jednoduché *proto* dokládáme ve spojení dvou samostatných vět, např.: *Z té příčiny Máří Magdaléně hříšnici přede všemi apoštolý zjevil se oslavený Spasitel, aby všem i největším hříšníkům při svém vzkříšení nádeji duchovního vzkříšení poskytl. **Proto** taky anjel pobožným ženám Krista Pána v hrobě hledajícím řekl ... 43 vkl.*

Převládají ovšem spojení textová s variantou *protož*, např.: ... *přišel by na vás náhlý ten den: nebo jako osidlo přijde na všechny, kteříž obývají na svršku vší země. Protož bděte každého času modlíce se, abyste hodni jmíni byli ujíti těch všech věcí ...* 14 vth. (c.); *Přátelství tohoto světa jest nepřátelství boží. Protož kdo by chtěl býti přítelem tohoto světa, nepřitelem božím učiněn bývá.* 30 vth. (c.); *Nebo beránek náš velikonoční obětován jest Kristus. Protož hodujme, ne v kvasu starém, ani v kvasu zlosti a nešlechtnosti: ale v přesnicích upřímnosti a pravdy.* 39 Ep.; *Nemůžete Bohu sloužiti i mamoně. Protož pravím vám, nepečujte o duši svou, co byste jedli: ani o tělo své, čím byste se odívali.* 86 Ev.; *Olejem hlavy mé nepomazal jsi: ale tato mastí mazala nohy mé. Protož pravím tobě: Odpouštějít se jí hříchové mnozí ...* 119 Ev.

V následujícím příkladu je varianta *protož* navíc s aditivním *i*: *Bohatství a dědictví Jakobové tak hojné bylo, že s bratem svým bydliti nemohl, nebo nesnášela jich země pro množství stád.* (c.) **Protož i** *večeře nebeské i dědictví Jakobového, to jest přehojného požehnání božského se zbavuje, kdo pro starosti hospodářské od služby boží a od poslouchání slova božího v den sváteční se vzdaluje.* 75 vkl.

V jednom případě jsme ve funkci konektoru excerpovali doklad s výrazem **proto totižto**: *A mělo býti kázáno ve jménu jeho pokání a odpuštění hříchů mezi všemi národy.* (c.) **Proto totižto** *při svém z mrtvých vstání pokání a hříchův odpuštění zvěstuje milý Vykupitel, že chce, jako on vstal z mrtvých podlé těla,, abychom i my z hrobu hříchův svých povstavše, vzkříšeni byli podlé duše.* 43 vkl.

Dalším z výrazů zprostředkovávajících důsledkový poměr mezi větami je příslovce **tak**, případně jeho formace se slučovací spojkou **a tak**. Ve *Vejtažním naučení* jsou obě varianty méně frekventované, zjištěny byly jen ve spojeních souvětých, např.: *Nebo když svolujeme k všednímu hříchu, počíná se od nás odvracovati Bůh s svou obzvláštní pomocí pro chatrnou lenost a nedbánlivost naši, uchyluje se od nás s svou obzvláštní přízní, s potěšením a s osvětlením; a tak oslabují pomálu svazkové lásky, s kterými duše naše s Pánem Ježíšem spojená byla.* 35 vkl.; ... *všecky, kteří nedělní a sváteční dni k zkáze a zatracení duše své vynakládají, tvým božským světlem osvět, tvým vnuknutím vyuč, tvou milostí srdce jejich k pravému pokání pohni ...; tak se stane, že všickni skrze milost tvou od svátků a slavností časných k hodům a slavnostem věčným šťastně přijdeme ...* 83 m.; *Ratolesti vinné do země se zakopávají: my do hrobu často hledme, na smrt často pamatujeme, tak v čerstvosti ratolest svou, tak v milosti boží duši*

svou zachováme. 100 vkl.; ... ustavičně v ctnostech se cvičte, neustále až do skonání pracujte, **tak** a ne jinak na trůn království věčného dosednete. 108 vkl.

Ze spojek se v dokladech ve vztahu důsledkovém uplatňuje **takže**⁴⁰. Jako konektor se v analyzovaném textu nevyskytuje, zachytili jsme ji pouze ve spojeních souvětých, např.: *Budou znamení na slunci a na měsíci i na hvězdách, **takže** schnouti budou lidé pro strach a pro očekávání těch věcí, které přijdou na veškeren svět ...* 15 Ev.; *Pán Ježíš jest dobrý pastýř duší našich: protože nám jakožto ovčičkám svým výbornou pastvu poskytuje, **takže** každý z nás s svatým Davidem říci může: „Pán spravuje mne, a ničehož mi se nedostáváti nebude: na místě pastvy tamť jest mne postavil.“* (c.) 51 vkl.; *Jistý voják svému knížeti skrze dlouhý čas věrně sloužil, **takže** pánu svému pro svou věrnost nad míru se líbil.* 56 p.; *Co zejskal [Jeroboám], že od kněžů modlářských dary přijímal, **takže** kdo jeho ruku naplnil, ihned modlářským knězem učiněn byl?* 91 vkl. (c.); ... *co nashromáždil, chudým rozdával, **takže** všickni z kraje kouřtímského chudí a potřební od něho obživeni byli.* 111 vkl.; *Prorazila ta slova srdce Evdocie, **takže** ona ráno pocestného Germána k sobě zavolala, a jaké by ty trápení věčné byly, pro které ona celou noc pokoje užiti nemohla, jej se dotazovala.* 127 p.; *Když tehdy stále beze všeho přísahání sprostě a věrně, co zač stálo, pověděli, lidé se k nim víc než k jiným kupcům hrnuli, **takže** krom svého nadání v krátkém času zbohatli.* 145 p.

S příklonným **-t'** interpretujeme důsledkový poměr ve spojeních textových. Postfix **-t'** se v nich pojí ke slovesu, např.: *Znať Pán dni nepoškrvněných a dědictví jejich na věky bude. **Nebudout'** zahanbeni v času zlém, a ve dnech hladu nasýcení budou ...* 90 vkl. (c.).

Příklonným **-t'** je důsledek zdůrazněn také ve spojeních souvětých. Zpravidla se v těchto spojeních kombinují slovesné tvary posílené postfixem **-t'** s primárně slučovací spojkou **a**, např.: *Zákon Boha jeho v srdci jeho: **a nepodvrátout'** se kročeje jeho.* 9 před. (c.); *Nezůstane-li kdo ve mně: vyvržen bude ven jako ratolest, **a uschnet'** a sberout' jej a na oheň uvrhnou, a hoří.* 98 Ev.; *Zůstanete-li ve mně a slova má zůstanou-liť v vás: cožkoli budete chtít, budete prositi, **a stanet'** se vám.* 98 Ev.; *Hleďte Boha, **a budet'** živá duše vaše.* 116 vth. (c.).

⁴⁰ Bauer (1960: 279) hodnotí **takže** jako základní výrazový prostředek vedlejších vět účinkových. Ve *Skladbě češtiny* (1998: 362) je řazena ke slučovacím spojkám s konkluzivní povahou.

Jen výjimečně jsme v souvětí zaznamenali příklonné -t' pojící se k jinému slovnímu druhu. Uvádíme doklad, v němž se -t' připojuje k zájmenu: *Bůh jest silnější, bohatší a věrnější než d'ábel, ont' vám požehnání své udělí.* 145 p.

Spojení asyndetická důsledkového vztahu jsou ve *Vejtažním naučení* zastoupena spoře. Uvádíme např.: *Betlém dům chléba vyznamenává: pojďme i my s pobožnými pastýři, zanechejme toho, co nám chléba nenese ...* 24 vkl.; *Ošklivá a ohavná věc jest, jestliže nám služebníkům pokrm Pána našeho nechutná; vizme již, jak proti němu nedůtkliví jsme.* 49 vth.; *Víra tvá tebe spasená učinila: jdiž v pokoji.* 134 m.; *Zejtra bude slavnost sv. Václava, dědiče českého, nebudem pracovati ...* 137 vth. (c.)

Následně uvádíme doklady se spojovacími prostředky, jež se ve spojeních důsledkových zkoumaného textu vyskytují vzácně.

Zjistili jsme např. důsledkový vztah vyjádřený pomocí formace se substantivem **příčina** ve spojení textovém: *Nebo jestližeť jsme skrze hřích vštípeni k podobenství smrti jeho: když dokonalou zkroušeností hříchů své oplakávati budeme, spolu i vzkříšení budeme.* (c.) **Z té příčiny** *Máří Magdaléně hříšníci přede všemi apoštoly zjevil se oslavený Spasitel, aby všem i největším hříšníkům při svém vzkříšení nádeji duchovního vzkříšení poskytl.* 43 vkl.

Důsledek interpretujeme rovněž ve spojení souvětí s formací **z toho následuje**: *Poněvadž pak kdo staví na písku, podvrácení sobě staví: z toho následuje, že na skále stavěti, co jsme slyšeli, v skutek uvesti máme.* 154 z.

Jako spojovací výraz v souvětí se zde uplatňuje zájmené příslovce místa **odtud**: *Ratolest vinná se k tyčce váže: my se dřeva sv. kříže držíme, rádi na umučení boží vzpomínejme, **odtud** ratolest naše největší moc k vydávání ovotce dosáhne.* 100 vkl.

Také výraz **pak** je užit k vyjádření důsledku, zde v příklonné pozici ve druhé samostatné větě: *Poznejte nyní, v jaké marnosti jsem vynaložil drahý čas, s tolíkerým nebezpečenstvím duše mé, poslouchaje tohoto pána, který ani jednu hodinu nemůže mě vysvoboditi z přítomných ouzkostí a z nastávajícího trápení; čehož srdečně želim. Radím **pak** vám, abyste příkladem a nebezpečenstvím mým pohnutí, pozornější byli.* 57 p.

Frekvence nejčastějších spojovacích prostředků DŮSLEDKOVÉHO poměru:

spojovací prostředky	spojení souvětne	spojení textové	celkem
<i>tedy/tehdy</i>	4	23	27
<i>pročež</i>	6	13	19
<i>proto</i> a jeho varianty	4	8	12
<i>takže</i>	8	-	8

V důsledkovém vztahu se významným způsobem uplatňují zájmenná příslovce, z nich je nejvýraznější *tedy/tehdy*; varianty příslovce *proto* patří k průměrně zastoupeným prostředkům. Všechna tato adverbia častěji realizují spojení textová. Dostí početné je relativum *pročež*, které taktéž převažuje ve spojeních textových. Spojka *takže* naopak vystupuje jen jako spojovací prostředek v souvětí.

3.6 POMĚR VYSVĚTLOVACÍ A DŮVODOVÝ

Repertoár spojovacích prostředků v poměru vysvětlovacím a důvodovém není ve *Vejtažním naučení* nijak rozsáhlý, objevují se spíše různé varianty jednotlivých spojovacích výrazů. Nicméně dokladů k tomuto vztahu je k dispozici poměrně velké množství.

Z podstatné části je soubor spojovacích prostředků poměru vysvětlovacího a důvodového v námi analyzovaném textu tvořen spojkou **nebo** a jejími variantami – **neb**, **nebt'** a **nebot'**.

Těchto variant užívá autor *Vejtažního naučení* v souvětích (i složitých), ve kterých si nijak nepomáhá biblickými citáty, často však tyto spojky připojují buď větu, která jediná je citátem v celém složitém souvětí: *Nepřijme žádnou vejmluvu, žádným darem se upokojiti nedá, **nebot'** uložil jeden den, v kterým souditi bude svět v spravedlnosti* (c.). 17 vkl.; anebo stojí samostatně mezi dvěma citáty: „*Každou práci podstoupiti, každou těžkost a nesnázi míle sněsti máme, poněvadž skrz ni dosáhneme odpočinutí, radost a slávu, kterou na věky neztratíme.*“ (c.) **Nebo** „*Bůh chce, abychom zde pracovali a bojovali: nahoře nás korunovati bude*“ (c.) ... 112 vkl.

Nejvíce je zastoupena spojka v podobě **nebo**. Dokládáme ji jako prostředek spojující věty v souvětí, např.: *Neděle a svátky nejsou proto ustanoveny, abychom vejžírky drželi, hodování až do obžerství se odevzdávali **nebo**, jak dotírá sv. Jarolím: „Veliká ohavnost jest: s nemírnou sytostí chtějí uctíti nějakého svatého, o kterém víme, že se Bohu postem zalíbil.*“ (c.) 8 před.; *Šetřte se pak, aby snad nebyla obtížena srdce vaše obžerstvím a opilstvím a pečováním tohoto života; a přišel by na vás náhlý ten den: **nebo** jako osidlo přijde na všechny, kteříž obývají na svršku vší země.* 14 vth.; *Nájemník pak utíká, **nebo** nájemník jest, a nemá péče o ovce.* 50 Ev.; *Dobrý pastýř jest Syn boží, **nebo** nikdy ovčičky své neopouští ...* 55 vkl.; *My víme, že jsme přeneseni z smrti do života, **nebo** milujeme bratří.* 70 Ep.; *Nedivme se, že svět nevraží na toho, jenž pravou a upřímnou láskou bližního svého miluje: **nebo** celý svět ve zlém postaven a plný zlosti jest* (c.). 71 vth.; *Odvrátíš-li od soboty nohu svou, abys neučinil vůle tvé ve dni svatém mém, těšiti se budeš v Pánu a vyzdvíhnu tě nad výsosti země a nakrmím tě dědictvím Jakuba otce tvého, **nebo** ústa Páně mluvila.* 74 vkl. (c.); *Kdo nemírně lakotí, skrz hřích statek množí, tak mnoho svede, jako kdyby do děravého sítko vodu chytal, **nebo** jmění*

nespravedlivých jako řeka vyschnou (c.). 90 vkl.; Zatím bohabojní a v Boha doufající lidé milostnou prozřetedlností svou vždy obživuje dobrotivý Bůh, nebo nebude sužovati Pán hladem duše spravedlivého (c.). 92 vkl.; Cvíčil se spolu v křesťanské lásce: nebo sám voral, mlátil, a co nashromáždil, chudým rozdával ... 110 vkl.; Láska stálá a upřímná v dnešní řeči výborně pečeti se přirovnává: nebo jako pečet tak silně vtísknutá bývá, že se bez násilné těžkosti odtrhnouti nemůže: tak koho srdečně milujeme, od toho ne tak snadno se odlučujeme. 117 vth.

Rovněž jako konektor, který spojuje dvě samostatné věty, např.: *Běda mně bídnému! Nebo nevím konec můj, zdaliž lásky neb nenávisti hoden jsem ... 18 p.; Dobře jest řečeno: že my z pouhé milosti ospravedlnění docházíme. Nebo nic není, co by ospravedlnění předcházelo, buď víra neb skutkové, aby milost ospravedlnění vlastně zasluhovalo ... 21 vth. (c.); Dobře svatý Pavel napomíná, abychom vyčistili starý kvas hříšné nečistoty z srdce našeho, a abychom nenakvasili, nepoškrvnili duši naši neřádem předešlých nepravostí. Nebo beránek velikonoční hříchy naše sňal, pročez nesluší nám, abychom se zase s nimi obtěžovali ... 39 vth.; Vyčistíte starý kvas, abyste byli nové skropení, jako jste nenakvašeni. Nebo beránek náš velikonoční obětován jest Kristus. 39 Ep.; ... milý Vykupitel chce, abychom i my z hrobu hříchův svých povstavše, vzkříšení byli podlé duše. Nebo „kdyby byl Kristus Pán nevstal z mrtvých, byl by nám byl nezanechal příklad vzkříšení k životu věčnému“ (c.) ... 44 vkl.; Nebudeš dělati žádného díla v něm [v sedmý den] ... Nebo šest dní činil Bůh nebe i zemi, i moře, i všechny věci, kteréž v nich jsou, a odpočinul v den sedmý ... 76 vkl. (c.); Chce-li kdo za mnou přijíti, zapřiž sebe sám a vezmi kříž svůj a následuj mne. Nebo kdo bude chtíti duši zachovati, ztratí ji: kdož by pak ztratil duši svou pro mne, nalezne ji. 138 Ev.; ... král den po dni tak spasitedlný oumysl v skutek uvesti odkládal, svatým podvodem jej k tomu královna přivedla. Nebo když král v jakémsi dvoře s královskou nádherností veřejné hody a veselí držel, na druhý den po odjetí krále se všemi hostmi šafář z návodu královny celý královský palác rumem a hnojem co nejohavněji pokydal. 149 p.*

Vysoká frekvence výskytu byla zjištěna u varianty **nebot'**. Ve spojení souvětěném, např.: *... pošetili jsme, nebot' tím způsobem sami na sebe hněv a pomstu spravedlivého soudce popuzujeme. 16 vkl.; A ovšem žet' oko jeho neodpustí, nebot' Bůh přijímač osob není ... 17 vkl.; Učme se nádeji života věčného ne na své síle, ale na milosti božské zakládati: nebot' Pán spasení uděluje (c.) ... 21 vth.; Jestliže tehdy užitečně chváliti a velebiti Boha chceš, navrat' se od vši bezbožnosti k přetrhnutí všeho hříchu, nebot' není*

*krásná chvála v ústech hříšníka (c.). 26 vkl.; Ta dobrá pastva jet sám Kristus, **nebot'** on tělem a krví svou nás sýtí a občerstvuje. 51 vkl. (c.); Z čehož nám vejstraha plyne, abychom se duchovním otcům našim a kazatelům neprotivili; **nebot'** vždy pravda jest, že na toho, který s kárajícím tvrdou šijí pohrdá, náhle připadne zahynutí (c.) ... 96 vth.; Jest i pro svou horlivost víry velice zveleben svatý milý Prokop, **nebot'** ne jenom řeholu sv. Benedykta, ale i samospasitedlnou víru křesťanskou s prací apoštolskou v České zemi velice rozšířil. 106 vth.; Odpouštějíť se jí hříchové mnozí: **nebot'** milovala mnoho. 119 Ev.; Tato žena ke mně patří, **nebot'** k lovení duší do pekla jest nejschopnější. 128 p.*

Ve spojení textovém, např.: *Vědouce ten čas, že již hodina jest, abychom ze sna povstali. **Nebot'** nyní bližší jest naše spasení, nežli když jsme uvěřili. 13 Ep.; Kdož bude moci mysliti den příští jeho? (c.) **Nebot'** jak dnešní evangelium dokládá: „Schnouti budou lidé (bezbožní) pro strach“ (c.) ... 16 vkl.; Ten pak ovotce v Kristu vydává: kdo podle slov a naučení Kristového živ jest. **Nebot'** praví Syn boží, že toho, kdo v něm ovotce vydává, Otec nebeský očistí. 98 vkl.; Vpravdě kající Máří Magdaléna řícti mohla: „Vstanu a hledati budu, kterého miluje duše má.“ **Nebot'** zošklivivši sobě hříšný život svůj, hledala Spasitele svého, až ho v domě Šimona našla ... 116 vth.; Napomínáme vás ve jménu Krista Pána, abyste to, co jste slyšeli, k užítku svému obrátili. **Nebot'** jako nic platno není pravdu kázati, jestli se srdce s jazykem nesrovnává: tak nic neprospívá slyšeti pravdu, pokudž člověk na skále nestaví. 154 z.*

Varianta **neb** se vyskytuje převážně ve spojeních souvětých, např.: *Když pak ty věci počnou se dítí, pohleďte a pozdvíhňte hlav svých: **neb** se přiblížuje vykoupení vaše. 15 Ev.; Konečně Pán Ježíš jest dobrý pastýř ovčiček svých, **neb** je vede po dobré a bezpečné cestě s holí svatého kříže na horu svatou Sion do ráje nebeského. 54 vkl.; Kdybyste mne milovali, radovali byste se ovšem, že jdu k Otci: **neb** Otec větší mne jest. 62 Ev.; Nekormoutí toho, koho učí, nýbrž mnohonásobně těší, **neb** utěšitel jest. 64 vkl.; ... na věky se nezapomeneme nad Zákonem tvým, nad spravedlnostmi tvými, **neb** v nich jsi nás obživil (c.). 94 m.; Bůh celé město trestal, **neb** velké kroupy spadly a velkou škodu městu způsobily, sama pak císařovna náhle zahynula. 97 vth. (c.); Bratří mojí, Boha snázně milujte, jemu služte, **neb** za krátké zde posloužení dá vám v nebi věčné králování. 113 vkl. (c.); Nedopouštějž, ó milovníku duše mé, abych napotom skrz dobrovolný hřích od tebe odloučen býti měl, **neb** já volím tisíckrát umřítí, než tebe se spustiti, než tebe svývolně rozhněvati! 134 m.; ... přísahu nepotřebnou zavrhuje; **neb***

kdo velmi často bez potřeby k pravdě se přísahá, tomu snadno i lživá přísaha z úst vyklouzne. 142 vkl.

Ve spojení textovém jsme ji zachytili pouze jednou: *Nejpřednější ctnost, kterou Syn boží skrz celý život svůj příkladem svým nás vyučoval, byla trpělivost. **Neb** ... za všeliká dobrodiní samou nevděčností, rouhání a ze cti loupení, přehořké bolesti a ukrutnou smrt nevinně podstoupil.* 48 vth.

Excerpta s variantou **nebt'** jsou pouze spojení souvětňá: *Naučení naše bud': abychom se co nejčastěji cvíčili v dokonalé zkroušenosti, **nebt'** ona veliké nadání a oučastenství vzkříšení Páně nám přináší.* 44 vkl.; *Nápodobnou lásku prokazuje nám Bůh Duch svatý v temnostech nevědomosti postaveným, **nebt'** jak Cornelius à Lapide svědčí: „Bůh Duch svatý světlo jest ...“* (c.) 63 vkl.; *Kdo takový vnuknutím Ducha božského se řídí, ten nikdy žádosti těla nevykoná, nikdy se s nimi nezavede, **nebt'** praví moudrý Sirach: „Ve všech skutcích svých pomni na poslední věci své, a na věky nezhrěšíš.“* (c.) 85 vth.; *... chceme-li sladkost potěšení z služby Kristové pocházející užítí, zcela se dábelké služebnosti hříchu odřeknouti a vnuknutí božského odevzdání musíme, **nebt'** i jinde praví Syn boží: „Kdo není se mnou, proti mně jest.“* (c.) 88 vkl.; *Nezapovídá Syn boží v čas potřeby, obzvláště kdybychom od vrchnosti dožádání byli, přísahati; **nebt'** i Kristus Pán i sv. Pavel v čas potřeby řeč svou přísahou potvrzovali.* 142 vkl.; *Běda těm, kteří podobných marností hledí, **nebt'** i s nimi pomínou!* 150 p.; *... vím, že tím prostředkem vši přísnosti tvé ujdu, slávy a radosti věčné šťastně dojdou, **nebt'** se s Izaiášem prorokem těšiti budu ...* 153 m.

Vysvětlovací větu připojovala od střední doby barokní někdy spojka **totiž**. Ta⁴¹ se v Koniášově textu vyskytuje posílena postfixem *-to*. Je však řídká, a to jak ve spojení souvětňém: *To se vyplnilo na českým národu, když jsou **totižto** naší vlastencové svatému napomenutí pastýře svého se urputně protivili: trestal Bůh zatvrzelost jejich pětiletou suchotou ...* 96 vth.; *Kterak s milostí božskou se přičiniti máme to, co **totižto** na kázání, co v zpovědnici, co v duchovním čtení nám se poskytne, toho se chopiti, to v srdci zachovati, podlé toho, co spasitelné seznáme, pokračovati máme.* 122 vkl.; tak ve spojení textovém: *V srdci svém choval jsem řeči tvé: abych nezhrěšil tobě. Jako **totižto***

⁴¹ Samotné *totiž* v této jeho základní podobě jsme excerpovali pouze ve spojení větňčlenském, např.: ... [svatý mních] hlasitě četl to, co náhodou v pobožné knize natrefil, **totiž** tato slova Kristová ... 127 p.; ... [sv. Bašián] ho přesvědčil s dvěma svědkami, **totiž** s svými tovaryši. 147 p.

ten, kdo v srdci svém schovává slovo boží, nesnadno do hříchu padá: tak ten, kdo ho do svého srdce neklade, hřešiti nepřestává. 10 před. (c.).

Spojka **an** měla v barokních textech spoustu různých funkcí, v důsledku toho byla velmi častá. Avšak ve významu „neboť“ se ve *Vejtažním naučení* objevuje sporadicky. Ve spojení souvětí, např.: *Jistě by snázejí zbohatli, kdyby to, co božího jest, Bohu dali: an Bůh ostříhajícímu třetí přikázání vedlé zámluvy činí ...* 74 vkl.; ve spojení textovém, např.: *Jest pak jistá a věčná zkušenost, že Bůh bez pomsty nenechá křivě přísahajícího. An Bůh u Zachariáše dokládá, že přijde zlořečení do domu přísahajícího ve jménu Páně lživě ...* 142 vkl.

K připojení věty, jež vysvětluje obsah věty předchozí, slouží spojení **to jest**, občas se objevuje také **tot' jest**. Nejprve uvádíme doklady v souvětí: *Sice přijde čas zimní, to jest přikvapí na nás soužení, pokušení, a nebudeme-li vnitřku pokrmem slova božího opatření, zahynouti musíme.* 10 před. (c.); *Pojďme, zavrhnouce žádosti zlé, do nebeského Betléma, to jest: toho co nás do nebe, co nás k Bohu ... vede, celým srdcem se držme!* 24 vkl. (c.); *Nesmejšlejme víc než sluší smejšleti, to jest rozkoše tělesné za ošklivou hořkost, zalíbení světské za podvod mějme ...* 30 vth.; *Tak jsouce my všickni oudové jednoho těla v Kristu, jazyku svůj ouřad zanechejme, to jest: duchovních správců ... poslouvejme ...* 30 vth.; *... mnohém více želeť má člověk, který skrze těžký hřích svývolně tratí Boha podlé duchovní přítomnosti, to jest který zoumyslně zavrhuje od sebe přízeň, přátelství a milost boží ...* 32 vkl.; *... chci, abyste ode mne zdědili, ze mne táhli tu ourodnou šťávu a sílu k vydáváníí ovotce, to jest: abyste vždy podlé vůle Otce nebeského, podlé přikázání jeho živi byli.* 99 vkl.; *U víře a v tichosti jeho svatého učinil ho, to jest: víra a tichost k takové svatosti jemu dopomohla ...* 105 vth.; *... přijímejme ochotně všecko, co se nám od kohokoli odporného stane; tot' jest, co nás k nesmrtelné slávě, k bezpečnému všeho dobrého požívání, k věčné radosti a sladkosti přivede.* 140 vkl.

Dále mezi dvěma samostatnými větami: *... nejmocnější zbraň naše bud': slovo boží milovati, Zákon Páně a jeho vejklad sobě rozvažovati. Tot' jest, co žalmista Páně předstírá, řka: „Zákon Boha jeho v srdci jeho: a nepodvrátnouť se kročeje jeho.“* (c.) 9

před.; ... obýváno bude město toto na věky. **To jest:** Město to hladem, morem a vojnou trestati nebudu ... 77 vkl.⁴²

Zde jsme zjistili také varianty se spojkou přiřazovací: *Jako zem samá ze sebe ani déšť, ani světla nemá, ale obé z nebe očekává: tak člověk má od Boha milosrdenství a poznání pravdy očekávati, ne v své, ale v božské síle spasení své zakládati.*“ (c.) **A to jest,** co sv. David prozpěvuje, řka: „Spasení spravedlivých od Pána, a budeť jim spomáhati Pán, a vysvobodí je, a vytrhne je od hříšníkův: protože doufali v něm.“ (c.) 22 vth.; *Nemáme jemu na vzdory hříchy množiti a užitek drahého umučení jeho na sobě mařiti: nýbrž máme jako nové skropení, to jest krví beránkovu očištění, jako bychom se znova na svět narodili, od předešlých hříchů zcela odvrácení býti, jich nenáviděti, jich se nikdy víc nedopouštěti. **A to jest** radostně, potěšitelně slavné hody vzkříšení Páně držeti.* 40 vth.

V jednom případě jsme zachytili zajímavé spojení **chci říci** připojující věty, jež obsahují vysvětlení věty předchozí: ... [*Pán Ježíš*] *tak učiní všem, kteří polepšení života svého neodkládají, ale ... k nohám Pána Ježíše chvátají; **chci říci:** k náměstkům Kristovým běží, z hříchů svých bez všeho vylouvaní a ukryvání upřímně se vyznávají ...* 126 vkl.

Ve spojeních textových slouží k vyjádření vztahu vysvětlovacího a důvodového příklonné **-ť**. Tímto specifickým spojovacím prostředkem je ve druhé větě posíleno obvykle první slovo: *Kdo nemiluje, zůstává v smrti: každý kdož nenávidí bratra svého, vražedník jest. A víte, že žádný vražedník nemá života věčného v sobě zůstávajícího. **V tomť** jsme poznali lásku boží, že on duši svou za nás položil: i my máme za bratry duše klásti.* 71 Ep.; *Vyjdiž na cesty a mezi ploty: a přinut' vjíti, ať se naplní dům můj. **Pravímť** pak vám, že žádný z mužů těch, kteříž pozváni byli, neokusí večeře mé.* 74 Ev; ... *ramena hříšníků setřená budou: spravedlivé pak potvrzuje Pán. **Znát'** Pán dni*

⁴² Dosti časté je **to jest/tot' jest** v pozici mezi větnými členy, např.: *Kdo hlavě, to jest hned při počátku pokušení udatnou myslí d'áblu odpírá ...* 53 vkl.; ... *vlků, to jest škůdců duší svých ...* 53 vkl.; ... *ten poněvadž z lásky boží pro bližního svého duši, to jest život svůj vystavuje ...* 72 vth.; *Zde vidíme, kterak sladkost potěšení božského, pozdvížení do výsosti nebeské, to jest spasení věčné Bůh přislubuje těm, kteří den boží náležitě slaví.* 74 vkl.; *Neděle a svátek, toť jest čas spasení našeho ...* 78 vkl.; ... *k ohni věčnému se chystá křesťan, který z vinné ratolesti, to jest z duše své ovotce nevydává (c.).* 101 vkl.; ... *posměšné převzdění Brod-Korb, to jest Chlébový koš sobě utřil [sv. Prokop].* 106 vth.; *Po ryncích a ulicích (c.), to jest u marností světských, u ponocných, kteří ostříhají města (c.), to jest při nočních toulkách a ohavných těla a smyslův tvých rozkošech, nenalezneš miláčka svého, ó hříšníku!* 117 vth.

*nepoškvrněných a dědictví jejich na věky bude. 90 vkl. (c.); Jistě svatý milý Vojtěch stál u veliké stálosti proti těm, kteří jej sužovali a kteří odňali práci jeho. **Ti'** jsou byli nevděční vlastencové a tvrdošíjně ovčičky jeho ... 95 vth.; Jakož ratolest nemůž nésti ovotce sama od sebe, nezůstane-li při kmenu: tak ani vy, jediné leč zůstanete ve mně. **Ját'** jsem vinný kmen, vy ratolesti ... 97 Ev.*

Někdy slovu posílenému postfixem **-t'** předchází ve druhé větě ještě spojka *nebo*, např.: *Když Kristus tělo své usmrcené svou božskou mocí vzkřísil, všem hříšným nádeji zanechal, že i oni duši svou, skrze hřích života milosti božské zbavenou, skrz pravé pokání k duchovnímu životu s pomocí božskou vzkřísiti mohou. **Nebo jestližet'** jsme skrze hřích vštípeni k podobenství smrti jeho: když dokonalou zkroušeností hříchy své oplakávati budeme, spolu i vzkříšení budeme. (c.) 42 vkl.; ... když vy nápodobně skrze dlouho snážnost, skrz mnohé trápení, skrz ustavičnou práci sobě toho zasloužíte: seděti budete i vy. **Nebo ját'** vám způsobuji, jakož mi způsobil Otec můj, království. (c.) 108 vkl.*

Poměr vysvětlovací a důvodový může být vyjádřen modálními částicemi **zajisté**, **zajisté**, popřípadě **jisté**. Ve spojení souvětěném nejsou příliš časté: *Z čehož dvojnásobný užitek míti budou, pobožným **zajisté** zpíváním neb rozmlouváním těžkost práce své sobě uspoří, a krom zisku časného odplaty věčné a hojné v nebi od Boha dosáhnou ... 23 vkl.; Přísahání ať nezvykají ústa tvá, mnozí **zajisté** pádové v něm. 142 vkl. (c.).*

Frekventovanější jsou modální částice jako konektory stojící zpravidla za prvním členem druhé věty, např.: *To anjelské zarmoucených žen potěšení budiž každé skrz hříchy těžké usmrcené duši k blahoslavené nádeji pozdvížení. Vzkříšení **zajisté** těla Páně k tajemství vnitřního vzkříšení našeho se vztahuje. (c.) 42 vkl.; Kteří chtějí zbohatnouti, upadají v pokušení a v osidlo d'ablovo a v žádosti mnohé neužitečné i škodlivé, kteréž pohřížují lidí v zahynutí a zatracení. Kořen **zajisté** všech zlých věcí jest žádost peněz. 89 vkl. (c.); Vydávejme předně zelené listí a pupence dobré žádosti ... a vytlačí se z nich víno lásky boží k našemu i bližních svých občerstvení. Chce **zajisté** Kristus, abychom vydávali jako ourodné ratolesti k chudým ovotce smilování ... 101 vkl.; Mnohý hospodář, řemeslník, handlíř za to má, že nic bez přísahání nesvede: a nepozoruje, že Bůh všecko to, co on zejskati chce neb může, v rukouch svých má, a pokudž on, aby Boha neurazil, od přísahy, od dokládání Boha a duše své se zdrží, že mu dobrotivý Bůh laskavě všecko opatří. Kristus Pán **zajisté** praví: „Ját' pravím vám, abyste nikterak nepřisahali, ale buď řeč vaše jest, jest: ne, ne; což pak nad to více jest,*

to od zlého jest.“ (c.) 142 vkl.; *Jmění nespravedlivých jako řeka vyschnou. (c.) Lépe zajistě jest zde skrovně jísti a píti, časem tělo i hladem krotiti: lépeji jest zde sprostý oděv za vděk přijmouti než s drahým oděvem a s nakrmeným tělem do pekla se stěhovati ...* 144 vkl.

Variantu **jistě** máme doloženu v jediném spojení: *Zdaliž my, kteří skvostněji hodujeme, dříveji neshníjeme? Na mocnáře **jistě** mocnější muka očekávají!* 150 p.

Existují také doklady, ve kterých se modální částice vyskytují v kombinaci se členy posílenými příklonným **-t'**, např.: *Když se v den nedělní a sváteční těžká práce zapovídá, lenost, zahálka, svoboda k provozování všelikých hříchů se nedovoluje. **Nechcet'** zajistě Bůh, abychom sváteční dni hříšnými ohavnostmi poškrvňovali ...* 78 vkl.; *Nepečujtež tedy, říkajíce: „Co budeme jísti, anebo co budeme píti, anebo čím se budeme odívati?“ ... **Vít'** zajisté Otec váš, že toho všeho potřebujete. 87 Ev.; Ó jak šťastný jest, kdo se zcela službě boží odevzdá, kdo dlé přikázání božího živ jest! **Tent'** zajistě má srdce veselé a pokojné, nevypravitedlnou radostí svědomí jeho oplývá.* 87 vkl.

S hypotaktickým prostředkem **ježto** interpretujeme vztah vysvětlovací a důvodový ve spojeních souvětných. Spojka *ježto* zde vyjadřuje význam „vždyt“: *I v tom pastýře následujme, a co spasitedlného uslyšíme, to bližním svým k potěšení oznámiti se snažme, **ježto** rádi z hodů vejslužku domácím přinášíme.* 25 vkl.; *Takoví bezbožníci hněv a pomstu boží na celé obce křesťanské uvádějí: **ježto** dni sváteční proto jsou zřízení, abychom hněv boží od sebe odvrátili a smilování boží k sobě přivábili.* 80 vkl.

Asyndetická spojení v poměru vysvětlovacím a důvodovém nepatří ve *Vejtažním naučení* k omezeným: *Nemilujte světa, aniž těch věcí, které na světě jsou, svět pomíjí a žádost jeho, kdož pak činí vůli boží, zůstává na věky.* 30 vth. (c.); *Zavřete drahýma masť naplněné nádoby, rány jeho jsou zhojené ...* 41 vkl. (c.); *Pán spravuje mne, a ničehož mi se nedostávati nebude: na místě pastvy tamť jest mne postavil.* 51 vkl. (c.); *Odstup od nás, umění cest tvých nechceme.* 65 vkl. (c.); *Kdo nemiluje, zůstává v smrti: každý kdož nenávidí bratra svého, vražedník jest.* 71 Ep.; *Žádný se nelekej, ani se strachůj nátisků světa, cokoli zde na světě snášíš, časné a pomíjející jest.* 71 vth.; *Žádný, krom drobného nádobí a částečky zelného semene, nic sebou nevzal, dlé dnešního evangelium Frontonius je těšil, že Bůh své slouhy obživí.* 92 p.; *Za vsí Čerenicí půl míle od sázavského kláštera pod vrchem při potoce jest veliký kámen, na kterém sv. Prokop odpočívaje, znamení své osoby ležící zanechal, jest spolu na tom kamenu znamení kříže*

s palcem vytačeného. 110 vkl.; Otče duchovní, s velikou škodou naší jsme vás uposlechli: lidi se od nás odtrhli ... 145 p.

Frekvence nejčastějších spojovacích prostředků VYSVĚTLOVACÍHO a DŮVODOVÉHO poměru:

spojovací prostředky	spojení souvětňé	spojení textové	celkem
<i>nebo</i> a jeho varianty	67	35	102
modální částice (<i>zajisté, zajistě, jistě</i>)	3	13	16
<i>to jest/toť jest</i>	10	4	14
asyndeton	10	x	10

Frekvence spojky *nebo* a jejích variant je nesrovnatelně vyšší než frekvence ostatních nejčastěji užívaných prostředků v poměru vysvětlovacím a důvodovém. Četnější jsou doklady spojení souvětňých. Modální částice nacházejí své uplatnění především ve spojeních textových. *To jest/toť jest* se více objevilo jako prostředek realizující spojení souvětňá.⁴³ Za povšimnutí stojí také spojení asyndetické.

Vzhledem k vysoké frekvenci spojky *nebo* připojujeme ještě tabulku s počtem dokladů jednotlivých variant, základní podoba zůstává nejčastější:

varianty spojky <i>nebo</i>	spojení souvětňé	spojení textové	celkem
<i>nebo</i>	28	25	53
<i>neboť</i>	14	9	23
<i>neb</i>	18	1	19
<i>nebt'</i>	7	-	7

⁴³ Mnohonásobně vyšší je však užití tohoto prostředku ve spojeních větňčlenských.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsme se zabývali analýzou syntaktických vztahů v textu Antonína Koniáše *Vejtažní naučení*. Naši pozornost jsme soustředili především na rozbor vztahů mezi souřadně spojenými větami hlavními, věnovali jsme se ale také souřadně spojeným větám vedlejšími a stejným způsobem spojeným větným členům, zvláště pokud se jednalo o spojení mimořádně zajímavá, nebo pokud bylo nutné zařadit tyto doklady kvůli nedostatku dokladů souřadně spojených vět hlavních. To se projevilo zejména u vztahu stupňovacího a vylučovacího.

V jednotlivých podtypech a odstínech analyzovaných souřadných vztahů, zvláště slučovacího a odporovacího, jsou velmi jemné rozdíly a mnohdy existuje možnost dvojího výkladu. Vzhledem k povaze barokních textů byla interpretace některých dokladů velice nesnadná, a proto jsme se v takovém případě rozhodli je nehodnotit. Těchto dokladů byl však jen nepatrný počet a nedomníváme se, že bychom jejich vyřazením podstatně ovlivnili celkové výsledky analýzy.

Mezi souřadnými vztahy zřetelně převládá poměr **slučovací**. V drtivé většině dokladů je užito spojky *a*. Také v textu *Vejtažního naučení* se potvrzuje, že tato spojka je základní spojkou slučovacího vztahu. Nejpočetnější jsou doklady souvětí dvouvěťých se stejným podmětem. Druhou nejhojnější skupinu dokladů představují spojení asyndetická. Taktéž se projevuje převaha dvouvěťých souvětí, v nichž se podmínky jednotlivých vět nemění. Spojka *i* je častá zejména ve vypravování biblických částí.

Existují skupiny spojovacích prostředků, které jsou charakteristické pro určitý podtyp. Z nich jsou nejčetnější spojovací prostředky hypotaktické užívané v podtypu 3, dále vícedílné spojovací prostředky *jak/jako/jakož – tak*, jichž se užívá v podtypu 1A ve významu srovnávacím a příslovce lexikálním obsahem udávající význam sukcesivnosti. Ostatní spojovací prostředky slučovacího vztahu jsou v námi analyzovaném textu méně časté (*ani, aniž, až*), některé řídké (*těž*) až ojedinělé (*jakož i, spolu*).

Základním spojovacím prostředkem **odporovacího** poměru je spojka *ale*. To se jednoznačně projevuje rovněž ve *Vejtažním naučení*. Co do počtu dokladů převyšuje *ale* téměř dvojnásobně doklady, v nichž je užito spojky *pak*. Druhá

nejpočetnější spojka má však vyšší frekvenci ve spojeních textových. Je tomu tak proto, že je často užívána v navazovací funkci v odstínu protikladu.

Jako základní spojka se **ale** objevuje téměř ve všech odstínech, naproti tomu některé spojovací prostředky odporovacího vztahu se jeví jako typické pro určitý odstín. Kromě spojky **pak** příznačné pro odstín protikladu je tomu tak zejména u spojek s komponentem *-brž*, (**nýbrž**, **anobrž**), jež lze nalézt pouze v dokladech s odstínem opaku. Souvětí odporovací se spojkou **leč** jsou omezena na dva typy – význam omezovací ve smyslu „jenomže“ a význam výjimečný (srov. též Alexová 2009: 116). V námi analyzovaném textu je spojka **leč** příznačná pro odstín výjimečný, jinde se neobjevuje. Také odporovací spojka **nicméně** je častá v odstínech omezovacích (tamtéž: 116n), ve *Vejtažním naučení* však navyšuje jen doklady odstínu přípustkového. V tomtéž odstínu se realizuje také příslovce **předce**.

Spojení asyndetická jsou podle Jarmily Alexové méně frekventovaná v odstínech omezovacích (2009: 77). V Koniášově textu se s odstíny omezení nevyskytují vůbec. Naopak asyndetická spojení v odstínech protikladu a opaku tvoří ve *Vejtažním naučení* třetí nejpočetnější skupinu dokladů odporovacího vztahu.

Za zmínku stojí ještě spojka **a**. Několikrát se objevuje v odstínu protikladu; v odstínu přípustky její výskyt narůstá s doklady, ve kterých je doprovázena citoslovcem. Další spojovací prostředky mají v námi zkoumaném textu sporadický výskyt (*sice – ale*, *sice – však ale*, *ovšem*, *toliko*, *však*, *však ale*, *zatím*).

Těžiště spojovacích prostředků **stupňovacího** poměru tvoří spojka **ano**, případně její formace s vytýkacím **i**, a vícedílné spojovací výrazy různoslovné. Z nich se ve spojení souvětím užívá převážně výraz **nejenom – nýbrž i**, ve spojeních větněčlenských se potom nejčastěji objevuje výraz **nejenom – ale i**. Ostatní spojovací výrazy, spojky (*a*, *anobrž*, *až*, *až i*, *i*) a prostředky lexikální (*přes to*, *dokonce*), jsou řídké.

Ve velmi spoře doloženém **vylučovacím** vztahu zaznamenává nejvýraznější zastoupení spojka **neb**, většinou ovšem spojuje několikanásobné větné členy. Její varianty (*aneb*, *anebo*, *nebo*) se zpravidla omezují pouze na jediný doklad. Vícedílné spojovací výrazy (*bud' – neb*, *nebo – aneb*, *nebo – neb*, *nebo – nebo*) se vyskytují rovněž velmi vzácně. Lexikální prostředek *sice* jako jediný realizuje vylučovací poměr mezi dvěma samostatnými větami.

Důsledkový poměr patří ke vztahům dobře zastoupeným. Ve *Vejtažním naučení* se realizuje především prostředky lexikálními. Nejpočetněji je zastoupen ve

spojeních se zájmennými příslovci, z nichž převažuje *tedy/tehdy* nad variantami příslovce *proto* (*a proto, protož, a protož, proto totižto, protož i*). V malé míře zprostředkovává důsledkový poměr zájmenné příslovce *tak*, případně jeho kombinace se slučovací spojkou *a tak*. *Odtud* je doloženo v jediném dokladu.

Vysoká je v tomto vztahu frekvence relativu *pročež*. Ve spojeních spojkových zastupuje důsledkové spojovací prostředky spojka *takže*. Asyndetická spojení ani doklady s příklonným *-t'* nejsou příliš početné. Jedinkrát jsme v textu našli důsledkový vztah vyjádřený pomocí formace *z té příčiny* nebo *z toho následuje* anebo pomocí výrazu *pak*.

Základna spojovacích prostředků ve vztahu **vysvětlovacím a důvodovém** je tvořena spojkou *nebo* a jejími variantami (*neb, nebt'* a *nebot'*), jež vysoce převládají nad ostatními spojovacími výrazy realizujícími tento vztah. Relativně hojně užívá autor modálních částic (*zajisté, zajistě a jistě*) a v různé podobě též spojení *to jest*. Asyndetická spojení jsou v tomto souřadném poměru běžná. Jako málo časté se jeví užití postfixu *-t'* a spojky *totižto*, jejíž základní podoba *totiž* byla zjištěna jen u větých členů. Řídký až ojedinělý výskyt mají pak spojky *an, ježto* a spojení *chci říci*.

Přes nevelký soubor spojovacích prostředků patří poměr vysvětlovací a důvodový ve *Vejtažním naučení* k velmi frekventovaným vztahům, počtem dokladů se řadí za poměry slučovací a odporovací.

Koniášův jazyk lze z hlediska syntaktického hodnotit kladně. Z textu je patrné, že autor patří k barokním kazatelům, kteří se uměli obratně vyjadřovat. Souvětí jsou bohatě rozvíta, projevuje se barokní antiteze. Podstatnou oporou při psaní souboru kázání byla autorovi *Svatováclavská bible* přeložená do češtiny Jiřím Konstancem, Matějem Václavem Šteyerem a Janem Barnerem. Ukázalo se, že Koniáš je biblickým jazykem vzhledem ke svému kněžskému povolání, ale hlavně kvůli svému náboženskému zánění, značně ovlivněn. Mnohdy ve svých vlastních výpovědích užívá jazyk, jenž se od biblického výrazně neliší.

Cílem naší práce bylo zhodnocení gramatických a lexikálních prostředků, jež vyjadřují souřadné vztahy v jednom z textů období baroka. Většina těchto prostředků se v jazyce uplatňuje dodnes. Některé chápeme dnes jako knižní, jejich užívání se v současném jazyce vyznačuje stylistickou příznakovostí, jiné jsou dokonce archaické. Čeština jako živý jazyk musela pochopitelně od první poloviny 18. století, z níž pochází

analyzovaný text, projít dlouhým vývojem. Základní spojovací prostředky jednotlivých poměrů (např. *a* pro poměr slučovací, *ale* pro poměr odporovací) jsou však stejné. Naše analýza a z ní plynoucí závěry přesvědčivě dokazují, že barokní jazyk, byť žánrově omezený, nemůžeme označit, jak se dlouhý čas tradovalo, za úpadkový.

Diplomová práce představuje sondu do syntaktické stavby barokního jazyka jednoho autora. Věříme, že přesto přispěje ke zkoumání velmi bohatého a v rovině syntaktické z velké části ještě neprobádaného materiálu barokní češtiny.

SEZNAM UŽITÉ LITERATURY

Prameny:

KONIÁŠ, Antonín. *Vejtažní naučení a vejkladové na všechny nedělní i sváteční epištoly, též evangelia celého roku mnohými Písma svatého důvody svědectvím svatých Otcův a výbornými příklady potvrzená s vroucnou na každé evangelium modlitbou okrášlený; na tři díly rozdělený: K potěšení křesťanského lidu sepsaný a na světlo vydaný, od kněze Antonína Konyáše z Tovaryšstva Ježíšova. ... Cum licentia ordinarii. Vytisknuto v Hradci Králové, u Václava Tybély, 1740. Knihopis č. K04300.*

KOPECKÝ, Milan (ed.). Koniáš, Antonín, *Vejtažní naučení*. Brno: Blok, 1995.

Sekundární literatura:

ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného*. Praha: Arsci, 2009.

ALEXOVÁ, Jarmila. Spojovací funkce výrazů kde(ž), kdežto v českém barokním textu.

In: JANEČKOVÁ, Marie – ALEXOVÁ, Jarmila – POSPÍŠILOVÁ, Věra a kol.

Slovesné baroko ve středoevropském prostoru. Praha: Arsci, 2010.

BAUER, Jaroslav. *Vývoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960.

BÍLÝ, Jiří. *Jeziuita Antonín Koniáš*. Praha: Vyšehrad, 1996.

DANEŠ, František a kol. *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství LN, 2008.

KARLÍK, Petr. *Studie o českém souvětí*. Brno: MU, 1995.

KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného*. Brno: MU, 1999.

KOPECKÝ, Milan. *Slovesnost českého baroka*. Brno: MU, 1997.

KOSEK, Pavel. *Spojovací prostředky v češtině období baroka*. Ostrava: OU, 2003.

STICH, Alexandr. Česká spisovnost a nespisovnost – kořeny a přítomnost (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). In: JANČÁKOVÁ, Jana – KOMÁREK, Miroslav –

ULIČNÝ, Oldřich (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: FFUK, 1995.

ŠTĚPÁN, Josef. Alexová, Jarmila, Vývoj českého barokního souvětí souřadného. Praha: Arsci, 2009. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. 48, 2011, č. 1 a 2.

Diplomové práce:

MONDRÍKOVÁ, Petra. *Syntaktická analýza barokního textu*. České Budějovice: 2009.

Nepublikovaná diplomová práce. PF JU v Českých Budějovicích.

MUSILOVÁ, Andrea. *Syntaktická analýza barokního textu*. České Budějovice: 2011.

Nepublikovaná diplomová práce. PF JU v Českých Budějovicích.

Slovníky a internetové stránky:

FILIPEC, Josef a kol.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994.

Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny. Dostupné na:

<<http://madla.ujc.cas.cz>>.

Vokabulář webový. Dostupné na: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

Zkratky jednotlivých součástí *Vejtažního naučení* (řazeno podle struktury kázání):

před. – předmluva

Ep. – Epištola, Ř. – Řeč

vth. – vejtah

Ev. – Evangelium

vkl. – vejklad

p. – příklad

m. – modlitba

z. – závěrka

Užité zkratky (v teoretické části):

BalbSvat: Balbín Bohuslav: *Přepodivná matka svatohorská Marya ...*

BilAdv: Bilovský Bohumír Hynek Josef: *Neděle druhá adventní.*

DrexBrus: Drexelius Jeremiáš: *Brousirna lidského jazyka celou abecedou naskrz vysvětlená.*

Dvanáct: Fiala Budinský Zikmund Jeronym: *Dvanáctero řádu rytířův božích ...*

FerEur, FerAz, FerAm: Plachý-Ferus Jiří: *Mappa katolická ...* FerEur: *O obrácení Evropy, prvního dílu světa*; FerAz: *Kniha druhá o Azii*; FerAm: *O Americe.*

FišHosp: Fischer Kryštof: *Knihy hospodářské skrze dvojctihodného kněze Kryštoffa Fissera z Tovaryšstva Ježíšova sepsané.*

HlouLuc: Hloupka Johan Joachim: *Lucerna mezi vodmi mořskými plující, temnosti nočné světlem jazyka svého osvěcující a k studni života vedoucí.*

KomInf: Komenský Jan Amos: *Informatorium školy mateřské.*

KonChoti: Koniáš Antonín: *Jediná choti Beránková ...*

KonVejtaž: Koniáš Antonín: *Vejtažní naučení.*

LeuchtŽiv: Leuchtius Valentin: *Vita sanctorum to jest životové, skutkové, utrpení Pána Krysta ...*

MagPohř: Maget Jan: *Kázání pohřební ...*

MagSil: Maget Karel: *Triumphale silentium ...*

- ManŽal:** Manni Giovanni Battista: *Věčný pekelný žalář.*
- PešMor:** Pešina z Čechorodu Tomáš Jan: *Prodromus Moravographiae.*
- RačSněm:** Račín Karel: *Sněm nebeský svatých a světic božích.*
- RodrCvič:** Rodríguez Alfonso: *Cvičení v dokonalosti a ctnostech křesťanských ...*
- SurVitae:** Surius Vavřinec: *Vitae sanctorum.*
- ŠtPostS:** Šteyer Václav Matěj: *Postylla katolická na dvě částky rozdělená nedělní a sváteční ...*
- ŠtŽáček:** Šteyer Václav Matěj: *Výborně dobrý způsob jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti ...*
- TanChan:** Tanner Jan: *Muž apoštolský aneb Život a ctnosti ctihodného pátera Albrechta Chanovského ...*
- VierChoť:** Vierius Matěj: *Choť Kristová ...*
- WaldtDvě:** de Waldt Ondřej František: *Dvě kázání z Chválořeči.*
- ZourCedr:** Zourek Josef: *Nejvyšší cedr na hoře Libánské štípený ...*

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Antonín Koniáš očima Adolfa Kašpara

Příloha č. 2: Seznam spojovacích prostředků

POMĚR SLUČOVACÍ (s. 26 – 49)

a	jako-tak taky	napotom pak
a hle	jakož i	napřed-a na to
a posledně	jakož-tak	pak
a tam	jenž	potom
a tím	jenžto	potom pak
ani	kdež	potom teprv
aniž	kdežto	předně-pak
až	který	spolu
brzo na to	kterýž	tak i
což	kterýžto	tak-jak
i	na to	tak-tak
jak-tak	načež	tak taky
jako-tak	napotom	těž

POMĚR ODPOROVACÍ (s. 50 – 62)

a	leč	sice-ale
a hle	nicméně	sice-však ale
aj hle	nýbrž	toliko
ale	ovšem	však
anobrž	pak	však ale
jediné leč	předce	zatím

POMĚR STUPŇOVACÍ (s. 63 – 66)

a	až	nejenom-ale
ano	až i	nejenom-ale i
ano i	dokonce	nejenom-nýbrž i
anobrž	i	přes to

POMĚR VYLUČOVACÍ (s. 67 – 69)

aneb	neb	nebo-neb
anebo	nebo	nebo-nebo
bud'-neb	nebo-aneb	sice

POMĚR DŮSLEDKOVÝ (s. 70 – 76)

a proto	pročež	tak
a protož	proto	takže
a tak	proto totižto	tedy
i tedy	protož	tehdy
odtud	protož i	z té příčiny
pak	příklonné -ť	z toho následuje

POMĚR VYSVĚTLOVACÍ A DŮVODOVÝ (s. 77 – 85)

an	nebo	totižto
chci říci	neboť	toť jest
ježto	nebt'	zajisté
jistě	příklonné -ť	zajistě
neb	to jest	